

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
POLITIKAS ZINĀTNES NODAĻA

**KRIEVIJAS UN ĶĪNAS CĪŅA PAR IETEKMI CENTRĀLĀZIJAS
VALSTĪS**

MAĢISTRA DARBS

Autore: **Valērija Virko**

Studenta apliecības nr. vv16029

Maģistra darba vadītājs: asociētais profesors Dr. sc.pol.

Ivars Ījabs

RĪGA 2018

SATURS

Ievads	3
1. Teoriju apskats.....	7
1.1. Reālisms	7
1.2. Ģeopolitika un spēku līdzsvars.....	9
1.3. Lielvaras koncepts	12
1.4. Mazo valstu (<i>small states/small powers</i>) koncepts.....	15
2. Krievijas atbilstība lielvaras statusam.....	18
2.1. Vēsturiskais aspekts (līdz 2000. gadam).....	19
2.2. Mūsdienās (no 2000. gada)	21
2.3. Krievija un Centrālāzijas mazās valstis	23
3. Ķīnas Tautas Republikas atbilstība lielvaras statusam	26
3.1. Vēsturiskais aspekts (līdz 2000. gadam).....	27
3.2. Mūsdienās (no 2000. gada)	29
3.3. Ķīnas Tautas Republika un Centrālāzijas mazās valstis	31
4. Krievija un Ķīnas Tautas Republika	32
4.1. Vēsturiskās līdzības un atšķirīgais	32
4.2. Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas abpusējās attiecības energopolitikā	34
5. Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas savstarpējās politiskās attiecības	39
6. Centrālāzijas mazās valstis.....	42
6.1. Kopējā vēsture.....	42
6.2. Kirgizstāna.....	44
6.3. Tadžikistāna.....	46
6.4. Turkmēnistāna	49
6.5. Uzbekistāna	51
7. Centrālāzijas valstu sadarbība mūsdienās	55
7.1. Centrālāzijas valstu, Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas ekonomiskās saites	57
7.2. Jaunie Zīda ceļi.....	58
7.3. Militārie spēki un drošība Centrālāzijas reģionā	59
8. Secinājumi.....	66
9. Izmantoto avotu saraksts.....	70

ANOTĀCIJA

Maģistra darbs analizē pašreizējo Krievijas Federācijas un Ķīnas Tautas Republikas padziļināto interesi Centrālāzijas reģionā. Pēdējos gados no Ķīnas puses ir pieaugusi interese šo reģionu ekonomiski attīstīt, izveidojot jaunu “Viena cela, vienas jostas” iniciatīvu, taču lai to realizētu, Ķīnai ir jāņem vērā arī Krievijas intereses reģionā. Maģistra darbs analizē šo divu lielvaru cīņu par ietekmi reģionā.

Atslēgas vārdi: Ķīna, Krievija, Kirgizstāna, Tadžikistāna, Uzbekistāna, Turkmenistāna

The Master's Thesis analyses the current Russian Federation's and People's Republic of China's deepened interest in Central Asian region. In the last few years interest from China has grown to develop this region economically, investing in a new “One Road, one Belt” initiative, but in order to realise it, China has to take into account also the Russia's interests in the region. The thesis analyses the fight between these two great powers for influence in the region.

Keywords: China, Russia, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, Turkmenistan

IEVADS

Centrālāzijas valstis – Uzbekistāna, Turkmenstāna, Tadžikistāna un Kirgizstāna, atrodas vēsturiskā Zīda ceļa teritorijā. Kaut arī tās katra pati par sevi ir ļoti dažādas, ar atšķirīgiem pieejamajiem resursiem, ekonomiku un politisko vadību, vēsturiski un ģeopolitiski tās tiek uzskatītas par vienotu reģionu, daļēji arī tāpēc, ka šīs teritorijas iekļāvās Padomju Savienības blokā gan ekonomiski, gan politiski un tās vieno kopējā vēsture. Mūsdienās, savukārt, tās atrodas ģeogrāfiski izdevīgā vietā – ziemeļos reģions robežojas ar Krieviju, austrumos ar Ķīnu, savukārt dienvidos salīdzinoši tuvu atrodas Indija, visas no kuriem ir gana lieli politiski spēlētāji, gan arī labi ekonomiskā noieta tirgi. Šī maģistra darba ietvaros tiks izskatīta divu šo lielo politisko spēlētāju interese un cīņa par ietekmi šajā reģionā – Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas ekonomiskās, politiskās un militārās intereses reģionā un salīdzināts tas, kurai no lielvalstīm ir labākas pozīcijas un ietekmes iespējas reģionā. Laika posms, kas tiek apskatīts maģistra darbā, ir no 1991. gada, kad sabruka Padomju Savienība, līdz 2017. gada beigām, pie tam no Centrālāzijas valstīm netiks apskatīta Kazahstāna, jo tā neietilpst kategorijā “maza valsts”, bet ir spējīga veidot pati savu neatkarīgu politiku, kaut arī atrodas vienā reģionā ar pārējām Centrālāzijas valstīm.

Šis maģistra darbs ir svarīgs vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, notiekot ģeopolitiskajām pārmaiņām pasaulē un izveidojoties jaunām aliansēm vai vecajām zaudējot savu spēku, šīs izmaiņas skar arī pārējo pasauli, ne tikai reģionu, kurā tas notiek. Pēc Krimas aneksijas 2014. gadā ir vērojama īpaši aktīva Krievijas tendence meklēt jaunus ekonomiskos, stratēģiskos un politiskos partnerus ārpus Eiropas Savienības, sakarā ar stingrajām ekonomiskajām sankcijām, kas ir vērstas pret Krieviju no Eiropas Savienības, Amerikas Savienotajām Valstīm un citu Rietumeiropas valstu puses. Otrkārt, kaut arī Krievijai kopš Padomju Savienības sabrukuma bija neoficiāli atzītas Centrālāzijas valstis kā tās ietekmes zona, mūsdienās Ķīnas Tautas Republikai ir aizvien vairāk un vairāk interešu šajā reģionā, kuras tā nostāda prioritārāk par Krievijas vēsturisko ietekmi reģionā, piemēram, drošība no dienvidiem un rietumiem. Šobrīd Krievija atrodas sliktākā pozīcijā nekā Ķīnas Tautas Republika, jo sastrīdoties ar Rietumvalstīm, Ķīnas Tautas Republika praktiski ir kļuvusi par vienīgo tās tuvumā esošo lielvalsti, ar kuru tai ir iespējams veidot ilgtermiņa stratēģiskās attiecības, kaut arī tas šobrīd vairāk ir vajadzīgs Krievijai nevis Ķīnas Tautas Republikai. Par to, ka Ķīnas Tautas Republika apzinās, ka ir labākā pozīcijā nekā Krievija sarunu vešanā liecina arī tas, ka, piemēram, Ķīnas Tautas Republika atļaujas izmantot savu statusu labumu vienpusējai labumu gūšanai, piemēram, liekot Krievijai parakstīt

tai ilgtermiņā neizdevīgu vienošanos par dabasgāzes un naftas piegādēm uz Ķīnu, par ko tā cer apmaiņā piesaistīt Ķīnas Tautas Republikas investīcijas Austrumsibīrijas naftas un dabasgāzes atradņu ekspluatācijā un jaunu cauruļvadu izbūvē. Krievijas bagātīgie resursi Ķīnas Tautas Republikas attīstībai ir ļoti nepieciešami, pie tam, ja tai ir iespēja iegūt tos par lētākām cenām, tad kādēļ gan ne? Tajā pašā laikā abas valstis vairākos sadarbības formātos (organizācijās) cieši sadarbojas tam, lai iešūpotu vai arī padarītu par apšaubāmu vēsturiski vairāk Rietumvalstu izveidoto starptautisko attiecību sistēmu un nosvērtu to sev par labu. Šādas un citas nianšes, it īpaši saistībā ar ietekmi Centrālāzijas valstīs, kurām ir milzīgs resursu potenciāls, tiks apskatītas turpmākajās maģistra darba nodaļās. Gan Krievijai, gan Ķīnas Tautas Republikai šo vēl lētāko Centrālāzijas valstu resursu imports ir ļoti svarīgs, jo ļauj pašiem savus resursus vai nu taupīt, vai arī pārdot tālāk par lielāku cenu.

Maģistra darbā pirmajās nodaļās tiks apskatīta darba teorētiskā puse, par pamatu ņemot spēka līdzsvarošanas teoriju, kas arī paskaidro to, kādēļ gan Krievijai, gan Ķīnas Tautas Republikai ir interese attīstīt savu pārvaldi Centrālāzijas reģionā. Darbā tiks izmantotas arī citas teorijas, kas izriet no reālisma, lai labāk paskaidrotu to, kādā veidā un griezumā ir jāapskata esošā situācija reģionā. Tālāk īsumā tiks izanalizēta Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas (atsevišķā un kopējā) vēsture, kā arī iezīmēts starptautisko organizāciju un projektu rāmis, kurā tās pašlaik sadarbojas. Tam seko analītisks pārskats par katru no Centrālāzijas valstīm, to vēsture un ģeogrāfiskais stāvoklis, pieejamie dabas resursi, pašreizējā politiskā un ekonomiskā situācija valstī un dalība starptautiskajās organizācijās. Šim apskatam sekos empīriskā analīze par Ķīnas Tautas Republikas un Krievijas pielietotajiem rīkiem, kā piemēram Šanhajas Sadarbības organizācijas izveide ar Krieviju un Ķīnu kā galvenajiem dalībniekiem, tajā iesaistot arī Centrālāzijas valstis, lai radītu pretstatu Eiropas Savienībai, lai šīs valstis nepievienotos tai un nesāktu veidot dziļākas ekonomiskās attiecības ar Eiropas Savienību vai Amerikas Savienotajām Valstīm.

Autores **darba hipotēze** ir tāda, ka, lai arī bieži izskatās, ka starp Krieviju un Ķīnu notiek atklāta cīņa par ietekmi Centrālāzijas valstīs, katrai no tām patiesībā ir savas intereses kā šīs valstis izmantot savu politisko mērķu sasniegšanā, par ko pretī tās ir gatavas sniegt šīm valstīm tām nepieciešamo politisko un ekonomisko atbalstu.

Izpētes jautājumi

Autore maģistra darbā ir formulējusi arī vairākus izpētes jautājumus:

- 1) Cik liela nozīme ir Centrālāzijas mazajām valstīm Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas cīņā par lielvaras statusu?
- 2) Kurai no valstīm ir lielākas ietekmes sviras/iespējas ietekmēt un regulēt Centrālāzijas mazās valstis?
- 3) Vai Krievija un Ķīnas Tautas Republika ir pretinieki vai sabiedrotie Centrālāzijas mazo valstu jautājumā?

Pētījuma metodoloģija

Pētījumā tiks izmantota pieejamo grāmatu un akadēmisko resursu izpēte pa tēmu un tālākai informācijas analīzei tiks izmantota salīdzinošā pētniecības metode, jo tas ir labākais veids kā pētīt divu valstu spēcīgās un vājās puses, kad tās saskaras vienā interešu punktā. Autorei ir ierobežota pieeja pirmavotiem, tāpēc tiks izmantoti tādi sekundārie avoti kā zinātniskās literatūras analīze un periodikas analīze.

Viens no pētījuma ierobežojumiem būs Ķīnas Tautas Republikas politikas pilnvērtīga izprašana, sakarā ar to, ka autore nepārzin ķīniešu valodu. Šajā jautājumā būs jāpaļaujas uz angļu valodā publicētajiem ķīniešu periodiskajiem izdevumiem, kā arī akadēmiskajiem rakstiem, kas analizēs Ķīnas Tautas Republikas politisko diskursu. Uzmanīgi būs jāvērtē arī krievu valodā pieejamo rakstu un autoru ticamība, kā arī šie raksti jāieliek plašākā politiskajā konceptā. Jau tagad ir skaidrs, ka Rietumu izpratnē nedz Krievija, nedz Ķīnas Tautas Republika netiek uzskatītas par lielvalstīm, jo tās neatbilst visiem teorētiskajiem lielvalstu nosacījumiem (ekonomikas apmērs, iedzīvotāju skaits, militārais spēks un politiskā ietekme pasaulē un vēlme tikt atzītai par lielvalsti), taču maģistra darba ietvaros tādēļ speciāli tiks pētīti arī šie nosacījumi, lai labāk varētu izprast Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas intereses reģionā.

Maģistra darbā situācijas analīzei tiks izmantota galvenokārt reālisma spēku līdzsvara teorija, it īpaši “balansēšanas” vai “*bandwagoning*” (turpmāk tekstā – pievilkšanās) skatījumā, jo tas palīdzēs saprast kāpēc konkrētas Centrālāzijas valstis sliecas pievienoties vai nepievienoties kādai no šīm lielvalstīm un kādos jautājumos tas izdodas vai neizdodas, taču arī citas “piederīgas” teorijas tiks izmantotas, lai labāk izskaidrotu gan globālo, gan individuālo Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas interesi par Centrālāzijas valstīm. Piemēram, zem reālisma piederošais klasiskās ģeopolitikas atzars, kas izskaidro Centrālāzijas valstu nozīmi plašākā globālajā mērogā, mazo valstu ārpolitikas teorijas, kas palīdzēs izskaidrot vienas vai otras mazās valsts intereses pievienoties vai nepievienoties kādai no lielvarām.

1. TEORIJU APSKATS

1.1. Reālisms

Reālisma teorija starptautiskajās attiecībās nosaka četrus svarīgus faktoros, pēc kuriem zinātnieki pēta un analizē dažādus redzeslokā nonākušus jautājumus:

- 1) Starptautiskā sistēma ir anarhiska, nav viena centrālā vadība, kas veidotu kārtību un būtu pārāka pār visām citām;
- 2) Valstis ir paši svarīgākie aktori, citi aktori, kā piemēram nevalstiskās organizācijas, ir otršķirīgi;
- 3) Visas valstis vienmēr rīkojas racionāli, vadoties pēc savām interesēm un cenšas iegūt pēc iespējas labāku pozīciju un vairāk resursus;
- 4) Valstu galvenais uzdevums ir izdzīvot un saglabāt savu suverenitāti.

Svarīgu pievedumu teorijas attīstībā veica K. Valts, radot tā saucamo neoreālismu, kas atšķiras no klasiskā reālisma ar to, ka valstis cīnās par savu pastāvēšanu anarhiskā starptautiskajā sistēmā. Šī teorija visplašāk aprakstīta K. Valta grāmatā “Starptautiskās politikas teorija” (1979.g.) un neoreālisms ir tā teorija, kas ievieš spēku līdzsvara konceptu¹. Šis koncepts vislabāk raksturoja Aukstā kara stāvokli, kad Amerikas Savienotās Valstis bija vienīgās, kas bruņojuma, ekonomisko resursu, teritorijas un spēka projicēšanā spēja līdzināties ar Padomju Savienību un šīs lielvaras nodrošināja to, ka otra no lielvarām nemēģināja veikt savas ietekmes paplašināšanu sev piederīgajās interešu zonās. Protams, tas noveda pie vairākiem tā saucamajiem “*proxy*” kariem, piemēram, Afganistānā, kad Amerikas Savienotās Valstis nepiedalījās tiešajā karadarbībā ar Padomju Savienības militārajiem spēkiem, bet atbalstīja viņu pretinieku kustību finansiāli. Spēku līdzsvara pamatā ir neoreālistu uzskats, ka pasaulē, kurā valstis darbojas, tikai tās pašas ir spējīgas parūpēties par savu drošību un stāvokli, tāpēc tiek veidotas arī alianses vai notiek savu militāro spēju paaugstināšana, lai iegūtu priekšrocības un attiecīgi nosvērtu spēku līdzsvaru savā labā.² Šajā sakarā mazās valstis, kurām nav lielvalstīm piejamo resursu (tiek analizēts 1.2. apakšnodaļā) var pievērsties divām stratēģijām, kas tām ir pieejamas un kuras ir aprakstījis

¹ Jakobsen, J. (2013). *Neorealism in International Relations – Kenneth Waltz*, izgūts no:

<http://www.popularsocialscience.com/2013/11/06/neorealism-in-international-relations-kenneth-waltz/>

² Walt, S. (2017). *Who's Afraid of a Balance of Power?*, izgūts no:<http://foreignpolicy.com/2017/12/08/whos-afraid-of-a-balance-of-power/>

Stefans Valts (Stephen Walt) – balansēšanai vai pievilksnās lielvalstīm³. Pastāv atšķirība starp termina “mazās valstis” izpratni. Pēc Pasaules Bankas izpratnes, mazās valstis ir tādas, kurās ir mazāk par 1,5 miljoniem cilvēku⁴, tām ir ierobežoti cilvēkresursi un mazs iekšējais tirgus, taču politiski par mazām valstīm tiek uzskatītas tādas, kurām nav spēju projicēt savu spēku, vienalga, ekonomisku, militāru vai kulturālu, īpaši tālāk ārpus savas zemes robežām.

Balansēšanas gadījumā mazās valstis veido alianses ar lielākām un stiprākām valstīm, kā arī savā starpā, īpaši redzams tas ir gadījumos ar starptautiskajām organizācijām, kurās iesaistoties, mazās valstis iegūst zināmu vienlīdzību ar lielajām valstīm (piemēram, ANO balsojumos Ģenerālasamblejā katrai valstij ir viena balss, neskatoties uz tās izmēriem vai iedzīvotāju skaitu, attiecīgi, mazajām valstīm ir nosacīti vienlīdzīga iespēja ietekmēt visu pasauli skarošus lēmumus).

Dž. Mēršaimers izskaidro mazo valstu alianšu veidošanu ar lielākām valstīm divējādi: pirmkārt, mazās valstis cenšas iegrozīt potenciāla hegmona izaugsmi jau savlaicīgi pievienojoties par viņu vājākam pretiniekam un tādējādi to stiprinot, padarot par līdzvērtīgu.⁵ Otrkārt, mazās valstis uzskata, ka tām pievienojoties vājākajai pusei, tās palielina savu spēju ietekmēt alianses lēmumus. Interesanti ir arī tas, kā turpmāk minētajā tekstā norāda Mēršaimers, ka mazajām valstīm ir izdevīgāk izvēlēties pievienoties vājākajam pretiniekam, jo gadījumā, ja tās pievienosies stiprākajam, tad tās zaudēs spēju ietekmēt lēmumus. Jāatzīmē, ka atslēgas vārds šajā skaidrojumā ir “potenciāls hegmons”, nevis kāds, kas jau ir aktīvs un piekopj agresīvu ārpolitiku. Starptautiskajā sistēmā iepazīstinot mazo valstu konceptu, attiecības sadalās divās daļās – vienas ir attiecības, kas balstītas uz sadarbību alianšu ietvaros (co-operation within alliances) un otras ir uz sāncensību balstītas attiecības (arī starp aliansēm), kur ārējais drauds (jeb kāda no lielvarām, kas izmanto savu spēku mazo valstu lēmumu ietekmēšanai) spiež mazās valstis meklēt glābiņu vienā vai otrā aliansē, lai sevi pasargātu.

K. Valts paskaidro, ka mazās valstis visdrīzāk izvēlēsies pievienoties agresīvai lielvalstij, nekā to līdzsvarot, jo jaunizveidotā aliansē mazajām valstīm ir mazāk izredžu uzvarēt. Šāda pievienošanās ļauj arī izmantot “bezmaksas braucienu” uz lielākās valsts rēķina, kas veic visas

³ Kevlihan, R. (datums nav norādīts). *Small states in the International System: What theories of international relations have to say*, izgūts no:

http://www.academia.edu/7485155/Small_states_in_the_International_System_What_theories_of_international_relations_have_to_say

⁴ Pasaules Banka. *The World Bank In Small States*, izgūts no:

<http://www.worldbank.org/en/country/smallstates/overview>

⁵ Gunasekara, S. (2015). *Bandwagoning, Balancing, and Small States: A Case of Sri Lanka*, izgūts no:

<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/download/52022/29517>

nepieciešamās darbības drošības nodrošināšanai, savukārt mazās valstis bauda iegūtos augļus un tām nav jāveic iekšējās reformas lai uzlabotu pašu ekonomisko situāciju vai militāro spēku. Mazās valstis arī drīzāk izvēlēsies pievienoties lielvarām, ja tām nav vai ir maz iespēju izveidot alianses. Šis gadījums, kā autors izskata gadījumā ar Šrilanku⁶, ir līdzīgs arī Centrālāzijas valstu situācijai 1991. gadā, kad sabruka Padomju Savienība – tās pēkšņi kļuva neatkarīgas, saskārās ar pilnīgi jaunu starptautisko pieredzi, kāda tām iepriekš nebija un turpmāk maģistra darbā tiks izskatīts tas, kā tas ietekmēja šo valstu attīstības izvēli un iespējas. Nākamajā apakšnodaļā autore apskata ģeopolitiskās teorijas. Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas interesē par Centrālāziju tās ir svarīgi aplūkot, jo tās skar un izskaidro jautājumu plašākā kontekstā.

1.2. Ģeopolitika un spēku līdzsvars

Ģeopolitika vistiešākajā mērā apvieno gan valstu ģeogrāfiskās īpatnības (fizisko ģeogrāfiju, tai skaitā pieejamos dabas resursus, demogrāfiju, ekonomiku), gan politiskās intereses, it īpaši ārlietās. Vēsturiski ģeopolitika ir bijusi cieši saistīta ar reālisma attīstību un nav iedomājama tā priekšteča *Realpolitik* attīstība bez ģeopolitiskās perspektīvas. Ģeopolitika ir svarīga, lai izprastu gan zemes, gan jūras stratēģisko nozīmi saistībā ar valstu ekonomisko un militāro spēku un ambīcijām.⁷ Kaut arī pēc Aukstā kara beigām ģeopolitika ir pagājusi malā no aktīvās politiķu retorikas, sākot no 2010. gada tā tiek atkal aizvien vairāk izmantota, lai izskaidrotu vai prognozētu turpmākos notikumus starptautiskajā vidē.⁸ Kā norāda Žengju Vu (*Zhengyu Wu*), ģeopolitika ir specifiska reālisma forma, kas balstīta uz dabīgās vides ietekmi, ko definē ģeogrāfija un tehnoloģija.

Šis pats autors savā darbā vēsturiski izšķir trīs ģeopolitikas novirzienus – anglo-amerikāņu ģeopolitisko domu, vācu *Geopolitik* un franču *geopolitique*.⁹ Vācu Geopolitik pamatlicējs Frīdrihs Ratzels (*Friedrich Ratzel*) 1901. gadā publicēja eseju ar nosaukumu “Lebensraum”, kurā apskatīja to, kā valstīm, kam vēsturiski pieder “kultūra”, ir dabiski izplesties ārpus savām pastāvošajām valstu robežām.¹⁰ Šo ideju par pamatu savām darbībām 1938. gadā

⁶ Gunasekara, S. (2015). *Bandwagoning, Balancing, and Small States: A Case of Sri Lanka*

⁷ Spencer, D., (2007) *A Short History of Geopolitics*, izgūts no:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00221348808979512?journalCode=rjog20>

⁸ Dalby, S., (2015). *Realism and Geopolitics*, izgūts no:

https://www.researchgate.net/publication/285830953_Realism_and_geopolitics

⁹ Wu, Z., (2017) *Classical geopolitics, realism and the balance of power theory*, izgūts no:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390.2017.1379398>, 4.lpp.

¹⁰ Abrahamsson, C., (2013), *On the genealogy of Lebensraum*, izgūts no: <https://www.geogr-helv.net/68/37/2013/gh-68-37-2013.pdf>

izmantoja Hitlers, aneksējot Austriju, tāpēc kopš Otrā Pasaules kara vācu klasiskā *Geopolitik* doma ir praktiski pazudusi no starptautisko attiecību studijām, sakarā ar tās negatīvo piensumu zinātnē.¹¹

Franču ģeopolitiskā skola, savukārt, izcēlās ar tās absolūto politikas noliegumu, kas tajā pašā laikā netraucēja to pielietot politiskiem mērķiem. Tā, piemēram, franču ģeogrāfijas pamatlicēja Vidala de Lablaša (*Vidal de La Blache*) idejas ietekmēja Versaļas līguma sagatavošanu pēc Pirmā Pasaules kara – Dancigas koridors Polijā, jaunās Rumānijas robežas tika iezīmētas ņemot vērā humānistiskās ģeogrāfijas mācības.¹² Taču šī skola arī neguva plašu atsaucību tās ierobežotā pielietojuma un neizstrādāto teoriju dēļ.

Galū galā anglo-amerikāņu ģeopolitiskā skola kļuva par vienīgo Rietumvalstīs plaši izmantoto. Tās atdzimšana pēc Otrā Pasaules kara sākās ap 1970. gadiem, kad to sāka pielietot tādi autori kā Henrijas Kisindžers (*Henry Kissinger*), Zbignevs Bržežinskis (*Zbigniew Brzezinski*) un Kolins Grejs (*Colin S. Gray*). Skolas pamatā ir trīs slavenākie autori, kas viens otru papildina: Alfrēds Taijers Meihans (*Alfred Thayer Mahan*), Halfords Džons Makinders (*Halford John Mackinder*) un Nikolass Džons Spikmans (*Nicholas John Spykman*).

Anglo-amerikāņu ģeopolitikas skola, tāpat kā reālisma skola, uzskata, ka valstis (galvenokārt lielvaras) ir galvenie aktieri starptautiskajā vidē, kas pēc savas būtības ir anarhiska.¹³ Līdzīgi kā reālisms, arī šī skola pēc būtības ir diezgan materiālistiska un pievērš uzmanību tādiem apsketiem kā fiziskā ģeogrāfija un tehnoloģija.¹⁴ Mūsdienās ģeopolitika vairāk pievērš uzmanību sakarībām starp trim dažādiem lielvalstu aktieriem (jūras varām, zemes varām un zemes-jūras hibrīdvarām (*sea powers, land powers, land-sea hybrid powers*) un dažādiem tehnoloģiju mainīgajiem – jūras spēki, zemes spēki, gaisa spēki, kosmosa spēki un kiberspēki (*sea power, land power, air power, aerospace power, cyber power*)¹⁵.

A. Meihana teorija balstījās uz uzskatu, ka, lai nodrošinātu Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu spēku, tām bija jānodrošina plurālisms Eirāzijas kontinentā, lai valstis sacenstos savā starpā un nespētu apvienot savus spēkus kopīgas, spēcīgas flotes izveidē.¹⁶ Piemēram, 1911. gadā, kad Vācija izveidoja aliansi ar Austro-Ungāriju, A. Meihans atzīmēja, ka “Austrijas un

¹¹ Lacoste, Y. (2012), *Geography, Geopolitics, and Geographical Reasoning*, izgūts no: https://www.cairn-int.info/article-E_HER_146_0014--geography-geopolitics-and-geographical.htm

¹² Turpat.

¹³ Wu, Z., (2017) *Classical geopolitics, realism and the balance of power theory*, 6.lpp.

¹⁴ Turpat, 7.lpp.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Sempa, F. (2017). *Mahan's Naval Strategy and the Geopolitics of the 21st Century*, izgūts no: https://www.realcleardefense.com/articles/2017/08/01/mahans_naval_strategy_and_the_geopolitics_of_the_21st_century_111938.html

Vācijas izveidotā vienotība stiepjas no ūdens uz ūdeni, no Ziemeļjūras līdz Adrijas jūrai, radot militāru spēku, pret kuru uz zemes [zemes spēkiem] neviena valsts nevar stāties pretī.” noslēdzot to ar atziņu, ka “Spēku līdzsvars vairs nepastāv.”¹⁷ Francis P. Sempa uzskata, ka līdzīga stratēģija Amerikas Savienotajām Valstīm būtu jāpiekopj arī mūsdienās, it īpaši nodrošinot sāncensību un nesaskaņas starp tādām Eirāzijas un Āzijas valstīm kā Ķīnas Tautas Republika, Krievija un Indija.¹⁸ Ņemot vērā to, ka A. Meihans pats bija jūrniece, ir saprotams viņa uzsvars uz jūras spēku nozīmi valstu varas nodrošināšanā, kas gan ar dzelzceļa un aviācijas attīstību ir mazinājies. Tajā pašā laikā gan viņa, gan citu ģeopolitikas “tēvu” darbos liela nozīme ir arī zemes spēkiem, jo tikai tie un tur iespējamā ekonomiskā attīstība ļautu valstīm arī attīstīt spēcīgus jūras spēkus.

H. Makinders savā teorijā radīja jaunu terminu “centra zeme” (*heartland*, praktiski Eirāzijas kontinentālais centrs, kurā mūsdienās atrodas arī Centrālāzijas valstis un Baltijas valstis), “iekšējais pusmēness” (*inner crescent*, teritorijas apkārt “centra zemei”) un “ārējais pusmēness” (*outer crescent*, teritorijas apkārt “iekšējam pusmēnesim”) (skatīt Attēls 1.). Viņaprāt, ģeopolitiskais aktors, kas kontrolēs “centra zemi” būs spējīgs ģeopolitiski un ekonomiski kontrolēt visu pārējo pasauli.¹⁹ To viņš pamatoja, analizējot vēsturiskās impērijas (piemēram, Seldžuku impēriju, Otomaņu impēriju, Mongoļu impēriju un Krievijas impēriju/Padomju Savienību), kuras visas vienas vai vairākos attīstības posmos arī valdīja pār Eirāzijas centrālajām zemēm. Turpinot domu par to, ka jūras spēku attīstība ir svarīga pasaules pārvaldīšanā, H. Makinders norādīja, ka to attīstība ir pirmkārt, cieši saistīta ar drošām un resursiem bagātām sauszemes bāzēm, otrkārt, vara, kas atrodas daļēji uz sauszemes (pussalas, kurai ir apkārt pietiekama pieeja atvērtiem ūdeņiem un tajā pašā laikā arī pieeja sauszemei), ja tai neuzbrūk no sauszemes puses, tad tai ir lielākas iespējas uzvarēt varu, kas atrodas uz salas (Eirāzijas kontinents) un treškārt – optimāla stratēģiskā pozīcija ir tā, kas apvieno būšanu uz salas ar pieeju lielākiem resursiem kā citiem (Amerikas Savienoto Valstu un Lielbritānijas ģeogrāfiskās lokācijas).²⁰

¹⁷ Sempa, F. (2017). *Mahan's Naval Strategy and the Geopolitics of the 21st Century*

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Ismailov, E., Papava, V., (datums nav norādīts). *The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia*, izgūts no: <https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/1006Rethinking-4.pdf> 85.lpp.

²⁰ Wu, Z., (2017) *Classical geopolitics, realism and the balance of power theory*, 11.lpp.

Attēls 1. H. Makindera “centra zemes” attainojums savā 1904. gada teorijā un pārstrādātā versija 1919. gada teorijā.

N. Spikmans, savukārt, uzskatīja, ka H. Makinders ir pārlieku augstu novērtējis “centra zemes” būtību ģeopolitikā un patiesībā “iekšējā pusmēness” zemes ir tās, kad vēsturiski ir kalpojušas par pamatu civilizācijas attīstībai, kā rezultātā – tas, kurš kontrolēs “iekšējā pusmēness” valstis arī kontrolēs Eirāziju, jeb “centra zemes” un – attiecīgi arī pārējo pasauli.²¹ Viņaprāt, Amerikas Savienoto Valstu interesēm kalpo saglabāt spēku līdzsvaru Eiropā un Austrumāzijā, lai attiecīgi nodrošinātu sev zināmu buferzonu, caur kuru saglabāt savu ietekmi pasaulē bez lieliem zaudējumiem pašai.

Kopumā šo autoru darbos ir pētīts spēku līdzsvara princips, par ko interesējas arī reālisma skola, kā aprakstīts jau pirmajā nodaļā, taču pieejas šim jautājumam ir dažādas. Tālāk apakšnodaļā autore pēta teorijas, kas jau detalizētāk apskata reālisma un ģeopolitikas teorijās minēto lielvaru konceptu.

1.3. Lielvaras koncepts

Reālisma teorijā liela nozīme ir arī tā saucamajiem “lielajiem spēlētājiem” jeb lielvarām – valstīm, kurām ir pietiekami lieli ekonomiskie, politiskie un militārie resursi, lai ar to palīdzību varētu ietekmēt citas valstis. Pētot vēsturi un mūsdienu starptautiskās politiskās sistēmas rašanos, jāņem vērā katra laikmeta lielvalstis, kuras starptautiskā sistēma nevis ietekmēja, bet kuras pašas

²¹ Ismailov, E., Papava, V., (datums nav norādīts). *The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia*, 89.lpp.

ietekmēja starptautisko politisko sistēmu. Kenets Valts (*Kenneth Waltz*) lielvaras analizē vairākās dimensijās:

1) Spēka dimensija – šī dimensija nosaka to, vai valsts, kas sevi uzskata par lielvaru ir spējīga multipolārā politiskajā pasaulē nodrošināt savu lēmumu un darbību neatkarību no citām valstīm.

2) Teritoriālā dimensija – šī dimensija nosaka to, vai valsts ir spējīga projicēt savu spēku uz citām valstīm, kas atrodas tuvāk vai tālāk no tās. Šajā gadījumā var izšķirt reģionālās lielvaras un pasaules lielvaras. Hadsona institūts, piemēram, uzskata, ka 2017. gadā pasaulē bija 8 lielvaras²²: Amerikas Savienotas Valstis, Ķīnas Tautas Republika, Japāna, Krievija, Vācija, Indija, Irāna un Izraēla, no kurām dažas, kaut arī augošas, pēc klasisko lielvaru definīcijas joprojām būtu uzskatāmas tikai par reģionālajām lielvarām.

3) Statusa dimensija – šī dimensija ir vispretrunīgākā, jo iekļauj sevī “statusa” definīciju, kuru nav iespējams kvalitatīvi izmērīt: tas ir jautājums par to, kā pati valsts sevi uztver un vai tā ir ieinteresēta sevi pasaulē pozicionēt kā lielvaru, kā arī tas, kā šo valsti pasaules mērogā uztver citas valstis.

K. Valts lielvalstu analīzei lieto arī piecus citus kritērijus: iedzīvotāju skaits un teritorija, pieejamā resursu pārvaldība, ekonomiskais spēks (tā skaitā potenciāls), valsts politiskā stabilitāte un militārais spēks.²³ Autors arī novēro, ka “[..]valstu, kuras atstāj paliekošas sekas vēsturē, skaits ir zems. Kopš Vestfālenes miera līguma parakstīšanas līdz mūsdienām ir bijušas astoņas lielvalstis, kas savā starpā ir centušās vai nu mierīgi līdzāspastāvēt vai sacentušās par citu pārvaldību. Skatot starptautisko politiku kā spēcīgo valstu politiku, to iespējams studēt izmantojot zemu skaitļu sistēmu loģiku.” (autores tulkojums).²⁴

S. Dasgupta (*Sunil Dasgupta*) analizējot lielvaru rašanās teoriju atzīmē P. Kenedija (*Paul Kennedy*) teoriju, kas uzsver, ka lielvaru rašanās process tiek vadīts no iekšas-uz-āru (*inside-out*) un mazāk no āra-uz-iekšu (*outside-in*)²⁵, kas šajā gadījumā ir saprotams ar to, ka par lielvaru valsts kļūst iekšējo faktoru ietekmes rezultātā, nevis ārējo faktoru, taču norāda arī to, ka tas ne vienmēr ir pielietojams arguments. Kā piemēri P. Kenedija teorijai tiek minēti pārsvarā gadījumi

²² Mead, W., Keeley, S. (2017). *The Eight Great Powers of 2017*, izgūts no:

<https://www.hudson.org/research/13270-the-eight-great-powers-of-2017>

²³ Waltz K.(1979). *Theory of International Politics*; Boston: McGraw-Hill, izgūts no:

<http://www.popularsocialscience.com/2013/11/06/neorealism-in-international-relations-kenneth-waltz/> 131.lpp.

²⁴ Rynn, J., *Economic Reconstruction*,

<http://economicreconstruction.org/sites/economicreconstruction.com/static/JonRynn/FirstChapterDissertation.pdf>, 4.lpp.

²⁵ Dasgupta, S. (2016). *What makes a Great Power?*, izgūts no: <http://icmu.nyc.gr/What-Makes-a-Great-Power%3F>

pirms Otrā Pasaules kara, kad valstij, lai kļūtu par lielvaru, vispirms bija iekšēji jāatīsta ekonomiskais spēks un jauda, kas, savukārt, ļautu attīstīt spēcīgāku armiju, ar kuras palīdzību projicēt savu militāro spēku pasaules līmenī, izveidojot impēriju (Britu impērija starp 1815.-1914. gadiem savu spēku ieguva pamatojoties uz industriālās revolūcijas radītajām priekšrocībām ekonomikā un militārajā jomā, kas ļāva ne tikai turpināt izplest impēriju, bet arī noturēt tās ietekmi). Šim uzskatam piekrīt arī Dž. Mēršeimers papildinot to ar norādījumu, ka valstij, kas mērķē uz lielvaras statusu, nav obligāti nepieciešams būt militāri pārākai par valsti, ar kuru tā sacenšas, bet gan tās militārajām spējām jābūt pietiekami spēcīgām, lai spēcīgākajai valstij nestu nozīmīgus zaudējumus, un, kaut arī rezultātā tā pati varētu zaudēt, pretinieka valsts būs zaudējusi savu statusu.²⁶

Kopumā Džons Rinns (Jon Rynn) lielvaru teorijas iedalās divās grupās, kur viens no kritērijiem kādas valsts atzīšanai par lielvaru ir pārējo valstu vai pētnieku vienprātība šajā jautājumā un otrais kritērijs ir šīs valsts spējas.²⁷ Savā darbā Rinns uzskatāmi pierāda, ka pētnieku vidū nav vienprātības par to, kura valsts kurā laika periodā uzskatāma par lielvalsti, taču viņa apsvērumiem pretī atbildi sniedz K. Valts, apgalvojot, ka tie ir tikai margināli gadījumi, kad vēsturnieki nav bijuši vienprātīgi par kādas valsts kā lielvaras statusu vēsturē. Otrs kritērijs sevī iekļauj ne tikai valsts spējas, bet arī fiziski uzskaitāmas vienības, kas tam liek izcelties pārējo vidū (pamatā šī ir tā pati K. Valta teorija, tikai aprakstīta citiem vārdiem).

Mārtins Vaits (Martin Wight) definē arī dominanto varu konceptu, kas ar pārliecību var apsvērt iespēju uzsākt karu pret jebkādu citu varu kombināciju, savukārt lielvara ir spējīga apsvērt veiksmīga kara uzsākšanu pret jebkuru citu atsevišķu varu.²⁸ Lai arī reālismā dominē uzskats, ka lielvalstis savā starpā tikai karo un ir aukstas aprēķinātājas, kad runa ir par tām nepieciešamajiem resursiem, gadījumā, ja nepastāvētu arī sadarbība starp valstīm, kas vērsta abu pušu interešu apmierināšanai, tad nevarētu runāt arī par mazajām valstīm – konceptu, kas augstākminēto iemeslu dēļ arī nebija parādījies starptautiskajā politikā laikā, kad valdīja vien alianses un kari starp stiprākajām lielvalstīm.

Tā kā lielākā daļa starptautisko teoriju pētnieku uzskata Krieviju un Ķīnu par lielvarām²⁹, tad šīs teorijas ir piemērojamas tam, lai šī maģistra darba ietvaros skaidrotu Ķīnas Tautas

²⁶ Mearsheimer, J., (2011) *The Tragedy of Great Power Politics*, izgūts no: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>

²⁷ Rynn, J., *Economic Reconstruction*, 5.lpp.

²⁸ Turpat, 6.lpp.

²⁹ Turpat, skatīt 4.lpp.

Republikas un Krievijas interesi un iespējamo cīņu par ietekmi Centralāzijas mazajās valstīs. Detalizētāka informācija un analīze par katras šīs valsts statusu tiks veikta atsevišķās nodaļās.

1.4. Mazo valstu (*small states/small powers*) koncepts

Pasaulē “mazās valstis” ir salīdzinoši jauns koncepts, parādījies (ar dažiem izņēmumiem, kā, piemēram, Šveice) tikai 20. gs. sākumā. Līdz tam lielākā daļa šādu teritoriju, kurās dzīvoja tautas ar nacionālajām kultūrām, tradīcijām, atšķirīgu valodu, tika inkorporētas lielajās impērijās. Pasaulē vislielākais mazo valstu veidošanās vilnis notika ne tikai pēc koloniju brīvlaišanas, bet arī pēc Padomju Savienības sabrukuma. No 78 valstīm, kas bija pasaulē 1900. gadā, galu galā uz 2018. gada martu izveidojās 195 valstis.

Līdz šim nav precīzi definēts kas īsti tiek saprasts ar vārdiem “maza valsts” politikas teorijās. Izšķir divus dažādus koncepta skaidrojumus. Pirmais ir jau iepriekš minētais “mazās valstis” skaidrojums, kas ir izvērtējams ar tādām fiziskām mērvienībām, kā, piemēram, valsts platība, ģeogrāfiskais novietojums, iedzīvotāju skaits, iekšzemes kopprodukts, dabas resursi un citi. Otrs skaidrojums ir vairāk saistīts ar “mazas varas” skaidrojumu, jo pastāv arī valstis, kuras, lai arī pēc to platības vai iedzīvotāju skaita ir gana lielas, tajā pašā laikā nav politiski un ekonomiski pietiekami spēcīgas, lai savas intereses varētu izvirzīt un aizstāvēt starptautiskajā vidē. Šī maģistra darba ietvaros par mazajām valstīm tiek sauktas tās Centrālāzijas valstis, kurām pēc autores vērtējuma pietrūkst gan politiskās, gan ekonomiskās un militārās kapacitātes piedalīties starptautiskajā vidē bez kādas lielvaras atbalsta.

Apskatot mazo valstu situāciju globāli ir secināms, ka tās atrodas dažādās pasaules vietās, tām ir citādi pieejami resursi, vēsturiskā attīstība un psiholoģiskais mantojums no iepriekšējām paaudzēm. Analizējot mazās valstis Žanna A.K. Heja (*Jeanne A.K. Hey*) izdala trīs galvenos analīžu virzienus autoru vidū: 1) mikrovalstis, kur iedzīvotāju skaits ir mazāk par 1 miljonu (piemēram, salu valstis), 2) mazas valstis attīstītajos reģionos (piemēram, Austrija, Luksemburga un Šveice) un 3) mazās valstis Āfrikā, Āzijā un Latīņamerikā, kuras, lai gan izmēru ziņā pārspēj abas iepriekš minētās grupas, reizēm ir ierobežotas savas spēka projicēšanas spējās plašākā pasaules kontekstā.³⁰ Sarežģītāku analīzi padara tādu pazīstamu autoru, kā piemēram, Roberta Rotšteina (*Robert Rothstein*) un Roberta Keohana (*Robert Keohane*) izstrādātais mazo valstu uztveres koncepts, kas izskaidro to, ka svarīgs ir ne tikai valstu ģeogrāfiskais lielums un citi

³⁰ Hey, J. (2003). *Introducing Small State Foreign Policy*, izgūts no: <http://resourcelists.st-andrews.ac.uk/items/5EB01ADC-4F5C-383A-2DF9-9E823BD77084.html>, 3.lpp.

matemātiski nosakāmi, saskaitāmi lielumi un vienības, bet gan tas, kā psiholoģiski valstis pašas sevi uztver starptautiskās politikas līmenī, piemēram, par mazām, bet spēcīgām – Šveice, vai arī mazām un bezspēcīgām – Salvadora. Kā norāda Lorens Gotšels (*Laurent Goetschel*), tradicionālajā politikā ar “mazs” ārpolitikā un drošības politikā tiek saprasts tas, ka šādu valsti uztvēra kā blakusvalstis neapdraudošu”³¹, attiecīgi, svarīgi ir ne tikai tas, kā mazās valstis pašas sevi uztver, bet arī tas, kā tās uztver citas valstis.

Rob Kevlihan (Rob Kevlihan) aicina mazās valstis neskatīt tikai caur reālisma prizmu, kurā tās zināmā mērā tiek uztvertas par nenozīmīgiem traucēkļiem lielvaru ģeopolitiskajās spēlēs un kur galvenais valstu uzdevums ir izdzīvot anarhiskajā starptautisko attiecību sistēmā.³² Pirmkārt, kopš koncepta kā tāda parādīšanās pētnieku aprindās 20. gadsimtā, autors secina, ka par spīti Pirmajam un Otrajam Pasaules karam, valstu skaits nav samazinājies, bet tieši otrādi – palielinājies. No kartes pazudušo lielvaru vietā parādījās jaunas valstis, kas bieži vien bija sadalītas sīkāk (piemēram, Austrija un Ungārija), kā arī jaunās valstis parādījās uz koloniālās brīvvalstis rēķina. 20. gadsimtā nav bijuši gadījumi, kad mazās valstis būtu pazudušas no kartes tādēļ, ka kāda no lielvarām tās būtu iekarojusi, jo arī teritorijas aneksijas vai okupācijas gadījumi mūsdienās netiek pieņemti kā pašsaprotami un rīcību attaisnojoši, bet var tikt (un tiek) apstrīdēti (skatīt, piemēram, Palestīnu). Attiecīgi, kaut arī nepastāv vienota pasaules valdība, kas regulētu šādus notikumus un izšķirtu strīdus, jāatzīst, ka reālistu skatījumā valdošā anarhija ne vienmēr ir uztverama negatīvi, bet mūsdienās tajā pastāv lobēšanas, sadarbības un arī citas iespējas. Konstruktīvisma skolas piekritējs Aleksandrs Vendts (Alexander Wendt) atzīmē, ka “anarhija ir tas, kā valstis to uztver”.³³ Attiecīgi, tiem, kas to uztver kā naidīgu vidi, tā ir naidīga, tiem, kas to uztver par iespēju sadarbībai, tā piedāvā iespējas. Pie tam, mūsdienās “suverēnas valsts” koncepts var arī diezgan strauji izmainīties, aplūkojot, piemēram, Eiropas Savienības modeli, kur valstis daļu savas suverenitātes ir nodevušas atbilstošajām Eiropas Savienības institūcijām (piemēram, daļa no ārpolitikas jautājumiem).

Šāda konstruktīvistu attieksme, ka viss ir iespējams, ja vien to ļoti vēlas, teorētiski ļoti palīdz mazajām valstīm darboties neatkarīgi no lielvalstīm un to ietekmes (praksē gan tas mēdz nestrādāt, kā autore tālāk apskata Centrālāzijas valstu gadījumā), balstoties uz izveidotajiem

³¹ Hey, J. (2003). *Introducing Small State Foreign Policy*, 3.lpp.

³² Kevlihan, R. (datums nav norādīts). *Small states in the International System: What theories of international relations have to say*, izgūts no:
http://www.academia.edu/7485155/Small_states_in_the_International_System_What_theories_of_international_relations_have_to_say

³³ Turpat.

ekonomiskajiem tīklojumiem, tirdzniecību, savstarpējo sapratni un atbalstu, ar laiku var izveidot attiecības, kas piedāvā nopietnas drošības garantijas un iespējas mazajām valstīm.³⁴ Arī gadījumos, kad mazās valstis pievelkas vai balansē lielvaras, to interesēs joprojām ir uzturēt spēcīgu starptautisko organizāciju un sistēmu darbu. Līdztekus politiskajiem jautājumiem, mūsdienās aizvien lielāku nozīmi ieņem arī dažādas globālas kustības, kuras parasti mazās valstis cenšas atbalstīt, piemēram, par klimata pārmaiņu ierobežošanu vai arī ebolas vīrusa gadījuma, kas virzoties pāri robežām būtu varējis ietekmēt visu pasauli, taču sadarbojoties visām valstīm, šī vīrusa uzliesmojums tika apkarots. Šāds konstruktīvistu skatījums ir nepieciešams mazo valstu izdzīvošanai laikos, kad starptautisko politiku kontrolē lielvalstis.³⁵

Mazās valstis Centrālāzijas gadījumā ir diezgan ierobežotas patstāvīgas politikas vadīšanā savās interesēs. Tikai Turkmenistāna ir spējusi gan piesaistīt ārvalstu investorus, gan uzcelt savu ekonomiku pēc Padomju Savienības sabrukuma tiktāl, lai varētu patstāvīgi diktēt savus noteikumus un izvēlēties prioritāros virzienus. Lai arī pārējās Centrālāzijas mazās valstis piedalās tādos starptautiskos formātos, kā piemēram, Apvienoto Nāciju Ģenerālasambleja, Neatkarīgo Valstu Sadraudzība, Šanhajas Sadarbības organizācija un citi, ar to ir par maz, lai tās spētu vismaz morāli izrauties no savas ģeopolitiskās atrašanās vietas starp divām lielvarām.

³⁴ Kevlihan, R. (datums nav norādīts). *Small states in the International System: What theories of international relations have to say*

³⁵ Turpat.

2. KRIEVIJAS ATBILSTĪBA LIELVARAS STATUSAM

Ja Krieviju analizētu no K. Valta iepriekšminēto piecu kritēriju puses, tad Krievija atrodas diezgan labā statusā, salīdzinot ar pārējām pasaules valstīm. Pēc worldometers.info datubāzes, Krievijā ir nepilni 145 miljoni iedzīvotāju, tā ir 17 100 000 km² liela, taču ekonomiskās attīstības ziņā pēc Starptautiskā valūtu fonda datiem, tā atrodas tikai 12. vietā.³⁶ Kaut arī laiku pa laikam notiek demonstrācijas pret prezidenta Vladimira Putina vadīto režīmu, kopējā politiskā situācija valstī tiek uzskatīta par stabilu (līdz 2017. gada beigām). Jāņem vērā, ka pēdējos gados ir pieaudzis Krievijas militārais spēks, kas sākas pēc aizsardzības ministra S. Šoigu armijas modernizācijas plāniem un ir ticis pierādīts tādos gadījumos kā Krimas okupācija 2014. gadā, karadarbība Ukrainā no 2014.-pašlaik un Krievijas militārā iesaistīšanās Sīrijas konfliktā kopš 2015. gada. Krievijai joprojām pieder lielākais kodolieroču arsenāls pasaulē³⁷.

Kaut arī oficiāli Krievija 2013. gadā paziņoja, ka nepretendē uz lielvaras statusu³⁸, tajā pašā runā V. Putins norādīja, ka Krievija virzās kļūt par pasaules sabiedrības morālo līderi un konservatīvo vērtību sargātāju. Vairāki atsevišķi autori uzskata, ka Krievija ir ne tikai sasniegusi lielvaras statusu, bet pat kļuvusi par jauno superspēku pēc tās spēku demonstrācijas Sīrijā.³⁹ It īpaši Rietumvalstis pārsteidza Krievijas spējas projicēt savu spēku “ātri un neiedomājami efektīvi”.⁴⁰ Šajā gadījumā, analizējot pēc K. Valta noteiktajām lielvaru dimensijām, ir redzams, ka Krievija zināmā mērā ir spējīga nodrošināt savu lēmumu realizāciju pasaulē (Krimas aneksija), bet tai joprojām ir jārēķinās ar citu valstu pretreakciju (Rietumvalstu ekonomiskās sankcijas), kas tās ekonomikai ir pietiekami sāpīgas. Krievija ir attīstījusi savas militārās spējas un spēj tās projicēt arī tālāk par savu tiešās intereses zonu (bijušajām Padomju savienības valstīm), taču tā nav spējīga projicēt ekonomisko spēku (mēģinājums bija ieviest pretsankcijas Rietumvalstīm, taču tās nav vainagojušās ar vēlamajiem rezultātiem). Krievijas izpratnē lielvara ir vara, kas var rīkoties pāri starptautiskajai likumdošanai savu interešu aizstāvēšanai. Zinātniskajās aprindās pastāv divi diametrāli pretēji viedokļi par to, kādā statusā tad īsti Krievija šobrīd atrodas. Lai

³⁶ Starptautiskais Valūtu fonds (2017). *Russian Federation*, izgūts no: <http://www.imf.org/en/Countries/RUS>

³⁷ International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, (2017). *Nuclear arsenals*, izgūts no: <http://www.icanw.org/the-facts/nuclear-arsenals/>

³⁸ Смирнов, С., (2013). *Путин: Россия не претендует на статус сверхдержавы*, izgūts no: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2013/12/12/putin-rossiya-ne-pretenduet-na-status-sverhderzhavy>

³⁹ Peck, M. (2015). *Shock and Awe: Yes, Russia can still fight a war*, izgūts no: <http://nationalinterest.org/feature/shock-awed-yes-russia-can-still-fight-war-14247>

⁴⁰ Myers, S., Schmitt, E., (2015). *Russian Military Uses Syria as Proving Ground, and West Takes Notice*, izgūts no: <https://www.nytimes.com/2015/10/15/world/middleeast/russian-military-uses-syria-as-proving-ground-and-west-takes-notice.html>

labāk saprastu Krievijas pretenzijas par lielvalsts statusu mūsdienās, nākamajā apakšnodaļā tiks apskatīta īsa Krievijas starptautisko attiecību vēsture ar galvenajiem tās notikumiem.

2.1. Vēsturiskais aspekts (līdz 2000. gadam)

Eiropas klasiskā vēsture nav iedomājama bez Krievijas klātbūtnes. Krievijas atzīšana par lielvaru notika jau faktiski 1815. gadā, noslēdzot Svētās savienības paktu ar Austriju un Prūsiju par kristīgo vērtību uzturēšanu un saglabāšanu, taču vēlāk tas paplašinājās arī uz nemieru apspiešanu.⁴¹ Uz pakta pamata izveidojās jauna starptautisko attiecību sistēma, tā saucamā “Vīnes sistēma”, kas iedibināja tādus principus kā “politiskā līdzsvara princips”, kas bija vērsts uz to, lai neviena no Eiropas stiprajām valstīm nekļūtu par dominējošo spēku Eiropā un attiecīgi neizceltos jauni kari.⁴² Kaut arī savienība drīz izjuka un par spēcīgāko Eiropas valsti kļuva Lielbritānija, Krievija tai sekoja kopā ar pārējām trim tā laika lielvarām – Franciju, Prūsiju un Austriju. Šo pozīciju starptautiskajās attiecībās Krievija saglabāja līdz Krimas karam (1853.-1856.g.), kad Krievija tika ļoti novājināta un tika uzsāktas iekšpolitiskās reformas.⁴³ Attiecīgi, uz laiku Krievija pameta spēcīgāko Eiropas valstu koncertu.

Nākamais ievērojamākais laika posms, kur Krievija tika nostādīta līdzās citām lielvarām, bija 1907. gada Antante, kurā tā iestājās kopā ar Franciju un Lielbritāniju, taču jāatzīmē, ka jau pirmskara gados Krievija bija ekonomiski un iekšpolitiski novārdzināta. Par Krievijas kā lielvaras novērtējumu līdz 1927. gadam kalpoja tās plašās intereses pasaules mērogā - aizsardzība pret Japānu austrumos, jaunu ekonomisko saišu izveidošana ar Āzijas valstīm, panslāvu kustība Balkānu valstīs, kā arī ģeopolitiskās intereses Bosfora jūras šaurumā, lai nodrošinātu sev izeju uz Vidusjūru.⁴⁴ 1917. gada revolūcijas rezultātā Krievijas armijā uz frontes līnijām iestājās apjukums un tā kļuva neefektīva cīņās, līdz Brestļitovskas līguma parakstīšanai 1918. gadā, kas formāli izbeidza Krievijas dalību Pirmajā pasaules karā un zināmā mērā arī tās lielvalsts karjeru starptautiskajās attiecībās uz nākamajiem gadiem.⁴⁵ Varas maiņas rezultātā Krievijas jaunajai valdībai bija jāpievērš uzmanība iekšpolitiskajiem jautājumiem, pirms tā varēja sākt radīt jaunu

⁴¹ Buks, A. (datums nav norādīts) *Svētā savienība (šķirklis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/Sv%C4%93t%C4%81_savien%C4%ABba

⁴² Buks, A. (datums nav norādīts) *Vīnes sistēma (šķirklis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/V%C4%ABnes_sist%C4%93ma

⁴³ Buks, A. (datums nav norādīts) *Krimas karš (šķirklis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/Krimas_kar%C5%A1

⁴⁴ Aggarwal, M. (datums nav norādīts). *History of Russia Between the Wars*, izgūts no: <http://www.historydiscussion.net/history/history-of-russia/history-of-russia-between-the-wars/1766>

⁴⁵ Buks, A. (datums nav norādīts) *Brestas miers (šķirklis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/Brestas_miers

ārpolitiku. Galvenās problēmas pēc M. Aggarwalas (*Mamta Aggarwal*) dalījās divās daļās: 1) paplašināt boļševiku ietekmi un komunismu Krievijas iekšienē un 2) izplatīt komunismu arī pārējā pasaulē, jo “komunisms nevar līdzpastāvēt ar kapitalismu”.⁴⁶ Taču lielākā daļa boļševiku savus spēkus turpmākos gadus koncentrēja uz Krievijas iekšpolitiku, nevis komunistu propagandas Rietumvalstīs organizāciju. Padomju Savienībai, kuras sastāvā tagad ietilpa arī Krievija un bija tās ekonomiskais un politiskais centrs, bija jāklūst par valsti, kura būtu par apskaužamu paraugu citām.⁴⁷ Pēc režīma maiņas Rietumvalstis kavējās ar Padomju Savienības diplomātisko atzīšanu, kā rezultātā pirmajos gados kopš tās izveides, kā jau minēts iepriekš, Padomju Savienībai bija grūtības piedalīties starptautiskās sistēmas līmenī. Grūtības turpinājās arī vēlāk, kad Padomju Savienība noniecināja pirmo lielāko starptautisko organizāciju – Nāciju līgu, kā “buržuāzijas svēto savienību” un tikai 1933. gadā sāka izteikties labvēlīgi par šīs organizācijas pastāvēšanu un izrādīja interesi tai pievienoties.⁴⁸

Situācija strauji mainījās pēc Otrā Pasaules kara, kad Padomju Savienība, sūtot kaujā milzīgas cilvēkresursu un kaujas tehnoloģiju masas, ne tikai palīdzēja gūt uzvaru pār nacistisko Vāciju, bet arī ieguva zināšanas par atomieročiem, kas vēlāk rezultējās bruņošanās sacensībā ar Amerikas Savienotajām Valstīm. Pēc kara Eiropai esot izpostītai, Padomju Savienībai pavērās iespēja kļūt par pasaules superlielvaru, līdztekus Amerikas Savienotajām Valstīm, pamatojoties uz to, ka šīm abām valstīm bija pieeja atomieročiem un pietiekami daudz resursu to ražošanai un uzturēšanai. Šī bija praktiski unikāla situācija pasaules mērogā, kad divu valstu savstarpējās intereses un attiecības faktiski noteica pārējo pasaules valstu dienaskārtību.

Pēc Padomju Savienības sabrukuma visās bijušās savienības teritorijās sākās juku laiki, kad katra valsts pie demokrātijas nonāca savā ceļā. Svarīgi ir tas, ka pirms Padomju Savienības sabrukuma, tika parakstīta Belovežas vienošanās, sākotnēji starp Baltkrieviju, Krieviju un Ukrainu, par Neatkarīgo Valstu Sadraudzības izveidi 1991. gada 8. decembrī. Šai savienībai bija paredzēts turpināt zināmā mērā pildīt Padomju Savienības funkcijas – būt par instrumentu, caur kuru tiktu koordinēta valstu iekšpolitika, ekonomiskā sadarbība un attīstība, vienota sociālā politika un arī vienota valstu ārējo robežu aizsardzība. Vēlāk, tā paša gada 21. decembrī pie šīs vienošanās pievienojās arī mazās Centrālāzijas valstis (Turkmenistāna no sadraudzības izstājās 2005. gadā). Šī Neatkarīgo Valstu Sadraudzība pašos pirmsākumos sniedza vairākus plusus mazajām Centrālāzijas valstīm, piemēram, tā kā Padomju Savienības diplomātisko un ārpolitisko

⁴⁶ Aggarwal, M. (datums nav norādīts). *History of Russia Between the Wars*

⁴⁷ Turpat.

⁴⁸ Turpat.

korpusu galvenokārt vadīja no Maskavas, tad šīm valstīm faktiski nebija nekādas vērā ņemamas pieredzes par to, kā, piemēram, dibināt starptautiskās attiecības ar citām valstīm, kā attīstīt ekonomiskos un tirdzniecības sakarus. Turpmāk darbā tiks apskatīta arī šīs vienošanās nozīme mūsdienās uz mazo Centrālāzijas valstu politiku un ekonomiku.

Krievijā Padomju Savienības sabrukums radīja ideālus apstākļus korupcijai, noziedzības uzplaukumam un citām iekšpolitiskajām krīzēm. Tikai ar V. Putina nākšanu pie varas pēc prezidenta B. Jeļcina, situācija valstī vairāk vai mazāk stabilizējās un atsākās Krievijas pozīcijas pasaules politikā atgūšana un nostiprināšana. Jāpiezīmē, ka Krievija uzņēmas daudzas saistības un statusus, ko iepriekš turēja Padomju Savienība – piemēram, pastāvīgo krēslu Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības Padomē, sev izdevīgus ekonomiskos līgumus tā paturēja, sev neizdevīgos līgumus – anulēja.

2.2. Mūsdienās (no 2000. gada)

Aplūkojot Krievijas statusu starptautiskajās attiecībās kopš V. Putina nākšanas pie varas, A. Beitāne (*Anna Beitāne*) iedala Krievijas ārpolitiku trijās fāzēs: pirmā fāze ilga no 2000.-2001. gada 11. septembrim, kad uzsvars tika likts uz “Lielkrievijas” atdzimšanu un jaunā Krievija tēla spodrināšanas nolūkos tika sākta asociēt ar “diženo Krievijas impēriju” 20. gadsimta sākumā, nevis ar Padomju Krieviju. Otrā fāze ilga no 2001. gada 11. septembra terora aktu brīža līdz 2003. gadam, kad Krievija aktīvi iesaistījās anti-teroristiskajā koalīcijā ar Rietumvalstīm un trešā fāze, kas ilga no 2003.-2007/8 gadam, kas iezīmēja kārtējo krīzi Krievijas attiecībās ar Rietumvalstīm.⁴⁹ Šajā laikā Krievija vērsa uzmanību uz tās unikālo novietojumu starp Eiropu un Āziju, vēršot lielāku uzmanību uz sadarbību ar Indiju un Ķīnu, kā arī Dienvidamerikas valstīm – Brazīliju un Venecuēlu. Aizsardzības ministra S. Šoigu (*Sergejs Šoigu*) vadībā kopš 2000.-gadu sākuma notiek Krievijas armijas modernizācija, kas arī kalpo par pamatu tam, ka Krievija ir lielvara, kas nepieciešamības gadījumā spēj projicēt savu spēku globāli. A. Beitāne norāda, ka arī ar prezidenta D. Medvedjeva nākšanu pie varas attiecības ar Rietumvalstīm īsti neuzlabojās. Sekojošais karš Gruzijā (2008. gadā), Krimas okupācija (2014. gadā), Krievijas dalība Sīrijas karā (pašlaik) un citi lielāki notikumi ir liecinājuši par Krievijas vēlmi izrādīt savu īpašo statusu starptautisko attiecību plānā – nebūt lielvarai, bet būt valstij, bez kuras piekrišanas tāpat nekas nenotiek.

⁴⁹ Beitāne, A. (2013). *Understanding Russia's Foreign Policy Rationale*, izgūts no <http://liia.lv/en/analyses/understanding-russias-foreign-policy-rationale-340>

Šos Krievijas īpašā statusa valsts meklējumus labi raksturo arī, piemēram, alternatīvu starptautisko organizāciju veidošana pēdējās desmitgades laikā. Piemēram, BRICS valstu ietvaros tika nodibināta un izveidota Jaunā Attīstības banka (alternatīva Starptautiskajai Attīstības un Rekonstrukcijas bankai, Pasaules Bankas grupa), BRICS likviditātes nodrošinājuma līgums, vēlme izveidot SWIFT sistēmas alternatīvu, nodibināta Eirāzijas ekonomiskā savienība, iegūts biedra statuss Šanhajas sadarbības organizācijā un veiktas citas vairāk vai mazāk esošo politisko spēku balansa nosvēršana sev par labu.

Kopumā tomēr joprojām īsti nav skaidrs Krievijas kā lielvaras statuss pasaules mērogā, jo autori savos viedokļos par Krievijas politiskā spēka augšanu dalās divās grupās – tie, kas uzskata, ka Krievija ir jau kļuvusi par pasaules mēroga lielvaru un tie, kas uzskata, ka Krievija nav attīstījusies diezko tālāk, kā tā bija jau 2000. gadu sākumā. Autore uzskata, ka analizējot Krievijas atbilstību lielvaras statusam, jāņem vērā gan valsts vēsturiskā attīstība, kurā labi redzams tas, ka Krievija nekad īsti nav spējusi pretendēt uz globālās lielvaras statusu – vienīgi Padomju Savienības pastāvēšanas laikā pastāvēja šāda iespēja, jo Padomju Savienības kodolieroču arsenāls tai ļāva pretnostatīt sevi Amerikas Savienotajām Valstīm un projicēt savu spēku visā pasaulē (kas gan, piemēram, Kubas raķešu krīzes gadījumā tai neizdevās). Tajā pašā laikā gan bijušo Krievijas impēriju, gan mūsdienu Krieviju vieno tas, ka tās abas jūtas drošāk, ja tām apkārt ir izveidota savas ietekmes zonas “aizsardzības josta”, kas mūsdienu gadījumā sastāv no visām Neatkarīgo valstu sadraudzības valstīm.

Jāatzīmē, ka kopš Padomju Savienības sagrūšanas valsts ekonomika, kas jau iepriekš nebija diezko spīdošā stāvoklī, tā arī nav spējusi atkopties un turpina svārstīties līdzī visām izmaiņām pasaules politikā un ekonomikā. Galvenā kritika mūsdienās ir par to, ka joprojām vismaz 30% no Krievijas gada kopprodukta sastāda naftas un gāzes eksports un naftas produktu pārstrāde,⁵⁰ kas, savukārt, naftas cenu svārstību rezultātā ietekmē visu Krievijas federālo budžetu kopumā. Pēc 2014. gada Krimas aneksijas un Rietumvalstu ieviestajām sankcijām, Krievija sāka pastiprināti uzlabot attiecības ar citām pasaules lielvarām, kurām būtu līdzīgi uzskati, piemēram, Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republikai.

Kopumā Krievija, kā norādīja V. Putins pirms sava nākamā termiņa vēlēšanām, ir sapratusi, ka, lai būtu par patiesu lielvaru, nepietiek tikai ar to, ka tai ir atomieroči.⁵¹

⁵⁰ DePersio, G. (2018). *How does the price of oil affect Russia's economy?*, izgūts no: <https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/how-does-price-oil-affect-russias-economy.asp>

⁵¹ Financial Times. *Russia's economy: challenges facing Vladimir Putin*, izgūts no: <https://www.ft.com/content/3aac3faa-1bb6-11e8-aaca-4574d7dabfb6>

2.3. Krievija un Centrālāzijas mazās valstis

Analizējot Krievijas kā lielvaras interesi un ietekmi Centrālāzijas reģionā, jāņem vērā, ka šis jautājums ir daudzdimensionāls un nav atbildams izņemot no konteksta kādu no aspektiem.

Pirmkārt, autore analizēja Krievijas interesi reģiona politiskajā atbalstā. Ņemot vērā konstruktīvistu skatījumu uz to, kā ir būvēta starptautiskā vide un mazo valstu spējas ietekmēt starptautisko sistēmu gan ar piesliešanos, gan alianšu formēšanu, kļūst skaidrs, ka Krievijas interesēs šīs valstis ir paturēt savas ietekmes zonā tādēļ, lai tās savās darbībās nekļūtu pārāk neatkarīgas un neizvēlētos pieslēties kādai Krievijai naidīgai valstij (par kādām galvenokārt tiek uzskatītas Amerikas Savienotās Valstis). Paturot tās savā ietekmes zonā jeb aicinot tās brīvprātīgi palikt Krievijas vadītājās institucionālajās organizācijās, Krievija nodrošina zināmu sistēmisku formātu, kurā šīs valstis var darboties, kā arī informētību par pasākumiem, kādus valstīs veic citu valstu organizācijas un valdības. Šāds sadarbības formāts gan Krievijai, gan Centrālāzijas valstīm ir zināms jau kopš Padomju Savienības laikiem. Protams, pats par sevi arī Krievija vēlas paturēt savu ietekmes zonu pār šīm valstīm, tādēļ, ka tā tic tam, ka tādā veidā tā atjauno savu spēku un atpazīstamību ja ne pasaules līmenī, tad vismaz reģionālajā. Mūsdienās par svarīgu Centrālāzijas valstu atbalstu Krievijas politikai un vēlmei palikt tās ietekmes zonā, kalpo arī Krievijas prezidenta V. Putina atbalsts autokrātiskajiem politiskās pārvaldes režīmiem šajās valstīs. Ņemot vērā to, ka Krievija tām veic dāsnus aizdevumus, kuri vēlāk tiek norakstīti, šāds variants Centrālāzijas valstu vadītājus apmierina labāk kā Rietumvalstu pieprasītās demokrātiskās pārmaiņas valsts iekārtās pirms aizdevumu vai dotāciju sniegšanas. Krievija izcēlās ar ļoti asu retoriku pēc Kirgizstānas Tulpju revolūcijas 2005. gadā un lika Rietumvalstīm saprast, ka tā nepieļaus līdzīgu revolūciju atkārtosanos nedz pašā Krievijā, nedz citās tās ietekmes valstīs. Pēc 2013. gadā publicētā Krievijas Ārpolitikas koncepta saprotams, ka paralēli visiem nosauktajiem pozitīvajiem labumiem, ko Krievijai un Centrālāzijas valstīm sniedz kopējā sadarbība dažādos jautājumos, par iespējamiem riska un drošību ietekmējošiem destabilizējošiem faktoriem nosaukti tādi kā: nacionālistiskas domāšanas izveide, ksenofobija, separātisms un brutāls ekstrēmisms, ieskaitot reliģisko radikalizāciju. Diemžēl šis politiskais atbalsts kā tāds izveidojās tikai 1990.-to gadu beigās, jo līdz tam praktiski visas bijušās Padomju Savienības valstis centās vispirms tikt galā ar savām iekšpolitiskajām problēmām, atjaunot sekmīgu valsts pārvaldes iekārtu un atjaunot vai nodibināt diplomātiskās attiecības ar citām valstīm.

Otrkārt, vēsturiskais aspekts, kurā Krievija jau ilgstoši ir izmantojusi šīs valstis savu politisko mērķu sasniegšanai, ir grūti pārvarams. Savā ziņā Krievija uzskata, ka tam, lai būtu

lielvara, nav pietiekami, ja ir plaša teritorija un liels iedzīvotāju skaits, bet šo varu ir jāspēj arī projicēt citur pasaulē, it īpaši sev tuvākajā reģionā, kas kalpo par bufera zonu starp citām lielvalstīm, kultūrām un reliģijām. Piemēram, Afganistānas kara gadījumā Krievijas interesēs bija drīzāk nosūtīt palīgā Centrālāzijas valstīm savas bruņotās vienības, tā vietā, lai pieļautu talibanu kaujinieku iefiltrēšanos uz pastāvīgu dzīvi Centrālāzijas valstīs un no turienes veicot uzbrukumus Krievijas teritorijā. Krievija reģionā ir uzņēmusies drošības garanta lomu, ņemot vērā savas stratēģiskās intereses.

Treškārt, kā autore sīkāk apskatīs 4.2. apakšnodaļā, Krievijai ekonomiski ir ļoti nozīmīgi derīgie izrakteņi, kas sastopami Centrālāzijā. Vienlaikus Krievijā pastāvīgi uzturas vairāki miljoni Centrālāzijas mazo valstu viesstrādnieki, kas strādā mazāk kvalificētos darbos, bet kuriem darbs Krievijā ir vienīgais reālais naudas pelnīšanas variants. Sliktās ekonomiskās situācijas dēļ pārskatāmā nākotnē nav redzama Centrālāzijas valstu ekonomiskās situācijas uzlabošanās, ja tā netiks veikta vienlaikus ar politiskās korumpētības mazināšanu valstīs. Centrālāzijas mazo valstu tuvināšanos un lojalitāti Krievijai nosaka arī tas, ka pēc Padomju Savienības sabrukuma Rietumvalstis nenoreagēja laikā, kad tajās plosījās asiņaini pilsoņu kari un bija nepieciešams gan politisks, gan ekonomisks, gan militārs atbalsts situācijas risināšanai.

Ceturtkārt, autore uzskata, ka ilgais laiks, ko Centrālāzijas valstis un Krievija ir pavadījušas kopīgā savienībā, ir bijis pietiekams, lai kultūras kļūtu pazīstamas viena otrai un tuvākas. Protams, atsaucoties uz Padomju Savienības politiku, ka krievu valoda bija jaunā *lingua franca* savienības valstīs, kur tā bija obligāti jāapgūst skolās un oficiālajā sarakstē, tajā pat laikā tas ir veicinājis Krievijas kā ārpolitiska aktora pieņemšanu par “savējo” reģionā.

Piektkārt, Krievijas interese par Centrālāzijas valstīm strauji pieauga laikā, kad par prezidentu kļuva V. Putins, kas notika līdzīgā laikā, kā Amerikas Savienot Valstu uzsāktais vispasaules karš pret terorismu. Krievijai nācās palīdzēt vēl vairāk Centrālāzijas valstīm militāri nosargāt to robežas ne tikai tāpēc, lai uzturētu labas kaimiņattiecības un palīdzētu tām grūtā brīdī, bet arī lai gan nostiprinātu savas pozīcijas reģionā un neļautu Ziemeļatlantijas līguma organizācijai uzturēties reģionā vairāk kā tai ir nepieciešams kara tehnikas transportēšanas nolūkos, gan aizsargātu savu “vājo vietu” – dienvidu robežas.

Kopsummā, kā secina Kreigs Olifants (Craig Oliphant), Krievija šo gadu laikā nav bijusi spējīga izlemt vai pastāvošās politiskā un ekonomiskās situācijas Centrālāzijas valstīs ir tās

ārpolitiskā vai iekšpolitiskā problēma.⁵² Gadījumā, ja Krievija pieņems to, ka šīs valstis vairs neatrodas tiešā tās pakļautībā, tad tai būs jāmeklē jauns sadarbības formāts, jo līdzšinējie – gan Neatkarīgo Valstu Sadraudzība, gan militārās mācības un vienotas armijas izveide – ir cietuši neveiksmes. Ja šīs valstis kļūs par “vienkārši labiem draugiem”, tad Krievijas interesēs vairs nebūs sniegt tām finansiālo atbalstu, kuru vēlāk norakstīt, kā arī Krievija prasīs, lai šīs valstis pašas sāktu nodrošināt savu un tai skaitā pastarpināti arī Krievijas drošību ne tikai no potenciālajiem radikālajiem teroristiem, bet arī no cilvēktirdzniecības, narkotiku un nelegālo cigarešu aprites, dažādu nelegāli iegūtu un eksotisku dzīvnieku tirdzniecības un vispārējā noziedzības līmeņa paaugstināšanas.

Savukārt, tad, ja Krievija pieņems to, ka Centrālāzijas valstis ir ne tikai tās tiešo interešu lokā, bet tām ir nepieciešamas draudzīgākas attiecības vienai ar otru jau republiku līmenī, tad Krievijai šāda avantūra var izmaksāt pārāk dārgi nekā tā būtu spējīga atmaksāt tuvāko pārdesmit gadu laikā. Ja Krievija paziņotu, ka Centrālāzijas valstis, pamatojoties uz lielu etnisko krievu klātbūtni, atrodas tās ietekmes zonā, tad tam sekotu ne tikai karš, bet arī pēc kara rekonstrukcijas izmaksas, apturēta dabasgāzes un naftas piegāde, iekšpolitiskās problēmas ar jauno republiku pārvaldi un visas citas problēmas, kādas vien var rasties no šādas domas.

⁵²Oliphant, C., (2013) *Russia's role and interests in Central Asia*, Saferworld, izgūts no: <https://www.saferworld.org.uk/downloads/.../russias-role-and-interests-in-central-asia.pdf>

3. ĶĪNAS TAUTAS REPUBLIKAS ATBILSTĪBA LIELVARAS STATUSAM

Analizējot Ķīnu pēc tā paša K. Valta pieciem kritērijiem, jāsecina, ka pēc daudziem rādītājiem tā vairāk atbilst lielvaras statusam nekā Krievija, taču ir vairākas zīmīgas un atšķirīgas nianšes starp abām valstīm. Pirmkārt, Ķīnā ir 100 reizes vairāk iedzīvotāju nekā Krievijā – 1,4 miljardi iedzīvotāju⁵³ un tā ir tikai 9,596,961 km² liela. Ķīnas Tautas Republikai ir lielas dabīgo resursu rezerves, it īpaši minerālos⁵⁴, taču to iegūvi parasti ietekmē nekvalitatīva tehnoloģija, milzīgs cilvēkpotenciāls, kuru ietekmē valsts ekonomiskā izaugsme (6,5% Ķīnas Tautas Republikas iedzīvotāju joprojām dzīvo zem iztikas minimuma)⁵⁵. Sakarā ar Ķīnas Tautas Republikas vienas partijas politiku un stabilo ekonomisko izaugsmi pēdējo gadu laikā, arī Ķīnas Tautas Republikas politika tiek uzskatīta par stabilu⁵⁶. Kaut arī Ķīnas Tautas Republikai ir dramatiski pieaugušas militārās spējas kopš 1990. gadiem, tā lielākoties paļaujas uz novecojušām tehnoloģijām, kuras ir plānots modernizēt līdz 2050. gadam⁵⁷, lai iegūtu lielāku spēka projicēšanas jaudu tālāk no Ķīnas Tautas Republikas robežām, it īpaši Klusajā okeānā un DienvidĶīnas Tautas Republikas jūrā.

Apskatot Ķīnu no K. Valta lielvaras dimensijām, jāsecina, ka Ķīnas Tautas Republika labi apzinās savu vietu starptautiskajā sistēmā jau pastāvošajos formātos (piemēram, pastāvīgā locekle ANO Drošības Padomē, Group of One dažādos citos forumos un sadarbības formātos (8+1, 16+1 u.c.)), taču tās politika pašlaik ir vairāk vērsta uz ekonomiskās attīstības pusi, nevis politisku viedokļa uzspiešanu citām valstīm. Ķīnas Tautas Republikas gadījumā tā projicē savu spēku uz, piemēram, Tibetas kalnu reģionu un DienvidĶīnas Tautas Republikas jūru, kur tai ir konflikti ar citām reģionālajām valstīm par ietekmi tajā. Ķīnas Tautas Republikas statuss starptautiskajās attiecībās ir neapstrīdams – kā viena no pasaulē lielākajām valstīm, tā sevi nepozicionē kā lielvaru, bet kā atsevišķi stāvošu, neatkarīgu no starptautiskās sistēmas valsti. Nākamajā apakšnodaļā autore apskatīs Ķīnas Tautas Republikas valsts vēsturi un tās mūsdienu statusu pasaules starptautisko attiecību sistēmā.

⁵³ China Population live data, izgūts no: <http://www.worldometers.info/world-population/china-population/>

⁵⁴ Hayes, J. (datums nav norādīts). *Natural resources in China*, izgūts no: <http://factsanddetails.com/china/cat9/sub63/item341.html>

⁵⁵ Pasaules Banka. *The World Bank In China*, izgūts no: <http://www.worldbank.org/en/country/china/overview#3>

⁵⁶ Bardoloi, Y. (2017). *With both economic and political stability, China proves the doubters wrong*, izgūts no: <http://yp.scmp.com/over-to-you/columns/article/108180/both-economic-and-political-stability-china-proves-doubters-wrong>

⁵⁷ Bajoria, J. (2009). *China's Military Power*, izgūts no: <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-military-power>

3.1. Vēsturiskais aspekts (līdz 2000. gadam)

Ķīnas Tautas Republika ir viena no senākajām un tajā pašā laikā noslēgtākajām civilizācijām pasaulē. Pēdējā imperatoru dinastija (Cjinu dinastija) valdīja Ķīnā no 1644. līdz 1912. gadam, kad pēc vairākām politiski un ekonomiski neveiksmīgām desmitgadēm, Ķīnā tika gāzts imperators un nodibināta republika⁵⁸. Cjinu dinastijas laikā Ķīnas Tautas Republika, kaut arī palēnām attīstījās, nebija spējīga stāties pretī pārējās pasaules straujajai modernizācijai. Tā, piemēram, Ķīnas Tautas Republika zaudēja 19. gs. tirdzniecības karos ar Eiropu un tā saucamajos Opija karos, kā rezultātā Lielbritānija ieguva pārvaldes tiesības Honkongā (līdz 1997. gadam). Taipingas sacelšanās laikā 1851.-1864. gadā gāja bojā 25 miljoni cilvēku – Cjinu dinastijai palīgā nāca gan britu, gan franču armija, taču tā bija tikai pirmā sacelšanās, kam vēlākos gados sekoja daudzas citas – cilvēki pieprasīja valsts pārvaldes izmaiņas, jo tā izmaksāja pārāk dārgi un bija nežēlīgi apspiedoša pret iedzīvotājiem. Arī dažādas dabas katastrofas piemeklēja Ķīnu 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, kas vēl vairāk attālināja valdību no iedzīvotājiem – piemēram, bada laiki, kas Ziemeļķīnā nogalināja 10% no iedzīvotājiem (aptuveni 35 miljonus) un aptuveni 25 miljonus cilvēku pārējā Ķīnā.⁵⁹ Jāpiebilst, ka pēc ķīniešu tradīcijas imperatoram pieder “Debesu mandāts”, kas Ķīnas Tautas Republikas politiskajā un reliģiskajā doktrīnā nosaka imperatora kā visaugstākā lēmēja lomu, kuram dzīves un valsts vadības uzdevumu ir piešķirušas debesis.⁶⁰ Tajā pašā laikā dažādas dabas katastrofas, nelaiemes un kari var arī norādīt uz debesu dusmām, kas, savukārt, paver labvēlīgu augsni dinastiju maiņai vai pārmaiņām valstī. Pamatojoties uz to, ka Cjinu dinastijas valdīšanas pēdējos gados notika vairāki šādi notikumi (karš ar Eiropas valstīm, plašs bads, ekonomiskā krīze – viss radīja labvēlīgu augsni revolucionārām pārmaiņām valstī.

Pēc Cjinu dinastijas tika pasludināta Ķīnas Tautas Republikas Republika, kas ilga no 1912. gada līdz 1949. gadam. Šajā laikā Ķīnas Tautas Republika nepiedzīvoja praktiski nekādu ekonomisko un politisko izaugsmi, jo tās teritorijās pastāvīgi notika dažādu interešu un teritoriju dalīšana, kas neļāva stabilizēt situāciju valstī. Tikai pēc vairāk kā 20 gadus ilgušā Ķīnas Tautas Republikas Pilsoņu kara starp komunistiem un Ķīnas Tautas Republikas republikāņiem 1949. gada 1. oktobrī tika pasludināta Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republika Mao Dzeduna vadībā. Vēlākajās desmitgadēs Ķīnas Tautas Republikas iedzīvotāji pārcieta visu to pašu, kas līdz tam jau

⁵⁸ China Highlights. *The Qing Dynasty — China's Last Dynasty*, izgūts no: <https://www.chinahighlights.com/travelguide/china-history/the-qing-dynasty.htm>

⁵⁹ Turpat.

⁶⁰ Szczepanski, K., (2018). *What is China's Mandate of Heaven?*, izgūts no: <https://www.thoughtco.com/the-mandate-of-heaven-195113>

bija noticis Padomju Savienībā – plašu zemju kolektivizāciju, izsūtīšanu vietā – bagāto zemes īpašnieku nogalināšanu (tiek aptuveni lēsts, ka tika nogalināti no 4,5-28 miljoniem cilvēku)⁶¹, vēlāk arī tā saucamo Kultūras revolūciju, kā pamatuzdevums bija vēl vairāk attīrīt Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republiku no iespējamajām kapitālistu paliekām un atjaunot maoismu kā dominanto partijas ideoloģiju. Arī tad, pēc dažādām aplēsēm, revolūcijas rezultātā tika nogalināti 400 000 – 10 000 000 cilvēku.⁶²

Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republikas uzdevums bija atjaunot ekonomiku un palielināt Ķīnas Tautas Republikas militāro spēku, lai tā tiktu atzīta par pasaules lielvaru.⁶³ 1950. gadā tā noslēdza “Sadraudzības, alianses un savstarpējās palīdzības līgumu” ar Padomju Savienību, kura Ķīnas Tautas Republikai palīdzēja ne tikai ar militāro spēku Ziemeļkorejā, bet arī atbalstīja tās pirmo piegādes plānu ekonomikā 1953. gadā, jāsaka, ne tik ļoti, cik ķīnieši bija cerējuši.⁶⁴ Pēc Staļina nāves attiecības starp valstīm pasliktinājās, pamatojoties uz to, ka Hruščevs diezgan asi izteicās par Staļinu un viņa paveiktajiem darbiem. Attiecības starp Padomju Savienību un Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republiku tika pilnībā sarautas pēc tam, kad Hruščevs atteicās piegādāt ķīniešiem atomieroča prototipu.⁶⁵ R. Fārlejs (*Robert Farley*) norāda, ka pēdējā laika pētījumi (2016.gada) uzsvāra liek uz Ķīnas Tautas Republikas un Padomju Savienības lomām starptautiskajā politikā jeb neizbēgamo sāncensību starp šīm valstīm par komunistiskās ideoloģijas nešanu pasaulē. Abas valstis nespēja savstarpēji vienoties par to, kurš būs abu vienotās ideoloģijas “galvenais” līderis. R. Fārlejs norāda, ka šajā cīņā Ķīnas Tautas Republika zaudēja, jo tai nebija tik plaši resursi (gan ekonomiskie, gan militārie), lai spētu projicēt savu ietekmi globālā mērogā, taču tajā pašā laikā tas ļāva tai pielāgot savu politiku attiecībās ar Amerikas Savienotajām Valstīm pēc vajadzības.⁶⁶

No 1953.-1957. gadam, jeb pirmajā piegādes plānā notika strauja Ķīnas Tautas Republikas industrializācija, kas arī attiecīgi ienesa 11% gada kopprodukta pieaugumu un

⁶¹ Rummel, B. (1991) *China's Bloody Century*, izgūts no: <http://www.hawaii.edu/powerkills/NOTE2.HTM>

⁶² Perry, L., (1995). *The Chinese Case: Was It Genocide or Poor Policy?*, izgūts no: <https://www.ushmm.org/confront-genocide/speakers-and-events/all-speakers-and-events/genocide-and-mass-murder-in-the-twentieth-century-a-historical-perspective/the-chinese-case-was-it-genocide-or-poor-policy>

⁶³ Encyclopaedia Britannica, *Reconstruction and consolidation, 1949–52*, izgūts no:

<https://www.britannica.com/place/China/Reconstruction-and-consolidation-1949-52>

⁶⁴ Encyclopaedia Britannica, *Treaty of Friendship and Mutual Assistance*, izgūts no:

<https://www.britannica.com/topic/Treaty-of-Friendship-Alliance-and-Mutual-Assistance>

⁶⁵ Encyclopaedia Britannica, *Total Cold War and the diffusion of power*, izgūts no:

<https://www.britannica.com/topic/20th-century-international-relations-2085155/Total-Cold-War-and-the-diffusion-of-power-1957-72#ref304722>

⁶⁶ Farley, R. (2016). *Beijing 'Lost' the Sino-Soviet Split, But That Didn't Matter in the End*, izgūts no:

<https://thediplomat.com/2016/01/beijing-lost-the-sino-soviet-split-but-that-didnt-matter-in-the-end/>

nodarbināto cilvēku skaits desmitkāšojās (no 5,3 miljoniem strādnieku 1952. gadā līdz 53 miljoniem 1978. gadā).⁶⁷ Sakarā ar to, ka kolektivizācija Ķīnā notika mazākā mērā kā Padomju Savienībā un ar to, ka Ķīnas Tautas Republika savus lielākos industrializētos uzņēmumus pārvietoja iekšzemes provincēs (lai pasargātu tos no iespējamiem Padomju Savienības un Amerikas Savienoto Valstu uzbrukumiem no krasta puses)⁶⁸, strauji pieauga industrijās nodarbināto skaits. Jāatzīst, ka par spīti nesaskaņām politiskajos jautājumos, Ķīnā turpināja iepļūst Padomju tehnoloģijas un zinātnieki, kā arī pašā Ķīnā strauji palielinājās izpētes institūtu un zinātnieku skaits.⁶⁹

Ķīnas Tautas Republikas valsts modelis ir interesants ar to, ka vēlākos gados tas spēja apvienot divas nesavietojamas ideoloģijas - komunismu un kapitālismu. Jau 1978. gadā Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republikā tika ieviestas reformas, kas Ķīnas Tautas Republikai ļāva atvērt daļu sava tirgus (Speciālās ekonomiskās zonas) ārvalstu investīcijām un eksportam, tajā pašā laikā saglabājot stingru komunistisko nostādni politikā. Kopumā gan Ķīnas Tautas Republika savā politikā un ekonomikā bija noslēgusies no pārējās pasaules un cītīgi centās nodrošināt savu pašpietiekamību visos jautājumos.

3.2. Mūsdienās (no 2000. gada)

Šobrīd Ķīnas Tautas Republika ir visplašāk pazīstama ar tās ekonomisko izaugsmi un spēju pāris desmitgažu laikā nodrošināt milzīga vidusslāņa izveidošanos valstī. Pat vairāk, tā ir kļuvusi par vienu no lielākajām jauno miljardieru “ražotājvalstīm” – 2017. gadā to bija jau 300 un, ņemot vērā to, ka Ķīnā katru nedēļu rodas divi jauni miljardieri, tā drīz jau to skaita ziņā pārspēs arī Amerikas Savienotās Valstis.⁷⁰ Ķīnas Tautas Republikas ekonomika ir hibrīds starp plašu valsts regulētu tirgus ekonomiku un privāto, uz brīvā tirgus balstītu ekonomiku.⁷¹ Ja reformu sākumā brīvā tirgus dalība Ķīnā bija ierobežota un pieauga tikai pakāpeniski, bieži tika traucēta prioritizējot plānveida ekonomiku, sliktas infrastruktūras dēļ limitēta piekrastes pilsētās, tad 1990.-tajos gados tā ļāva Ķīnas Tautas Republikai piedzīvot lielo ekonomisko sprādzienu, jo pārējā pasaule novērtēja gan pieejamo lēto darbaspēku, gan zemās investīciju izmaksas savu rūpnīcu celšanai Ķīnā. Arī turpmāka tarifu samazināšana, robežu atvēršana un valūtas brīvāka

⁶⁷ Brandt, L., Ma, D., Rawski, T. (2016). *Industrialization in China*, izgūts no: <http://ftp.iza.org/dp10096.pdf>, 15.lpp.

⁶⁸ Turpat, 16.lpp.

⁶⁹ ⁶⁹ Brandt, L., Ma, D., Rawski, T. (2016). *Industrialization in China*, 17.lpp

⁷⁰ Ambler, P., (2017). *Where young Chinese billionaires are making their wealth and spending it?*, izgūts no: <https://www.forbes.com/sites/pamelaambler/2017/10/30/where-young-chinese-billionaires-are-making-their-wealth-and-spending-it/#cb346207fb6c>

⁷¹ Brandt, L., Ma, D., Rawski, T. (2016). *Industrialization in China*, 18.lpp.

lietošana ļāva Ķīnas Tautas Republikai 2001. gadā pievienoties Pasaules Tirdzniecības Organizācijai.⁷² Attiecībā pret Krieviju, šo valstu savstarpējās attiecības strauji uzlabojās pēc Padomju Savienības sabrukuma, kad tās vairs nebija globālie ideoloģijas konkurenti.

Mūsdienās industrializētā Ķīnas Tautas Republika ir ieinteresēta kļūt par pasaules līderi zaļo enerģiju izmantošanā un pamazām virzīties prom no fosilā kurināmā vietās, kur tas ir iespējams. Piesārņojuma radītās veselības problēmas ietekmē Ķīnas Tautas Republikas darbaspējīgos iedzīvotājus, liekot miljoniem mirt un uzliekot smagu slogu Ķīnas Tautas Republikas veselības sistēmai, taču piekļuve videi draudzīgākiem resursiem – ierobežota.⁷³ Lai arī Ķīnas Tautas Republika ir pasaules līderis zaļo tehnoloģiju uzstādīšanas un lietošanas jomā, pateicoties plašajam vidusslānim un labvēlīgajiem ekonomiskajiem apstākļiem, Ķīnā joprojām ļoti daudz tiek izmantotas arī novecojušas tehnoloģijas, kas darbības ar fosilo kurināmo. Šis jautājums ir arī nozīmīgs aspekts tās attiecībās ar Centrālāzijas valstīm, kā tiks iztirzāts sekojošajās nodaļās.

Ķīnas Tautas Republika arī pēdējos gados ir uzsākusi strauju militarizāciju un esošās militārās infrastruktūras un tehnoloģiju modernizāciju. Pēc Amerikas Savienoto Valstu datiem, Ķīnas Tautas Republika cenšas paplašināt savu projicējamās militārās jaudas loku, it īpaši tādās nozarēs kā kibernetika, atklāts kosmos un jūras spēki.⁷⁴ 2015. gada novembrī Ķīnas Tautas Republika paziņoja par tās pirmo ārvalstu militāro bāzi Džibuti, kas arī iezīmē tās vēlmi paplašināt savas ietekmes zonas, savukārt AustrumĶīnas Tautas Republikas jūrā un DienvidĶīnas Tautas Republikas jūrā patstāvīgi notiek Ķīnas Tautas Republikas jūras spēku mācības un taktisko uzdevumu izpilde. Kopumā ir secināms, ka kaut arī Ķīnas Tautas Republikai nav oficiāli atzītu politisko uzstādījumu kļūt par lielvaru vai superlielvaru, tās uzvedība gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski turpina uzsvērt tās atšķirīgo statusu un norāda uz tās apziņu par savu īpašo lomu pasaulē. Tā, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācijas grupās Ķīnas Tautas Republika, sakarā ar lielo iedzīvotāju skaitu, tiek uzskatīta par atsevišķu politisko grupu (*Group of One*), kādu formātu Ķīnas Tautas Republika bieži vien ieņem arī citās starptautiskajās organizācijās (piemēram, Pasaules Tirdzniecības Organizācijā). Militāri, kaut arī Ķīnas Tautas Republika nav demonstrējusi globāla mēroga ekspansīvu vēlmi, tā gatavojas aizstāvēt savas intereses visiem iespējamajiem līdzekļiem.

⁷² Turpat, 24.lpp.

⁷³ Worland, J. (2017). *How China could shape the future of energy*, izgūts no: <http://time.com/5022606/china-coal-solar-energy/>

⁷⁴ Cronk, T., (2016). *DoD Report: China's Military Investments Continue*, izgūts no: <https://www.defense.gov/News/Article/Article/759522/dod-report-chinas-military-investments-continue/>

3.3. Ķīnas Tautas Republika un Centrālāzijas mazās valstis

Ķīnas Tautas Republikas interese mazajās Centrālāzijas valstīs ir relatīvi nesena, kā jau minēts iepriekš tekstā, tā attīstījās laikā, kad Ķīnas Tautas Republika saprata, ka tai ekonomiskās attīstības rezultātā vairs nepietiek pašai ar saviem derīgajiem izrakteņiem. 2013. gadā Ķīnas Tautas Republika nāca klajā arī ar “Jostas un ceļa” projektu, kas paredz plašas infrastruktūras izbūvi caur Centrālāzijas valstīm, lai nodrošinātu piekļuvi Kaspijas un Melnajām jūrām, caur kurām Ķīnas Tautas Republika varētu vieglāk sasniegt arī Eiropas valstis. Pašlaik Ķīnas Tautas Republikas produkti ir ļoti pieprasīti Centrālāzijas valstīs, jo slikto ekonomisko apstākļu dēļ, cilvēki bieži vien nav spējīgi atļauties iegādāties tiem nepieciešamās lietas no Krievijas, jo cenas precēm tur ir dārgākas, savukārt Ķīnā tās joprojām ir pietiekami konkurencētspējīgas un lētas.

Stabila Ķīnas Tautas Republikas politikas pamatnostādne ir tā, ka tā nejaucas valstu iekšpolitiskajos jautājumos un mūsdienās galvenokārt izmanto maciņa atvēršanas taktiku, lai panāktu sev vēlamus rezultātus. Tādā veidā, piemēram, 2014. gadā Ķīnas Tautas Republika investēja 100 miljonus ASV dolāru Tadžikistānas derīgo izrakteņu raktuvju attīstībā, kā arī kopā ar Kirgizstānu ir parakstījušas līgumu par 3 miljardu ASV dolāru investīcijām gāzes cauruļvada būvniecībā reģionā.

Ķīnas Tautas Republika ir radījusi arī plaši neapspriestas, bet eksistējošas aizdomas reģiona vietējo politiķu un civiliedzīvotāju aprindās par to, ka tās ekonomiskās intereses nav saistītas tikai ar Centrālāzijas derīgajiem izrakteņiem vai šo valstu izmantošanu par ceļu uzturētājiem Ķīnas Tautas Republikas tranzītam pa taisnāko ceļu uz Eiropu.⁷⁵ Rodas arī šaubas par to, kurš galu galā kļūs par ieguvēju, nomainot Krievijas ietekmi reģionā pret Ķīnas Tautas Republikas ietekmi reģionā.

Sakarā ar aizvien pieaugošajām Ķīnas Tautas Republikas ekonomiskajām investīcijām Centrālāzijas mazajās valstīs, Ķīnas Tautas Republika aizvien vairāk uztraucas par tās investīciju drošību gan no potenciālo teroristu uzbrukumiem, gan vietējiem noziedzīgajiem grupējumiem, kurus kontrolēt vietējās varas ne vienmēr ir spējīgas. Ļoti lēnām un uzmanīgi Ķīnas Tautas Republika izmēģina arī kopēju mācību formātu ar Centrālāzijas armijām, taču drošības nodrošināšana un uzturēšana reģionā noteikti nav Ķīnas Tautas Republikas augstākā prioritāte.⁷⁶

⁷⁵ Pantucci, R. (2016). *China's place in Central Asia*, izgūts no: <http://chinaincentralasia.com/2016/07/01/chinas-place-in-central-asia/>

⁷⁶ Turpat.

4. KRIEVIJA UN ĶĪNAS TAUTAS REPUBLIKA

4.1. Vēsturiskās līdzības un atšķirīgais

Ir ļoti interesanti salīdzināt abas valstis, jo tām ir diezgan daudz līdzību un tikpat daudz atšķirību tajā, kas liek tām pretendēt uz lielvaru statusu mūsdienās. Nenoliedzami, vēsturē ir bijušas epizodes gadsimtu garumā, kad abas valstis ir gan pletušas savas robežas, gan tikušas sakautas. Tās abas ir piedzīvojušas līdzīgas politiskās sistēmas, tajā pašā laikā rezultāts un ambīcijas abām ir saglabājušas dažādas. Šajā apakšnodaļā tiks analizētas gan kopīgās gan atšķirīgās šo abu valstu iezīmes, lai vēl precīzāk būtu iespējams norādīt katras intereses cīņā par Centrālāzijas valstu labvēlību.

Kā norāda P. Rutlands (*Peter Rutland*), gan Krievija, gan Ķīnas Tautas Republika pēc Padomju Savienības sabrukuma joprojām ir paturējušas savas pagātnes īpašības dažos jautājumos – piemēram, neviena no tām tā arī nav kļuvusi par pilnīgu brīvā tirgus ekonomiku, nav pilnībā privatizējušas valsts sektoram piederošās industrijas un atcēlušas valdības regulējumus. Īpašu nozīmi abu valstu politikā ieņem lielais uzsvars uz savas valsts suverenitāti un nacionālismu.⁷⁷ P. Rutlanda analīze liek uzsvartu uz jau iepriekšējās apakšnodaļās iztirzātajiem punktiem par abu valstu kopīgo vēsturi: 1) to milzīgās autonomās teritorijas ar stiprām valstiskajām tradīcijām; 2) impēriju mantojums - centralizēta valsts pārvalde ar konkrētu identitāti un leģitimitāti, bez spēcīgas pilsoniskās sabiedrības (kā, piemēram, revolucionārajā Francijā), kas tiek turpināta kā vienas partijas politika un 3) izteikti atšķirīgas kultūras no Rietumvalstu kultūrām (kaut arī Krieviju autors uzskata par hibrīdu ar eiropiešiem elementiem). P. Rutlands iedala Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas pāreju no sociālisma uz vietu globālajā starptautiskajā sistēmā ar vienkāršu, bet efektīvu tabulu (skatīt Tabula Nr.1).⁷⁸

⁷⁷ Rutland, P. (2009). *Post socialist states and the evolution of a new development model: Russia and China compared*, izgūts no: <http://prutland.faculty.wesleyan.edu/files/2015/07/Rutland-China-Russia-Compared.pdf>, 2.lpp.

⁷⁸ Turpat, 5.lpp.

Tabula Nr.1

	Prioritāte	Ātrums	Iniciatīva	Veids	Rietumu ieteikumi
Krievija	Politika vispirms	Ātrs	Augša-uzleju	Šoka terapija	Spēcīga ietekme
Ķīnas Tautas Republika	Ekonomika vispirms	Pakāpenisks	No vidus-uz augšu	Kontrolēta pāreja	Ietekmes nav

Analizējot tabulu P. Rutlands norāda uz to, ka 1990.-tajos gados Krievija un Ķīnas Tautas Republika bija faktiski apmainījušās vietām ar to, kā tika veiktas reformas valstī. Ja, piemēram, pēc Ķīnas Tautas Republikas dibināšanas valstī tika veiktas straujas, šoka terapijai līdzīgas reformas, tad tajā pašā laikā Krievijā tās tika veiktas kontrolētāk.⁷⁹ Līdzīgi notika arī ar pārējām tabulas sadaļām, taču jānorāda, ka Ķīnas Tautas Republika bija labākā pozīcijā, jo varēja mācīties no jau pieļautajām Krievijas kļūdām. Šeit iezīmējas tas, ka, lai arī cik ļoti līdzīgām situācijām tās ir gājušas cauri, katrai no valstīm ir sava niansēta pieeja jautājuma risināšanai, kas ir raksturīgi arī mūsdienās. Analizējot tālāk par šo abu valstu cīņu par ietekmi Centrālāzijas valstīs, ir jāņem vērā tas, ka šīs abas valstis ir pietiekami spēcīgi pretinieki un tajā pašā laikā arī partneri viens otram, balstoties uz abpusējām zināšanām vienam par otru un līdzīgajām interesēm globālajos jautājumos. Par vienu no Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas galvenajiem draudzīgo attiecību stūrakmeņiem, it īpaši pēc 2014. gada Krimas aneksijas un Ķīnas Tautas Republikas militārajām darbībām DienvidĶīnas Tautas Republikas jūrā, Samjuela Čarapa (*Samuel Charap*), Džona Drenana (*John Drennan*) un Pjēra Noēla (*Pierre Noël*) skatījumā ir kopīgā vēlme atbrīvoties no Amerikas Savienoto Valstu hegemonijas pasaulē.⁸⁰

Tajā pašā laikā jāņem vērā tas, ka abu valstu kopīgajām interesēm ir arī savi ierobežojumi, kas ir īpaši izteikti pragmatismā, ar kuru abas valstis veido savas attiecības. Piemēram, Ķīnas Tautas Republika Krieviju nekad neuzskatīs par savu galveno sadarbības partneri un ārpolitikas mērķauditoriju, bet meklēs partneri un izdevīgumu arī attiecībās ar Amerikas Savienotajām Valstīm, ciktāl tas būs Ķīnas Tautas Republikas interesēs, savukārt

⁷⁹ Rutland, P. (2009). *Post socialist states and the evolution of a new development model: Russia and China compared*, 10.lpp.

⁸⁰ Charap, S, Drennan, J, Noel, P., *Russia and China: A New Model of Great-Power Relations*, izgūts no: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338.2017.1282670>, 25.lpp.

Krievija ne tikai turpina meklēt jaunus partnerus Āzijas valstu vidū, bet arī uztur labas attiecības ar tām, kuras Ķīnas Tautas Republika uzskata par savām nelabvēlēm.⁸¹

Vēl viena interesanta līdzība abām lielvarām ir to abu interese par Centrālāziju kā to ietekmes sfēru. Ja mūsdienās tiek parasti pieņemts, ka tā ir vairāk Krievijas ietekmes zona, tad tas ir tāpēc, ka Padomju Savienības laikā šīs valstis bija “iestādinātas” savienībā. Savukārt, Ķīna arī skatās uz šīm valstīm kā savas ekonomiskās, politiskās un vēsturiskās ietekmes zonu. Ņemot vērā tieši vēsturisko aspektu, Centrālāzijas valstis jau sen ir kalpojušas par Ķīnas ģeopolitisko un tirdzniecības interešu lauciņu. Piemēram, tas pats senais Zīda ceļš, caur kuru Ķīna uzturēja attiecības ar pārējo pasauli, veda cauri šīm valstīm (tāpat kā jaunā iniciatīva). Laikā, kad Padomju Savienība ļoti sastrīdējās ar Ķīnas Tautas Republiku, pēdējā bija spējīga sagatavot un noslēgt atsevišķus līgumus ar valstīm, ar kurām tā robežojas – Kazahstānu, Tadžikistānu un Kirgizstānu, caur kuru palīdzību tā varēja turpināt starpvalstu divpusējās attiecības bez Maskavas zināšanas.

Par lielu plusu ir uzskatāms Ķīnas plāns attīstīt arī savus austrumu reģionus rūpniecībai, jo pašlaik jau tā smagi noslogotā pludmales zona tās austrumos drīz vairs nebūs spējīga uzņemt jaunus iedzīvotājus. Attīstot savus rietumu reģionus, Ķīna ekonomiski palīdzētu arī Centrālāzijas valstīm, gan ar jaunām darbavietām, gan lielāku transporta, satiksmes un preču plūsmu reģionā.

Krievija, savukārt, nav spējīga piedāvāt šīm valstīm tādu ekonomisko stabilitāti un attīstību kā Ķīna, galvenokārt tāpēc, ka tai pašai ne pārāk labi klājas, kā arī tāpēc, ka tai reģionā ir pavisam citi – stratēģiski mērķi, viens no kuriem ir uzturēt Centrālāzijas valstis kā buferzonu starp sevi un Amerikas Savienotajām Valstīm, kuru uzceltās bāzes ir atrodamas visapkārt reģionā, tāpēc mūsdienās visbiežāk iziet uz labvēlīgu, kaut arī piesardzīgu sabardību ar ķīnu un ietekmes sfēru sadalīšanu Centrālāzijā.

4.2. Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas abpusējās attiecības energopolitikā

Autore atsevišķā apakšnodaļā apskata Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas attiecības energopolitikas jautājumos, sakarā ar to, ka abām valstīm šis jautājums ir ļoti nozīmīgs un aizņem nopietnu nišu abpusējās attiecībās, kā arī izskaidro abu valstu intereses Centrālāzijas valstu attīstībā un tām piederošajos resursos.

Autors Tomass Stefāns Ēders analizējot Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas attiecības kopš 1991. gada, kad sabruka Padomju Savienība, atzīmē, ka abām valstīm (Krievijai agrāk nekā Ķīnas Tautas Republikai) ārpolitikā parādījās energopolitikas jautājumi. Ja Krievijai

⁸¹ Turpat, 26.lpp.

energoresursi ir viena no svarīgākajām ārpolitikas prioritātēm, jo uz to ir balstīta lielākā daļa federālā budžeta, tad Ķīnas Tautas Republika savos enerģētikas meklējumos skatās plašākā mērā un neuzsver to par savu primāro nepieciešamību, lai arī attīstoties rūpniecībai un citām svarīgām enerģiju patērējošām nozarēm, tā Ķīnas Tautas Republikai ir ļoti svarīga.

Gan Rietumu, gan Ķīnas Tautas Republikas pētnieku aprindās tiek līdzīgi identificēti periodi, kuros var iedalīt Ķīnas Tautas Republikas un Krievijas savstarpējās attiecības energopolitikā. Tie ir: 1) pirmais posms no 1991. gada līdz aptuveni gadsimtu mijai, 2) otrais posms no 2000.-2008. gadam un 3) trešais posms no 2008. gada līdz mūsdienām.⁸² Kopumā šajos periodos par galvenajiem Krievijas-Ķīnas Tautas Republikas abpusējās energodrošības nosacījumiem tiek uzskatīta prasība pēc “stabila pieprasījuma” no Krievijas puses Ķīnas Tautas Republikai un Ķīnas Tautas Republikas prasība Krievijai nodrošināt “stabilu piedāvājumu”.

Sakarā ar to, ka Padomju Savienībai bija ļoti sliktas attiecības ar Ķīnu, visa tās energopolitika balstījās politisko lēmumu nodrošināt naftas un dabasgāzes piegādi uz Eiropas valstīm jeb virzienā “No austrumiem uz rietumiem”. Šādā virzienā savā laikā tika būvēti arī cauruļvadi, pie tam, Centrālāzijas valstu savienojošie cauruļvadi tika celti tā, lai piegādes tiktu veiktas caur Maskavu vai tās ietekmes zonām. Primārā nebija Centrālāzijas valstu naftas un dabasgāzes atradņu attīstība, bet gan Rietumsibīrijas lauku apguve. Attiecīgi, pēc Padomju Savienības sabrukuma, Centrālāzijas valstu energoresursu atradnes uz kādu neilgu laiciņu panīka, līdz valstīs ienāca jauni apsaimniekotāji no tādām valstīm kā Turcija, Irāna un Rietumvalstīm, kā arī Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republikas.⁸³ Centrālāzijas valstis paturēja sevi vienotā Padomju Savienības laikā uzceltajā Centrālāzijas enerģijas sistēmā, kur apmaiņā pret Ķirgizstānas un Tadžikistānas ražoto hidroelektroenerģiju tās apmaiņā saņēma Kazahstānas un Uzbekistānas naftu, akmeņogles un dabasgāzi. Vienīgā valsts, kas no šīs sistēmas izstājās, pamatojoties ar savu neitralitātes politiku un neiesaistoties nekādās savienībās, bija Turkmenistāna, kura 1998. gadā sāka eksportēt elektroenerģiju uz Irānu.⁸⁴

Ķīnas Tautas Republika līdz 1993. gadam bija pašpietiekama naftas un dabasgāzes jautājumā, pat slēdzot valsti importam 1963. gadā un, izmantojot arābu valstu naftas krīzi 1973. gadā, pat sāka to eksportēt uz tuvākajām kaimiņvalstīm, piemēram, Japānu (kur tās piegādes tika pārtrauktas tikai 2004. gadā). Galvenā problēma ar Ķīnas Tautas Republikas naftas atradnēm ir

⁸² Eder, T., *China-Russia relations in Central Asia Energy Policy, Beijing's New Assertiveness and 21st Century Geopolitics*, izgūts no: 33.lpp.

⁸³ Turpat, 35.lpp.

⁸⁴ Turpat.

tā, ka tā ne tikai nespēj mūsdienās vairs nodrošināt Ķīnas Tautas Republikai ikdienā nepieciešamo naftas daudzumu, bet arī atrodas tālu no industriālajiem rajoniem, attiecīgi, tās pārvietošana pa cauruļvadiem caur neapdzīvotām un kalnainām teritorijām ir dārga, pie tam, šie naftas lauki ir pakļauti dažādiem ārējās vides faktoriem. Piemēram, 2013. gadā, kad Ķīnas Tautas Republika pārspēja Amerikas Savienotās Valstis naftas importā, tas notika galvenokārt sakarā ar to, ka tās iekšienē bija applūdušas naftas atradnes.⁸⁵

Krieviju interesēja Centrālāzijas valstis arī sakarā ar tās urāna atradnēm. Urāna rūda tiek izmantota atomenerģijas radīšanai un, ņemot vērā to, ka Krievija mantoja no Padomju Savienības diezgan labi izveidotu atomenerģijas tīklu sistēmu, tai bija nepieciešami materiāli kodoldegvielas izgatavošanai. Ķīnu šīs urāna raktuves Centrālāzijas valstīs sāka interesēt tikai pēc tam, kad arī šajā valstī tika sākts celt atomelektrostacijas.⁸⁶

Par galveno kavēkli Krievijas-Ķīnas Tautas Republikas energopolitikas attīstībai jau pēc Padomju Savienības sabrukuma kļuva infrastruktūras neesamība. Krievijai nebija naudas, savukārt Ķīnas Tautas Republikai nebija nepieciešamība un politiskās griba smaksāt par jaunu cauruļvadu izbūvi laikā, kad tā maksāja ap 20\$ par barelu. Dabasgāzes piegādes, kas būtu bijušas fiziski iespējamākas, aizkavēja fakts, ka Ķīnā nebija attīstīta gāzes industrija – viss balstījās galvenokārt uz akmeņoglēm un naftu.

Nākamajā desmitgadē gan Krievija, gan Ķīnas Tautas Republika atcerējās par Centrālāzijas reģiona resursu pievilcību, it īpaši tās energoresursu pieejamību un cenu pievilcību. 1998.-1999. gadā Jevgēņijs Primakovs, kurš tobrīd bija iecelts Krievijas premjerministra amatā, paziņoja, ka Krievija vēlas atgūt un uzturēt ietekmi “tuvajās ārvalstīs” (ближнее зарубежье – termins, kas tiek izmantots, lai aprakstītu bijušās Padomju Savienības republikas, atskaitot Baltijas valstis) caur institucionālām struktūrām, savstarpējo ekonomisko atkarību (economic interdependence) un sadarbību drošības jautājumos. Tas nodrošinātu Krievijai ne tikai atbalstu globālajā politikā, bet arī nepastarpinātu piekļivi Centrālāzijas valstu resursiem. Taču tajā pašā laikā Ķīnas Tautas Republika mēģināja iegūt tiešos kontaktus ar Centrālāzijas valstīm, lai apietu Krievijas kā starpnieka lomu energoresursu ieguvē un piegādē, par ko starp valstīm radās konflikti.⁸⁷

⁸⁵ BBC ziņas, (2013). *China overtakes US as the biggest importer of oil*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/business-24475934>

⁸⁶ Eder, T., *China-Russia relations in Central Asia Energy Policy, Beijing's New Assertiveness and 21st Century Geopolitics*, 36.lpp.

⁸⁷ Turpat, 38.lpp.

Sākot ar 2000.-ajiem gadiem, kad visā pasaulē sāka strauji celties naftas cenas, Ķīnas Tautas Republika izrādīja vēlmi sadarboties ar Krieviju jau senāk plānoto naftas cauruļvadu būvniecībā, taču Krievija vairs nebija ieinteresēta tik viegli atklāt savas vājās pozīcijas, ka tās budžetam ienākumi no naftas un dabasgāzes ieņēma ļoti nopietnu daļu. Tā vietā sākās stratēģiskā saspēle starp abām valstīm – Krievija izmantoja Ķīnu kā ģeopolitisko apdrošināšanu gadījumā, ja Maskavas pārrunas ar Rietumiem neizdotos, savukārt Ķīnas Tautas Republika trenēja savu stratēģiskās pacietības prasmi.⁸⁸ Ķīnas Tautas Republikas nostāja bija skaidra – kaut arī tā varēja ar kuģiem piegādāt no Austrālijas sašķidrināto dabasgāzi un no Austrumāzijas valstīm – naftu, šīs piegādes nebija uzskatāmas par pietiekami drošām un stabilām. Par tādām Ķīnas Tautas Republika uzskatīja vienīgi uz sauszemes esošu cauruļvadu izbūvi, kas ilgtermiņā arī atmaksātos ar zemākām naftas un dabasgāzes cenām, un tuvākie drošie un stabilākie partneri, kuri spētu nodrošināt valsti ar nepieciešamo daudzumu energoresursu, bija gan Krievija, gan Centrālāzijas valstis. Šajā laika periodā Ķīnas Tautas Republika strādāja pie izmantojamās enerģijas diversificēšanas un paplašināja dabasgāzes izmantošanu ekonomikā.⁸⁹

Centrālāzijas valstis, savukārt, senāk arī galvenokārt paļaujoties uz energoresursu tirdzniecību caur Padomju Savienības centralizēto ekonomisko politiku, pēc tās sabrukuma attapās, ka nav veiktas pietiekamas investīcijas un attīstīta pašu ekspertīze dažādos ar resursu iegūšanu un pārvaldību saistītos jautājumos. Centrālāzijas valstīm atlika vien paļauties uz ārvalstu investoru godīgumu, taču kā norāda T. Eder, Rietumvalstu investori šo valstu izmiesumu izmantoja savā labā un par resursiem un to iegūšanas tiesībām maksāja mazāk kā būtu bijis, ja šīs valstis būtu spējīgas pašas lietderīgi pārvaldīt savus resursus. No Centrālāzijas valstīm Turkmenistāna bija pirmā, kas atslēdzās no Krievijas kontrolētajiem cauruļvadiem un tās infrastruktūras atkarības, 1997. gadā atklājot jaunuzceltos dabasgāzes cauruļvadus uz Irānu. Pārējās Centrālāzijas valstis iekšpolitisko konfliktu rezultātā nebija spējīgas tik ātri pārorientēties uz jauniem tirgiem, tāpēc palika Krievijas ietekmes zonā, arī tāpēc, ka Krievija spēcīgi lobēja pret jaunu cauruļvadu izbūvi, kas apietu tās pastāvošo sistēmu un nodrošinātu Centrālāzijas valstīm gan tirgus diversifikāciju, gan veicinātu mazāku to atkarību no Krievijas. Krievija arī izmantoja Centrālāzijā iegūtos naftas un gāzes resursus, lai nodrošinātu subsīdijas valsts iekšienē patērējamajiem energoresursiem. Centrālāzijas valstu resursu ieplūšana tirgū veicinātu arī Krievijas konkurētspējas samazināšanos.

⁸⁸ Eder, T., *China-Russia relations in Central Asia Energy Policy, Beijing's New Assertiveness and 21st Century Geopolitics*, 41.lpp.

⁸⁹ Turpat.

5. KRIEVIJAS UN ĶĪNAS TAUTAS REPUBLIKAS SAVSTARPĒJĀS POLITISKĀS ATTIECĪBAS

Vēsturiski Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas attiecības ir aprobežojušās galvenokārt ar ekonomiskajiem un tirdzniecības sakariem, ir bijušas savstarpēji diezgan neitrālas, taču pēc Padomju Savienības izveidošanās, kā jau bija aprakstīts iepriekšējās nodaļās, situācija strauji mainījās, kas galu galā pēc piecu gadu ciešas draudzības (Līgums par sadraudzību, aliansi un savstarpējo palīdzību, 1950.g.)⁹⁰ noveda pie savstarpējo attiecību pārtraukšanas desmit gadu garumā (no 1956.-1966. gadam)⁹¹. Vēlāk, pēc Padomju Savienības sabrukuma, attiecības starp abām valstīm uzlabojās un sākās darbs pie robežu demarkācijas starp Krieviju, Ķīnu un Centrālāzijas valstīm, kā arī pierobežu zonu demilitarizācija (Līgums par militāro spēku samazināšanu pierobežas rajonos, 1997. gada 24. aprīlī).⁹² 1997. gadā tā laika Krievijas prezidents Boriss Jeļcins un Ķīnas Tautas Republikas premjerministrs Czjans Czemins (*Jiang Zemin*) Šanhajas Sadarbības organizācijas ietvaros nosūtīja Apvienoto Nāciju Organizācijai deklarāciju, kurā tika izteikti šīs organizācijas pamatmērķi – multipolāras pasaules kārtības radīšana, dažādu valstu teritoriālā integritāte un savas pārvaldes sistēmas suverēna izvēle, jauns drošības koncepts, kas pamatojas uz mieru un sadarbību un norāde, ka šī Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas sadarbība netiek vērsta pret trešajām valstīm. 2001. gadā abas valstis parakstīja “Labu kaimiņattiecību un draudzīgās sadarbības” līgumu, kas cita starpā paredz savstarpēju teritoriālās integritātes un valsts suverenitātes cienīšanu, savstarpēju neiejaukšanos otras valsts iekšlietās, vienlīdzība, abpusējs izdevīgums un mierīga līdzāspastāvēšana.⁹³

Tajā pašā laikā, kā jau minēts iepriekšējās apakšnodaļās, abām valstīm kopš Padomju Savienības sabrukuma ir bijuši dažādi tālākās attīstības scenāriji, par pamatu ņemot Geira Flikes (*Geir Flikke*) argumentu, ka mūsdienās Krievija cīnās par bijušās superlielvaras statusa atgūšanu pasaules mērogā, savukārt, Ķīnas Tautas Republika ir savu lielvaras statusu ieguvusi pateicoties tās straujajai ekonomiskajai izaugsmei.⁹⁴ Valstu jaunās identitātes un statusa meklējumi arī

⁹⁰ Encyclopaedia Britannica, Treaty of Friendship and Mutual Assistance, izgūts no:
<https://www.britannica.com/topic/Treaty-of-Friendship-Alliance-and-Mutual-Assistance>

⁹¹ Encyclopaedia Britannica, Total Cold War and the Diffusion of Power, izgūts no:
<http://www.britannica.com/topic/20th-century-international-relations-2085155/Total-Cold-War-and-the-diffusion-of-power-1957-72#ref304719>

⁹² Charap, S, Drennan, J, Noel, P., Russia and China: A New Model of Great-Power Relations, p.26

⁹³ Ķīnas Tautas Republikas Ārlietu ministrija (2001.) *Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation*, izgūts no:
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml

⁹⁴ Flikke, G., *Sino-Russian Relationship Status Exchange or Imbalanced Relationship?*, p.160

ietekmē to “mīkstās varas”, jeb reģionālās un globālās “pievilcības” līmeni.⁹⁵ Kopumā abas valstis piekopo dažādas taktikas, lai gan kopīgi, gan atsevišķi advancētu starptautiskajā hierarhijā savu statusu un uzlabotu savu pievilcību citu acīs. G. Flike norāda, ka tas tiek veikts arī ar “kulturālo valsts pārvaldīšanu” (*cultural statecraft*)⁹⁶, kurā apzināti tiek izmantoti mīkstās varas resursi, lai uzlabotu savu starptautisko reputāciju. Tā, piemēram, no šīs puses raugoties, iepriekš minētais noslēgtais “Labu kaimiņattiecību un draudzīgās sadarbības” līgums patiesībā kalpo tēla uzlabošanas nolūka, nevis tādēļ, ka tam būtu pamatā nopietni tālejoši stratēģiski mērķi, pie tam, pēc šī līguma noslēgšanas ir redzama abpusēja valstu “statusa sponsorēšana”⁹⁷, kas izpaužas tā, ka Krievija atzīst un slavina Ķīnu, savukārt, Ķīnas Tautas Republika atzīst un slavina Krieviju. Par pamatu kopīgajām interesēm abas valstis izmanto stratēģiskos enerģijas resursus Eirāzijā, lai stumtu viena otru augstāk starptautiskajos līmeņos un radītu alternatīvu pastāvošajai unipolārajai kārtībai. Tas ir redzams arī tajā, ka, kaut arī pēc Otrā Pasaules kara izveidotās starptautiskās institūcijas ir kļuvušas par neatņemamu mūsdienu starptautisko attiecību un politikas sastāvdaļu un ar dažiem izņēmumiem visas lielās valstis piedalās konkrētajās organizācijās ne tikai prestiža dēļ, bet arī tāpēc, ka tādā veidā tās arī kontrolē to, kā tiek veidota starptautiskā politika, tās tiek pozicionētas kā “rietumnieciskas”, kas neņem vērā visu pasaules valstu intereses, bet tikai bagātāko Rietumvalstu.

Jāsaka, ka pastāv īpatnēja iezīme, uz ko norāda autors Robs de Vijks (*Rob de Wijk*) - šīs sākotnējās “Rietumu” organizācijas, attīstoties jauniem spēlētājiem, kā piemēram Ķīnas Tautas Republika un Indija, kļūst aizvien mazāk rietumnieciskas. Ir tikušas radītas arī alternatīvas “reģionālās” organizācijas, kā piemēram, BRICS (Brazīlija, Krievija, Indija, Ķīnas Tautas Republika un Dienvidāfrika – *Brasil, Russia, India, China, South Africa*)⁹⁸, kas sevī neietver nevienu Rietumvalsti, līdzīgi arī Eirāzijas Ekonomiskā Savienība, Eirāzijas Attīstības banka, Šanhajas sadarbības organizācija (1996.) un citas.

Dalība šajās organizācijās ļauj Krievijai un Ķīnas Tautas Republikai pozicionēties kā svarīgiem reģionālajiem vadītājiem un turēt citas valstis ārpus reģiona. Iekšēji organizācijās un individuāli, īpaši Centrālāzijas reģionā pēc G.Flikes, abas valstis izmanto klasiskās valsts pārvaldības metodes, jeb tā saucamo “cieto varu” – ekonomiku, militāro spēku un politiskās ietekmes sviras, piedevām cenšoties pēc iespējas norobežot Amerikas Savienoto Valstu pieeju

⁹⁵ Turpat, p.160

⁹⁶ Turpat, p.161

⁹⁷ Turpat, p.161

⁹⁸ Stobdan, P. (2008). *Shanghai Cooperation Organization: Challenges to China's Leadership*, izgūts no: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09700160802214318>, p.627

tām.⁹⁹ Taču pasaules mērogā šīs organizācijas ļauj vairāk izcelt multipolāro starptautiskās sistēmas modeli, kas ir abu valstu stratēģiskajās pamatinteresēs. Dalība šajā reģionālajā organizācijā arī izveido zināmu dalībvalstu hierarhiju, kurā lielākās un spēcīgākās valstis (Krievija un Ķīnas Tautas Republika) ar savām iespējām pasargā un palīdz mazajām valstīm – Centrālāzijas valstīm, gan nodrošinot militāro palīdzību, pretterorisma operācijas, gan arī atvieglojot to ekonomisko situāciju valstīs.

Protams, starp abām valstīm pastāv arī savstarpējās domstarpības un neuzticība, piemēram, Šanhajas sadarbības organizācija jau tā tika izveidota, lai risinātu drošības jautājumus, kas skar organizācijas dalībvalstis, taču paralēli tam Krievija turpina arī aktīvu politiku Kolektīvas Drošības Līguma organizācijā, kas pa lielam ietver sevī tās pašas valstis, kas Šanhajas sadarbības organizācijā, izņemot Ķīnu.

⁹⁹ Stobdan, P. (2008). *Shanghai Cooperation Organization: Challenges to China's Leadership*, 161.lpp.

6. CENTRĀLĀZIJAS MAZĀS VALSTIS.

6.1. Kopējā vēsture.

Šajā maģistra darbā ar Centrālāzijas mazajām valstīm, kā jau iepriekš tika norādīts, tiek saprastas četras politiski, ekonomiski un militāri vājākās reģiona valstis – Kirgizstāna, Tadžikistāna, Turkmēnistāna un Uzbekistāna. Šīs teritorijas vēsturiski ir bijušas apdzīvotas jau pāris gadu tūkstošus pirms mūsu ēras, taču par šo valstu izveidošanos un modernās vēstures atskaites punktu visdrošāk var ņemt 1917. gada boļševiku revolūciju, kuras rezultātā teritorijas, kas iepriekš bija Krievijas impērijas sastāvā, ieguva dažādus autonomo reģionu un vēlāk Padomju Savienības republiku statusus. 1918. gadā tika izveidota Turkestānas autonomā padomju sociālistiskā republika (turpmāk tekstā – Turkestānas APSR), kurā tika iekļautas visas mūsdienu Centrālāzijas mazo valstu teritorijas. “Iesakņošanās” politikas aktīvajā fāzē 1924. gada 14. oktobrī tika atcelts Turkestānas APSR administratīvais iedalījums un tika izveidotas mūsdienu valstu priekšteces:

- No bijušās Turkestānas APSR tika nodalīts Kara-Kirgīzu autonomais apgabals Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas sastāvā, vēlāk, 1925. gadā to pārveidoja par Kirgīzu Autonomo apgabalu, savukārt, 1926. gadā par Kirgīzu Autonomo Padomju Savienības Republiku. Tikai 1936. gadā administratīvais iedalījums ieguva Kirgīzijas Padomju Savienības Republikas (turpmāk tekstā – Kirgīzijas PSR) statusu;

- Vienlaicīgi tika izveidota arī Turkmēnijas Padomju Sociālistiskā Republika un Uzbekijas Padomju Sociālistiskā Republika, no kuras 1929. gadā tika atdalīta Tadžikijas Padomju Sociālistiskā Republika.

Šo reformu pamatā bija 1917. gada 15. novembrī pieņemtā Krievijas tautu tiesību deklarācija (*Декларация прав народов России*), kas cita starpā atzīmēja Krievijas tautu vienlīdzību un pašnoteikšanās tiesības līdz pastāvīgas valsts izveides līmenim. Šīs deklarācijas rezultātā Padomju vara iesāka tā saucamo “iesakņošanas” politiku (*коренизация*), kas bija vērsta uz to, lai Krievijas impērijas laikā rusificētās Krievijā dzīvojošās tautas attīstītu padziļinātu piederības sajūtu savai zemei caur plašāku vietējās valodas lietojumu administratīvajā pārvaldē, skolās, tiesās un citur. Tas bija lielisks uzplaukuma laiks, kas gan neilga pārāk ilgi, taču šajā laikā bija iespējams folkloristikas studentiem apceļot valsti un savākt daudz nozīmīgu paraugu vietējo folkloristu izpildījumā.

Pēc autora T. Mārtina domām, iemesls šai “iesakņošanai” bija paaugstināt simpātijas pret Padomju varu starp tālāku reģionu vietējiem iedzīvotājiem. Pilsētas pārsvarā bija rusificētākas kā apkārt esošie ciemi un lauku teritorijas, attiecīgi, to administrācijas nomaiņa uz vietējo valodu, kultūru un tradīcijas zinošākiem vadītājiem, pietuvināja arī parastos iedzīvotājus pārvaldei un mazināja nacionālistiskas noskaņas, kas pēc Lielās Revolūcijas vēl vietvietām uzplaiksnāja. Vienlaicīgi arī šādi jaunie reģioni atviegloja ekonomikas plānošanu. Šī politika ilga nepilnus divdesmit gadus, kad 1937.-1938. gados šī kulturālā un zināmā mērā arī politiskā autonomija konkrētām tautām un etniskajām grupām tika samazināta.¹⁰⁰ Kopumā to pavadīja arī lielākas varas centralizācija Maskavā, rusifikācija un, protams, arī masu deportācijas jeb tautu pārvietošana. Tā, piemēram, 1937. gadā no Tālo Austrumu apgabaliem piespiedu kārtā tika deportēti etniskie korejieši un pārceļti uz mazāk apdzīvotajiem Kazahstānas un Uzbekistānas reģioniem.¹⁰¹ Šādas deportācijas veica, lai mazinātu nacionālo piederības sajūtu, kuras rezultātā varas centrs Maskavā būtu varējis zaudēt kontroli pār noteiktiem reģioniem.

1991. gada 31. augustā Kirgizstāna un Uzbekistāna, 9. septembrī Tadžikistāna un 27. oktobrī Turkmenistāna deklarēja savu valstu neatkarību no Padomju Savienības. Tā paša 21. decembrī visas četras valstis pievienojās Belovežas gāršas līgumam, kas atsauca līgumu par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības izveidi un radīja jaunu sadarbības formātu – Neatkarīgo Valstu Savienību (turpmāk tekstā – NVS). Tālāk darbā tiks aplūkotas katra no četrām valstīm, to apsvērumi un iespējas jauniegūtās neatkarības gados. Sakarā ar to, ka tās visas bija jaunizveidotas valstis, vienīgā modernā politiskās pārvaldes pieredze, kurām tā bija, bija Padomju Savienības gados iegūtā, kas lielā mērā pēc savienības sabrukšanas vairs nebija pielietojama, jo esošā pasaules kārtība prasīja savas izmaiņas. Tālākajās apakšnodaļās autore apskatīs katru no šīm valstīm atsevišķi.

Autore gan savlaicīgi atzīmē, ka kopējā izjūta šajās valstīs dažos aspektos ir tāda, itkā Padomju Savienība būtu tikai piemigusi, nevis sabrukusi. Par piemēru varētu minēt Uzbekistānu, kur joprojām ir plaši izplatīts piespiedu darbs, kad kokvilnas nogatavošanās periodā, cilvēki no pilsētām tiem vesti piespiedu kārtā uz laukiem, lai tie varētu palīdzēt lauksaimniekiem nolasīt milzīgos kokvilnas krūmu laukus, kas ir galvenā Uzbekistānas eksporta prece. Šī eksporta prece arī nepareizu un novecojušu apūdeņošanas sistēmu dēļ patērē šo krūmu audzēšanai lielāko daļu no Uzbekistānā pieejamā dzeramā ūdens, kuru tā saņem no kūstošajiem kalnu ledājiem un sniegiem

¹⁰⁰ Terry Martin. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923.-1939.*, Cornell University Press, 2001

¹⁰¹Turpat.

caur Kirgizstānu un Tadžikistānu. Šīs abas valstis, savukārt, apmaiņā pret hidroelektroenerģijas ražošanu, kuru tās sūtīja Uzbekistānai, ziemas periodā, kad upēs bija pazeminājies ūdens līmenis, pretī saņēma naftu un dabasgāzi, kuru izmantoja apkurei un elektrības ražošanai. Šāda apmaiņas sistēma, kas bija spēkā Padomju Savienības laikā, tika pēdējos gados iznīcināta un radīja domstarpības starp visām iesaistītajām kaimiņvalstīm – Kirgizstāna un Tadžikistāna vēlas būvēt papildus hidroelektrostacijas, lai spētu sevi nodrošināt ar ūdens ražoto elektrību arī ziemas periodā, savukārt, Uzbekistāna uzstāj uz savām tiesībām saņemt savu daļu ūdens arī tad, ja tā nesniedz pret to apmaiņā savus dabas resursus.

6.2. Kirgizstāna

Ģeogrāfiskas īpatnības: Kirgizstānai nav pieejas atvērtiem ūdeņiem, tai visapkārt ir tikai zemes robežas. Tajā pašā laikā Kirgizstāna ir viena no galvenajām ūdens piegādātājām pārējām Centrālāzijas valstīm, sistēma, kas tika radīta Padomju Savienības laikā noteica, ka Kirgizstānai ir tiesības izmantot 25% no tās teritorijā radušamies ūdeņiem, pārējie vasarās jānovirza citām Centrālāzijas valstīm – Uzbekistānai, Kazahstānai un Turmenistānai, par ko apmaiņā ziemas periodā tā saņēma naftu, gāzi un ogles no iepriekš minētajām valstīm.¹⁰² Lielas zelta raktuves, svina, cinka, nefelīna un dzīvsudraba atradnes.

Politika: Kopš neatkarības iegūšanas 1991. gadā, Kirgizstāna joprojām nav pilnībā stabilizējusies nedz ekonomiski, nedz politiski. Iekšpolitiski valsts ir vāja un maz attīstīta, ņemot vērā tās specifisko atrašanās vietu (nav pieejas atvērtiem ūdeņiem), tās attīstības iespējas ir ierobežotas un tā paļaujas uz starptautisko fondu aizdevumiem un ārvalstu investīcijām valstī. Sliktie sadzīves apstākļi un neapmierinātība ar valstī valdošo korupciju valdības pārstāvju vidū, noveda pie tā saucamās Tulpju revolūcijas 2005. gadā un atkārtotas revolūcijas 2010. gadā. 2005. gadā tika pārveidota arī valsts konstitūcija, kas sniedza lielāku varu un tiesības prezidentam, attiecīgi samazinot to parlamentam un konstitucionālajai tiesai, taču 2011. gadā tā tika vēlreiz pārstrādāta, ļaujot prezidentam ieņemt amatu tikai vienu termiņu. Tagadējais prezidents Soronbejs Jenbekovs (*Sooronbay Jeenbekov*) starptautiski tiek atzīts par demokrātiski uzvarējušu vēlēšanās, kas notika 2017. gada oktobrī, pārtraucot diktatorisko valdīšanu kopš Padomju Savienības sabrukuma 1991. gadā.¹⁰³

¹⁰² Crisis Group, Report Nr. 233, Europe & Central Asia, (2014). *Water Pressures in Central Asia*, izgūts no:

<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/233-water-pressures-central-asia>

Gizitdinov, N. (2017). *Jeenbekov Wins Kyrgyzstan's Presidential Election*, izgūts no:

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-15/jeenbekov-on-course-to-win-kyrgyzstan-presidential-election>

Ekonomika: Pēc Pasaules Bankas datiem, Kirgizstānas ekonomika nav diversificēta, 10% no tās IKP tiek iegūti uz Kumtoras zelta raktuvju ienākumu rēķina un aptuveni 30% nāk no ārvalstīs strādājošajiem iedzīvotājiem.¹⁰⁴ Neskatoties uz to, ka Kirgizstāna 1998. gadā bija pirmā no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības saimes, kas tika uzņemta Pasaules Tirdzniecības Organizācijā, un, kaut arī tai kaimiņos atrodas Ķīnas Tautas Republika un ir atvērta brīvā ekonomiskā zona Narinā, ekonomiski Kirgizstāna ir atkarīga no Krievijas gan tiešajā tirdzniecībā (un nodarbinātībā), gan caur Kazahstānu. Aptuveni ¼ daļa no valsts ikgadējā kopprodukta ir ārvalstīs strādājošo (pārsvārā Krievijā) naudas sūtījumi ģimenēm. 2014. gada Krimas aneksija atsaucās arī uz Kirgizstānas ekonomiku – tās IKP pieaugums kritās no 10.9% 2013. gadā uz 3.6% 2014. gadā, kam pamatā bija zemāka Kumtoras raktuvju produkcija un slikti laikapstākļi labības audzēšanai. Valsts ārējais parāds 2017. gadā sasniedza 107% no nominālā IKP un Krievijas rubļa, kā arī Kazahstānas tengas vērtības lejusplīdes rezultātā kirgīzu soms zaudēja 22.4% pret ASV dolāru 2014. gadā.¹⁰⁵ Infrastruktūra valstī ir novecojusi un sliktā stāvoklī, kas arī neļauj lietderīgi izmantot pieejamos ūdens resursus lauku apūdeņošanai, kā arī lielākā daļa ceļu ir būvēti tā, lai caur tiem būtu viegli sasniedzamas teritorijas bijušajā Padomju Savienībā, nevis uz austrumiem. Valstī absolūtajā nabadzībā dzīvo (pēc 2013. gada datiem) 37% un ekstrēmā nabadzībā 2,8% no 6 miljoniem iedzīvotāju.¹⁰⁶

Militārais spēks un drošība: Kirgizstāna jau vēsturiski ir ilgstoši bijusi Krievijas partnervalsts militārajos jautājumos, piemēram, Padomju Savienības Afganistānas kampaņas laikā Džalalabada bija viena no galvenajām armijas bāzēm, caur kuru notika gan piegādes uz Afganistānu, gan veikti aviācijas kara uzdevumi. No 2001.-2014. gadam Kirgizstānā atradās viena no galvenajām Amerikas Savienoto Valstu Gaisa spēku bāzēm, no kuras tika veikti gan plānoti loģistikas, gan kaujas lidojumi Afganistānas kara laikā. 2012. gadā Krievija piekrita norakstīt 500 miljonus dolāru vērtu Kirgizstānas parādu apmaiņā pret jaunu līgumu, kas dotu tai tiesības uz 15 gadiem izveidot jaunu militāro bāzi valstī.¹⁰⁷ Ņemot vērā to, ka sabiedroto spēki krasi samazināja savu dislocēto karavīru skaitu reģionā, Kirgizstānai turpmāk būs jāpaļaujas uz Krievijas palīdzību miera un stabilitātes nodrošināšanai reģionā.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Pasaules Banka. *The World Bank in the Kyrgyz Republic*, izgūts no:

<http://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview>

¹⁰⁵ Pēc Pasaules Bankas datiem, <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic>

¹⁰⁶ Pasaules Banka. *The World Bank in the Kyrgyz Republic*

¹⁰⁷ Pillalamarri, A., (2014). *The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia*, izgūts no:

<https://thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/>

¹⁰⁸ Turpat.

Starptautiskās organizācijas: Kirgizstāna ir pievienojusies sekojošajām galvenajām starptautiskajām organizācijām: Neatkarīgo Valstu Sadraudzība, Eiropas Drošības un Sadarbības Organizācija, Apvienoto Nāciju Organizācija, Eirāzijas Ekonomiskajai Savienībai, Kolektīvās Drošības Līguma Organizācija un Šanhajas Sadarbības Organizācija.

Pēc autores vērtējuma Kirgizstāna atbilst mazas valsts statusam vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā ir ģeogrāfiski maza valsts, kas ekonomiski ir atkarīga ne tikai no Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas, bet arī no savām tuvākajām kaimiņvalstīm naftas, dabasgāzes un elektrības piegādē ziemā. Tā ir atkarīga no Krievijas tāpēc, ka tā ir gatava sniegt Kirgizstānai valūtas aizdevumus, vēlāk tos norakstot, jo Krievija arī skaidri apzinās to, ka Kirgizstāna vismaz tuvāko pāris desmitgažu laikā nebūs spējīga šos parādus atdot. Kirgizstānai ir ierobežotas ekonomiskās attīstības iespējas, ņemot vērā sliktu valsts infrastruktūru un faktu, ka tā ir dubulti ieskauda ar zemes robežām. Kirgizstāna nav spējīga ietekmēt nekādus pasaules politiskos noteikumus – tā vietā Kirgizstāna izmanto iespēju atrasties Krievijas paspārnē brīžos, kad tiek lemti jautājumi, kas varētu ietekmēt arī tās labklājību.

6.3. Tadžikistāna

Ģeogrāfiskās īpatnības: Tadžikistāna ir pati nabadzīgākā un teritoriāli mazākā no visām Centrālāzijas valstīm, kurai nav pieejas atvērtiem ūdeņiem, taču tāpat kā Kirgizstāna, tā ir viena no galvenajām ūdens piegādātājām pārējām Centrālāzijas valstīm. “Pateicoties” Padomju Savienības laikā izmantotajiem bīstamajiem minerālmēsliem, ar kuriem tika apklāti lauki, Tadžikistānā ir problēmas ar vides piesārņojumu, kas atspoguļojas gan pārsalītā zemē, gan videi kaitīgā derīgo izrakteņu pārstrādē. Tadžikistānā ir atrodami vairāk kā 400 dažādi derīgie izrakteņi un minerāli.¹⁰⁹

Politika: Kopš neatkarības iegūšanas 1991. gadā, tā pavadīja laika periodu 1992.-1997. civilajā karā, kas vēl vairāk sagrāva jau tā vājo valsts ekonomiku. Tadžikistānas prezidents Emomali Rahmons (*Emomali Rahmon*) ir amatā kopš 1994. gada, pie tam, 2016. gadā notikušajās vēlēšanās iedzīvotāji nobalsoja par neierobežotu skaitu prezidenta pilnvara termiņu.¹¹⁰ Valstī līdz 2015. gadam nopietnākā politiskā opozīcija bija Tadžikistānas Islāma Atdzimšanas partija, kura

¹⁰⁹ AZoMining (2012). *Tajikistan: Mining, Minerals and Fuel Resources*, izgūts no: <https://www.azomining.com/Article.aspx?ArticleID=177>

¹¹⁰ Agence France-Presse (2016), *Tajikistan votes to allow president to rule indefinitely*, izgūts no: <https://www.theguardian.com/world/2016/may/23/tajikistan-votes-to-allow-president-emomali-rahmon-to-rule-indefinitely>

tajā gadā tika nosaukta par teroristisku un aizliegta. Kopumā Tadžikistānas pārvalde tiek vērtēta kā autokrātiska, kas pamazām aizvien vairāk un vairāk savelk varu ap sevi un gatavo nākamo prezidenta krēslu līdzšinējā prezidenta dēlam.¹¹¹

Liela nozīme E.Rahmona valdībā ir zināma valsts sekularizācija no islāma. Kaut arī lielākā daļa Tadžikistānas iedzīvotāju ir musulmaņi un prezidents pats sevi arī ar tādu asociē, kā arī valsts ir vienīgā pēc-Padomju republika, kuras oficiālā reliģija ir sunītu islāms (Hanafi skola), publiska piederības izrādīšana reliģijai, kā piemēram, tradicionālo musulmaņu sieviešu galvassegu valkāšana, vīriešiem – bārdas audzēšana u.c. tiek nosodīta¹¹². Tā vietā valdība caur Kultūras ministriju aicina iedzīvotājus tērpties ikdienā un svētkos tadžiku nacionālajos tērpos. Pēc organizācijas “Human Rights Watch”, kopš 2015. gada esošā valdība aizvien stingrāk vēršas pret tiem, kas kritizē valdību un tās darbu.¹¹³

Tadžikistānai ir saspringtas kaimiņattiecības ar Uzbekistānu, sakarā ar to, ka Tadžikistānas civilā kara laikā Uzbekistāna uzņēma lielas masas ar tadžiku bēgļiem, vienpusēji izlēma nomīnēt robežu starp abām valstīm, lai apturētu narkotiku plūsmu no Tadžikistānas tālāk uz Uzbekistānu, kā arī lai apturētu Uzbekistānas Islāmistu Kustības pārvietošanos uz Uzbekistānu (viņu bāze atrodas Tadžikistānā).¹¹⁴ Taču pēc Uzbekistānas prezidenta Islama Karimova nāves un jaunā prezidenta Šavkata Mirzijojeva (*Shavkat Mirziyoyev*) stāšanās amatā, 2016. gadā notika augsta līmeņa tikšanās starp abām valstīm, tika atsākts dialogs un 2017. gadā pirmais regulārais pasažieru reiss jau savienoja abas valstis. 2017. gadā arī Krievijas prezidents ieradās vizītē Dušanbē, kuras laikā parakstīja vairākas uz sadarbību un investīcijām vērstas vienošanās.

Ekonomika: Tadžikistānā ir maz aramzemes un aptuveni 70% no pārtikas tā importē no kaimiņvalstīm.¹¹⁵ Krievija ir nozīmīgs ekonomiskās sadarbības partneris: tās imports sastāda 30% no kopējā skaita, savukārt Ķīnas Tautas Republika tikai 15%.¹¹⁶ Vairāk nekā miljons tadžiku strādā Krievijā par viesstrādniekiem (90% no kopējā ārvalstīs strādājošo skaita) un to ienākumi sastāda aptuveni 50% no Tadžikistānas iekšzemes kopprodukta. Tadžikistāna ir arī viena no

¹¹¹ Turpat.

¹¹² Daniyarov, H., Coleman, A., (2018). *Tajikistan ministry's book tells women how to dress*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-43488511>

¹¹³ Human Rights Watch, (2016). *Tajikistan: Severe Crackdown on Political Opposition: US, EU Should Urgently Raise Abuses*, izgūts no: <https://www.hrw.org/news/2016/02/17/tajikistan-severe-crackdown-political-opposition>

¹¹⁴ Radio Free Europe, (2003). *Two more Tajiks killed by landmines on Uzbek border*, izgūts no: <https://reliefweb.int/report/tajikistan/two-more-tajiks-killed-landmines-uzbek-border>

¹¹⁵ The World Factbook, *Tajikistan*, izgūts no: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>

¹¹⁶ Turpat.

pasaulē lielākajām narkotiku ražotāj- un tranzītvalstīm, kas savieno Afganistānas opija magoņu laukus ar Krievijas un Eiropas tirgiem, kā arī pati audzē opija magones.

Tajā pašā laikā Pasaules Banka norāda uz Tadžikistānas lieliskajiem sasniegumiem nabadzības samazināšanā, kas laikā no 2000.-2009. gadam nokrita no 83% līdz 47% un 2016. gadā līdz 30%.¹¹⁷ Pasaules Banka arī norāda uz pozitīvajām ietekmēm sabiedrībā un ekonomikā, ko nesīs Rogunas (*Roghun*) hidroelektrostacijas celtniecība.¹¹⁸

Militārais spēks: Kopš Amerikas Savienoto Valstu kara sākuma Afganistānā, Krievija drošības nolūkos, atsaucoties uz Kolektīvā Drošības Līguma Organizācijas pamatiem, izvietoja uz Tadžikistānas-Afganistānas robežas savas militārās vienības, lai nodrošinātu robežapsardzību un aprūtinātu teroristu pārvietošanās iespējas dziļāk valstī. Šī bāze kopš 2004. gada ir pastāvīga.¹¹⁹

Starptautiskās organizācijas: Tadžikistāna ir pievienojusies sekojošajām galvenajām starptautiskajām organizācijām: Neatkarīgo Valstu Sadraudzība, Eiropas Drošības un Sadarbības Organizācija, Apvienoto Nāciju Organizācija, Eirāzijas Ekonomiskajai Savienībai, Kolektīvās Drošības Līguma Organizācija un Šanhajas Sadarbības Organizācija. Starptautiski Tadžikistāna ir iesaistījies vairākās starptautiskajās organizācijās, taču tikai tik, cik tas ir izdevīgi un nepieciešami tās ekonomiskajai attīstībai. Tadžikistāna ir Eiropas Rekonstrukcijas un Attīstības bankas saņēmējvalsts, 2015. gadā saņemot kopā ar pārējās Centrālāzijas reģiona valstīm 1,4 miljardus eiro. Ņemot vērā to, ka uzturēt savas diplomātiskās pārstāvniecības ir dārgi, Tadžikistānai vēstniecības ir tikai 29 valstīs + 1 ANO Ņujorkā.¹²⁰

Autore secina, ka ar esošajiem politiskajiem un ekonomiskajiem resursiem, Tadžikistāna nav spējīga izmantot savu politisko varu plašākā reģionā. Saspringtās kaimiņattiecības ar Uzbekistānu tai praktiski nogriež jebkādas tirdzniecības vai preču un pakalpojumu tranzīta iespējas uz rietumiem caur Uzbekistānu. Kaut arī situācija kopš Uzbekistānas politiskās elites (prezidenta) maiņas izskatās cerīgi, joprojām ir pārāk agri spriest par to, vai šīs izmaiņas nāks par labu Tadžikistānai. Tadžikistāna ir arī nostādīta sliktākā sarunu vešanas stāvoklī pret Krieviju daudzo oficiālo un nelegālo migrantu dēļ, kuri dzīvo un strādā Krievijā. Šo aspektu Krievija bieži izmanto par sviru, lai nodrošinātu Tadžikistānas atbalstu sev svarīgos jautājumos. Ķīnas Tautas

¹¹⁷ Pasaules Banka. *Tajikistan: Heightened Vulnerabilities, Despite Sustained Growth*, izgūts no: <http://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/publication/economic-update-fall-2017>

¹¹⁸ Turpat.

¹¹⁹ Radyuhin, V. (2004). *Tajikistan: Russia scores over U.S.*, izgūts no: <http://www.thehindu.com/2004/06/06/stories/2004060601451200.htm>

¹²⁰ Lekciju pieraksti, A. Kudors

Republika Tadžikistānā ir uzticams ekonomiskais partneris, jo spēj piegādāt pietiekami lētu produkciju, ko Tadžikistānas iedzīvotāji var atļauties iegādāties. Attiecīgi, ņemot vērā Tadžikistānas lielo atkarību no abām tuvākajām lielvalstīm, tā nav uzskatāma par spēcīgu spēlētāju reģionā.

6.4. Turkmenistāna

Ģeogrāfiskās īpatnības: Tāpat kā pārējās Centrālāzijas valstis, arī Turkmenistānai nav pieeja atvērtiem ūdeņiem (ņemot vērā to, ka Kaspijas jūra ir iekšzemes jūra) un neefektīvas apūdeņošanas sistēmas dēļ, Turkmenistānai ir problēmas ar dzeramo ūdeni, dezertifikāciju, Kaspijas jūras piesārņojumu un Arāla jūras izsīkšanu. Valstī ir arī liels ķīmiskais piesārņojums, kas nonāk vidē no nekvalitatīvi pielietota minerālmēslojuma kokvilnas plantācijām, kā rezultātā zeme kļūst pārsālīta, tā nespēj uzņemt ūdeni un tiek piesārņoti pazemes ūdeņi. Turkmenistānā ir lielas naftas un dabasgāzes atradnes.

Politika: Pēc Padomju Savienības sabrukuma Turkmenistāna izolējās no pārējās pasaules un tikai salīdzinoši nesen ir atsākusi plašākus starptautiskos kontaktus.¹²¹ Tās neatkarības laikā ir bijuši tikai divi prezidenti, pēdējais no kuriem, Kurbangulijš Bedrimuhamedovs (*Kurbanguly Berdymukhamedov*) 2017. gadā tika ievēlēts uz trešo prezidentūras termiņu, pēc tam, kad 2016. gadā tika veikti grozījumi konstitūcijā – pagarināts prezidentūras termiņš no 5 līdz 7 gadiem un atcelts 70 gadu vecuma ierobežojums prezidentam.¹²² Kaut arī valstī pastāv likums, kas aizliedz cenzūru, praksē vienīgi valdība kontrolē mediju un izdevniecības, kā arī internets valstī ir tik dārgs, ka nav pieejams lielākajai daļai iedzīvotāju. 2011. gadā organizācija “Transparency International” nosauca Turkmenistānu par 3. korumpētāko valsti pasaulē.

Ekonomika: Lai mazinātu savu ekonomisko atkarību no Krievijas, Turkmenistāna cenšas diversificēt savus dabasgāzes eksporta tirgus uz Irānu un Ķīnu, nosveroties otrā virzienā – šobrīd Ķīnas Tautas Republika ir tās lielākais tirdzniecības partneris tirgū (70%)^{123, 124} 2006. gadā Turkmenistāna uzsāka gāzes vada celtniecību, kas savienotu valsti ar Ķīnu (atklāts 2009. gadā), tajā pašā gadā noslēdza arī līgumu ar Krieviju par 54% cenas pieaugumu dabasgāzei. 2010. gadā

¹²¹ BBC ziņas (2018). *Turkmenistan country profile*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/world-asia-16094646>

¹²² Turpat.

¹²³ The World Factbook, *Uzbekistan (exports)*, izgūts no: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2050.html#tx>

¹²⁴ Pasaules Banka. *The World Bank In Turkmenistan*, izgūts no: <http://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview>

Turkmenistāna gatavojās pievienoties Nabuko gāzesvada celtniecībai, kas ļautu ES valstīm diversificēt savu dabasgāzes piegādātāju no Krievijas un pa taisno (un lētāk) iepirkt to no Turkmenistānas. 2014. gadā tika izveidota organizācija, kura kā plānots, cels un pārvaldīs gāzes vadu no Turkmenistānas caur Afganistānu un Pakistānu uz Indiju (celtniecības darbi uzsākti 2015. gadā). Valsts ekonomika acīmredzami galvenokārt balstās uz savu dabas resursu tirdzniecību. Ņemot vērā tās salīdzinoši nelielo iedzīvotāju skaitu (5,7 miljoni iedzīvotāju) ar pieejamajiem dabas resursiem tai vajadzētu būt vienai no bagātākajām valstīm pasaulē, taču iegūtie līdzekļi tiek izsaimniekoti vai arī tos iegūst korumpētie valdības locekļi.

Militārais spēks: Kaut arī līdz 1999. gadam Turkmenistāna publicēja gan savus tēriņus militārajām vajadzībām, gan citus datus, kopš tā laika nav pieejami precīzi aprēķini par investīcijām šajā laukā. 1995. gadā Turkmenistāna oficiāli paziņoja Apvienoto Nāciju Organizācijai, ka tā sevi turpmāk pozicionē kā neitrālu valsti, kas militāro spēku izmantos tikai sevis aizsardzībai bruņota uzbrukuma gadījumā. Pašlaik tiek uzskatīts, ka valsts militārie spēki nepārsniedz 40 000 personāla.¹²⁵ Valstī pastāv obligātais militārais dienests, kas jānodien laikā no 18 (dažos gadījumos no 15 un 17) gadu vecuma līdz 27 gadu vecumam, taču pastāv liels uzpirkšanas un kukuļošanas tirgus, caur kuru tiek pirktas apliecības par dienesta paveikšanu. Pašlaik tiek uzskatīts, ka Turkmenistānas armija spējas aprobežojas ar dažādu nelielu bandītisku grupējumu izķeršanu, bet nopietnāka vietējā konflikta gadījumā tai būtu jāpaļaujas uz papildspēkiem no ārvalstīm.¹²⁶

Starptautiskās organizācijas: Turkmenistāna ir dalībniece sekojošajās organizācijās: Apvienoto Nāciju Organizācija, Nepievienotās kustība (*Non-Aligned Movement*), Eiropas Drošības un Sadarbības Organizācija, Islāma Sadarbības Organizācija. Turkmenistāna 2005. gadā izstājās no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības.

Turkmenistāna no visām mazajām Centrālāzijas valstīm ir ekonomiski vislabākajā stāvoklī. Atrodies ģeogrāfiski izdevīgā pozīcijā, ar izeju uz Kaspijas jūru un pārbagāta ar tādiem derīgajiem izrakteņiem kā naftu un dabasgāzi, Turkmenistāna var atļauties politisku neatkarību gan no Krievijas, gan no Ķīnas Tautas Republikas. Jāatzīst gan, ka tās sliktais militārais stāvoklis, kuru tā negrasās arī uzlabot, ir izveidojies tādēļ, ka tā uzsver savu neitralitāti pasaules politikā, kas var valstij atspēlēties gadījumā, ja no Afganistānas un Uzbekistānas teritorijā sāks meklēt patvērumu teroristi, talibani un Uzbekistānas islāma kustības dalībnieki –

¹²⁵ Ziņu aģentūra Fergana, (2017) *Does Turkmenistan possess military might to counter influx of militants?*, izgūts no: <http://enews.fergananews.com/articles/3059>

¹²⁶ Turpat.

Turkmenistānai var vienkārši nepietikt militārās kapacitātes šādu draudu novēršanai. Attiecīgi, kaut arī negribīgi, tā ir spiesta paļauties uz to, ka Krievija nodrošinās drošību reģionā, cīnoties ar šīm teroristu grupām to izcelsmes zemēs, neļaujot tām veikt tālāku virzību pa reģionu. Tajā pašā laikā, kaut arī Turkmenistāna ir diversificējusi savus dabas resursu eksporta ceļus, tai jāņem vērā, ka pastāv iespēja, ka tai būs nepieciešams vērst uzmanību atpakaļ uz Krieviju un Ķīnu, gadījumā, ja, piemēram, Irānā, uz kuriem iet viens no pirmajiem tās pēc neatkarības iegūšanas izbūvētajiem cauruļvadiem, izcelsies pilsoņu karš vai citas nekārtības, kas varētu ietekmēt tās neitralitātes politiku.

6.5. Uzbekistāna

Ģeogrāfiskās īpatnības: Uzbekistānas iedzīvotāju skaits ir 32 miljoni cilvēku, kas ir gandrīz puse no visiem Centrālāzijas iedzīvotājiem.¹²⁷

Politika: Kaut arī ar citādiem nosaukumiem, pa lielam politiskā iekārta Uzbekistānā nav mainījies kopš Padomju Savienības sabrukuma un valsts neatkarības iegūšanas 1991. gadā un ir viena no autoratīvākajām Centrālāzijā. Neatkarības sākuma gados pastāvēja draudi, ka fundamentālie islāmisti varētu veikt valsts apvērsumu, taču tas savlaicīgi tika apturēts un valsts vara tika oficiāli definēta kā sekulāra, taču aktīvistu joprojām ik pa laikam cenšas atjaunot islāmistu pozīcijas Uzbekistānā. Opozīcijas partijas tiek apspiestas, medijus kontrolē valsts. Prezidenta maiņa notika 2016. gadā, kad nomira vienīgais kopš neatkarības iegūšanas amatā bijušais prezidents Islams Karimovs (*Islam Karimov*), starptautiskie novērotāji cer, ka drīzumā, ar jaunā prezidenta Šavkata Mirzijojeva palīdzību un valstī veiktajām politiskajām reformām, sagaidāms arī Uzbeku pavasaris.¹²⁸ ANO ziņojumos tiek norādīts, ka Uzbekistāna regulāri lieto spīdzināšanu pret politiskajiem pretiniekiem un islāmistiem.¹²⁹

Ekonomika: Valsts pārsvarā ražo kokvilnu, iegūst dabasgāzi un zeltu,¹³⁰ un 2017. gadā sāktās politiskās reformas zināmā mērā maina arī ekonomisko stāvokli valstī – piemēram, tiek samazināts piespiedu darbs kokvilnas laukos, kuros bieži tika nodarbināti arī bērni, ir atvērta ārvalstu valūtu tirgus, lai mazinātu ēnu ekonomiku un piesaistītu ārvalstu investorus.¹³¹ ¹³² Kā

¹²⁷ BBC ziņas (2018). *Uzbekistan country profile*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/world-asia-16218112>

¹²⁸ Kramer, A., (2017). *Once Closed and Repressive, Uzbekistan Is Opening Up*, izgūts no: <https://www.nytimes.com/2017/10/25/world/asia/uzbekistan-politics.html>

¹²⁹ BBC ziņas (2018). *Uzbekistan country profile*

¹³⁰ Turpat.

¹³¹ Kramer, A., (2017). *Once Closed and Repressive, Uzbekistan Is Opening Up*

¹³² Phillips, T., (2017). *The \$900bn question: What is the Belt and Road initiative?* izgūts no:

<https://www.theguardian.com/world/2017/may/12/the-900bn-question-what-is-the-belt-and-road-initiative>

norāda Pasaules Bankas eksperti, Uzbekistānas ekonomika ir stabili augoša, kaut arī lielu daļu ekonomikas kontrolē valsts uzņēmumi.

2009. gadā Uzbekistāna paziņoja, ka atslēgsies no reģionālā Padomju Savienības elektrotīkla, kas izraisa elektrības padeves traucējumus Kirgizstānā un Tadžikistānā, kas paļaujas uz enerģiju no ārvalstīm.¹³³

Militārais spēks: 2001. gadā Uzbekistāna deva atļauju Amerikas Savienoto valstu spēkiem izveidot Kanabadas (*Khanabad*) bāzi savā teritorijā, lai tā varētu veikt militārās darbības Afganistānā. 2005. gadā Uzbekistāna pieprasīja šo bāzi slēgt, taču 2008. gadā atkal atļāva daļēju tās darbību.

Starptautiskās organizācijas: Uzbekistāna ir dalībniece tādās starptautiskajās organizācijās, kā: Neatkarīgo Valstu Sadraudzība, Apvienoto Nāciju Organizācija, Nepievienotās kustība, Šanhajas Sadarbības organizācija, Eiropas Drošības un Sadarbības Organizācija, Kolektīvās Drošības Līguma Organizācija.

Kaut arī Uzbekistāna ir salīdzinoši liela valsts, tās tautsaimniecība joprojām atspoguļo Padomju Savienības centralizētās ekonomiskās politikas dogmu. Arī iesīkstējusi politiskā sistēma traucē Uzbekistānai kļūt par vadošu vismaz reģionālu spēlētāju, ja ne gluži pagaidām vēl spēlētāju starptautiskajā vidē. Nomainoties Uzbekistānas valdībai un tai uzsākot draudzīgu kaimiņattiecību formātu, ir cerība, ka reģiona valstis sāks vairāk mijiedarboties viena ar otru, attīstīt tirdzniecību un attīstīties kopīgiem spēkiem. Līdz tam tā nav spējīga ietekmēt citu valstu rīcību, vien iedziļināties neauglīgos kaškos ar Kirgizstānu un Tadžikistānu par ūdens piegādi. Tā kā Uzbekistāna nelūko kļūt par nozīmīgu spēlētāju starptautiskajā vidē, tās ambīcijas tiek lieliski apmierinātas esot Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas aizēnā.

Apkopojot un analizējot informāciju par autores definētajām mazajām valstīm kā politiski vājiem starptautisko attiecību aktieriem, autore secināja, ka ir pareizi izpratusi šo valstu spējas pēc reālisma analīzes. Tā kā reālists attaisno visus iespējamus līdzekļus sava labuma gūšanai (to skaitā arī karus, mahinācijas), tad valstis atrodas pastāvīgā sāncensībā viena ar otru. Mazām valstīm atrašanās sāncensībā, kāda pašlaik ir vērojama, piemēram, Uzbekistānas – Kirgizstānas – Tadžikistānas attiecībās vai arī nodalīšanās no pārējām Turkmēnistānas gadījumā, noteikti neveicinās reģiona vispārējo attīstību. Šī sadrumstalotība, savukārt, ir izdevīga gan Ķīnas Tautas Republikai, gan Krievijai, jo tās var vest sarunas divpusējā formātā ar katru no šīm valstīm un tām nav jārēķinās ar iespējamiem reģionāli nobloķētiem projektiem.

¹³³ BBC ziņas (2018). *Uzbekistan country profile*

Tā kā visas šīs Centrālāzijas valstis ir iestājušās Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā, tad autore uzskata par nepieciešamu sīkāk apskatīt iemeslus kāpēc šīs valstis tajā vēl joprojām uzturas. Tam par pamatu tika ņemts D. Kazinas sagatavotais un lekciju laikā prezentētais materiāls par Centrālāzijas valstīm un Neatkarīgo Valstu Sadraudzības organizāciju.

Izpētot minēto Centrālāzijas valstu ekonomiskos un politiskos profilus secināms, ka to interese arī turpmāk atrasties NVS telpā katrai ir atšķirīga, taču ir zināmas līdzības, kas tās arī vieno.

Pirmkārt, dalība NVS ir kā zināma vienojoša identitāte šīm postpadomju valstīm. Pēc Padomju Savienības sabrukuma likās pilnīgi loģiski tajā pievienoties un patverties no “ār pasaules”, saglabāt kaut ko jau sev zināmu un pazīstamu. Modernā Krievija, ja ne gluži atbalstīja autoratīvos režīmus tādās valstīs kā Uzbekistāna, Turkmenistāna un Tadžikistāna, tad arī nevērsās pret tiem, tieši otrādi – dažādi tos atbalstīja arī starptautiskajā vidē, ne tikai bilaterālajās attiecībās. Šis atbalsts izvēlētajai iekšpolitikai ir viens no galvenajiem faktoriem, kas ietekmē valstu interesi palikt Krievijas “ietekmes zonā” jeb NVS, jo, kaut arī ir vispārzināms, ka Krievija diriģē orķestri, tā arī labi zin, kuros brīžos apstāties un apzinās robežas, kuras nepārkāpt, lai nezaudētu savus sabiedrotus.

Otrkārt, vairākas no valstīm, kā piemēram, Kirgizstāna un Kazahstāna ir cieši integrētas ar Krieviju gan ekonomiskajos jautājumos, gan caur parastiem cilvēkiem. Ieskaitot tadžikus, kuriem nereti viena no retajām piepelnīšanās iespējām ir doties strādāt uz citurieni, Krievijā ir atrodams arī diezgan liels etnisko kirgīzu un kazahu skaits. Kirgizstāna, piemēram, pēc dažiem aprēķiniem 20% no sava IKP iegūst saņemot ārvalstīs strādājošo kirgīzu naudas sūtījumus uz mājām ģimenes un radnieku uzturēšanai. Centrālāzijas valstīm piederošie resursi, kurus tās ir gatavas par nosacīti lētu naudu pārdot Krievijai, ir stratēģiski svarīgi, jo iekļauj sevī arī retos derīgos izrakteņus.

Uzbekistānai, Kirgizstānai un Tadžikistānai dalība starptautiskajās organizācijās ir svarīga arī iekšpolitisko konfliktu mazināšanai. Ņemot vērā dažādo etnisko sastāvu un viņu apdzīvotos reģionus, kā arī kaimiņvalstī Afganistānas ziemeļos pasliktināto drošības situāciju, arī šīs valstis ir jūtīgas gan pret iekšējiem nemieriem, gan paaugstina teroristu un narkotiku izplatīšanās iespējas pasaulē.

Tajā pašā laikā redzams, ka valstīm, kurām ir vairāk enerģētisko resursu, ir brīvāka attieksme pret NVS un mazāk iztapīga politika attiecībā pret Krieviju, kura šajā gadījumā vairāk spēlē konkurentes lomu, bet sadarbības partneri tāpat tiek meklēti ārpus reģiona valstīm, kur pirktspēja ir augstāka. Taču, kaut arī šīm valstīm ir ekonomiskais spēks un uzticami tirdzniecības

partneri, politiski tām joprojām jāpaļaujas uz Krievijas atbalstu, jo tās nav gatavas veikt Eiropas Savienības un citu Rietumvalstu pieprasītās demokrātiskās izmaiņas un cilvēktiesību stāvokļa uzlabošanu.

Kopumā secināms, ka Centrālāzijas valstīm prioritāras intereses ir ārpolitiski iegūstamie labumi no atrašanās NVS struktūrās, kas veicina zināmu režīmu leģitimizāciju pārējā pasaulē. Valstīs ir dažāda ekonomiskā attīstība, taču visas vieno ļoti liela paļaušanās uz valstīs atrodamajiem derīgajiem izrakteņiem un enerģijas resursiem – dabasgāzi un naftu. Kaut arī savstarpējā tirdzniecība pastāv, to lielākie ieņēmumi ir no tirdzniecības ar valstīm ārpus NVS loka. Interesi palikt NVS organizācijā galējo dienvidu valstīm palielina arī nestabilā situācija Afganistānā, kas paaugstina narkotiku un teroristu tranzītu starp šīm valstīm un vietējo iedzīvotāju radikalizāciju. Šajā gadījumā valstīm ir nepieciešama Krievijas militārā spēka palīdzība un klātbūtne reģionā.¹³⁴

Reālisma teorija arī norāda to, ka mazajām (vājajām) valstīm pats svarīgākais aspekts – tā ir drošības dilemma, kuru tās cenšas atrisināt caur partnerību, koalīcijām vai piesliešanos.¹³⁵ Kolektīvā drošība strādā vislabāk gadījumos, kad šāda koalīcija tiek veidota pret ārēju ienaidnieku. Centrālāzijas mazo valstu gadījumā, jau kopš Padomju Savienības sabrukuma, tāda ārējā ienaidnieka vienkārši nav. Pateicoties Krievijas politikai, tās tika praktiski izolētas no starptautiskās sabiedrības 1990.-tajos gados, piedevām, trīs no tām bija aizņemtas ar iekšpolitisko jautājumu un civilo karu risināšanu un de-eskalāciju. Kaut arī šīs valstis saņēma ievērojamus ziedojumus no citām valstīm, korupcijas dēļ tie bieži vien nenonāca tur, kur tiem vajadzētu. Krievija bija spējīga arī apturēt Amerikas Savienoto Valstu izrādīto interesi par šīm valstīm, uzstājot, ka tās atrodas un arī turpinās atrasties tās tiešās ietekmes zonā.

¹³⁴ Materiāli no lekcijām pie A. Kudora 2017. gadā. – lekciju pieraksti un prezentācijas

¹³⁵ Gleason, G., (2008). Realism and the Small State: Evidence from Kyrgyzstan, izgūts no:

<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=575102124071071093019096069085029068037049004006005030120090025096075113118119031071106098051029018032002066003096102004090096122026094048065075104121085015094071032081000116076002024119015086092030123001087005096125022103007092083125094111114101068&EXT=pdf>

7. CENTRĀLĀZIJAS VALSTU SADARBĪBA MŪSDIENĀS

Pēc Padomju Savienības sabrukuma 1991. gadā Centrālāzijas valstis nodibināja maz pazīstamo Centrālāzijas Valstu Savienību (*Central Asian Commonwealth*)¹³⁶, kuras turpinājums 1994. gadā bija Centrālāzijas Ekonomiskā Savienība (*Central Asian Economic Union*), no kuras izstājās Turkmenistāna un Tadžikistāna. 1998. gadā, kļūstot par Centrālāzijas Ekonomisko Sadarbību (*Central Asian Economic Cooperation*) organizācijā atgriezās Tadžikistāna. 2002. gadā organizācija tika pārsaukta par Centrālāzijas Sadarbības Organizāciju (*Organization of Central Asian Cooperation*)¹³⁷, taču jau 2006. gadā, saplūstot kopā ar Eirāzijas Ekonomisko Kopieni (*Eurasian Economic Community*) tā tika likvidēta.¹³⁸ Kopš tā laika, pastāvot zināmām nesaskaņām vienai ar otru, Centrālāzijas valstis piekopa individuālu politiku, satiekoties tikai tādu organizāciju kā Šanhajas Sadarbības organizācijas, Kolektīvās Drošības Līguma organizācijas un ANO ietvaros. Situācija mainījās ar Uzbekistānas prezidenta nāvi 2016. gadā, pēc kuras jaunais Uzbekistānas prezidents Š. Mirzijojevs aktīvi atsāka dialogu ar visām Centrālāzijas valstīm, aicinot tās apsvērt jaunas sadarbības organizācijas izveidi.¹³⁹ Pēc Farhoda Tolipova (*Farkhod Tolipov*) domām, kopš Padomju Savienības sabrukuma jau vairākkārtīgi ir pierādījušies tas, ka Centrālāzijas valstu sadarbība galvenokārt balstās uz Uzbekistānas vēlmi tādā piedalīties.¹⁴⁰ 2018. gada 15. martā notika visu piecu Centrālāzijas valstu tikšanās, kuras laikā tās pārrunāja turpmāko reģiona attīstību un sadarbības iespējas. Zīmīgi, ka šī ir viena no tiešām retajām reizēm, kad Turkmenistāna, kas savu izolacionisma politiku līdz šim ir skaidrojusi ar tās militārās un ekonomiskās neitralitātes ievērošanu, arī piedalījās sanāksmē. Autors norāda arī uz to, ka šī tikšanās ir izsaukusi asu Krievijas reakciju, sakarā ar to, ka tā nav tikusi uzaicināta piedalīties un uzskata, ka šādi Centrālāzijas valstis izslīd no tās ietekmes zonas.¹⁴¹ Tajā pašā laikā autore uzskata, ka šāds ciešāks Centrālāzijas valstu sadarbības formāts nevarētu kaitēt Krievijas interesēm, drīzāk uzlabot tās politiskās un ekonomiskās saites ar šīm valstīm. Ja Krievija pareizi izspēlētu savas kārtis, tad Centrālāzijas valstis arī turpmāk paliktu par tās sadarbības partneriem, jo, grozies kā gribi, citi spēki, izņemot Ķīnu, ir pārāk tāli reģionam, lai spētu nodrošināt tā

¹³⁶ Rumer, B., Zhukov, S., *Central Asia: The Challenges of Independence*, izgūts no:

https://books.google.lv/books?id=BrikOkegWZIC&pg=104&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

¹³⁷ Blank, S. (2017). *New signs of Chinese military interest in Central Asia*, izgūts no:

<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13421-new-signs-of-chinese-military-interest-in-central-asia.html>

¹³⁸ Turpat.

¹³⁹ Turpat.

¹⁴⁰ Turpat.

¹⁴¹ Turpat.

stabilitāti un dzīvotspēju. Mūsdienās vairs nav iespējamas tādas operācijas, kādas tika realizētas Berlīnes blokādes laikā, tāpēc šīm valstīm, esot ģeogrāfiski izolētām no pārējās pasaules caur cietzemi, ir jāreķinās ar potenciālām krīzes situācijām un drošības apdraudējumiem. Pie drošības apdraudējumiem ir pieskaitāmas arī dabas katastrofas, stepju ugunsgrēki, dzeramā ūdens strauja samazināšanās un citi. Kaut arī Centrālāzijas valstis ir bagātas ar šiem resursiem, tie ir ļoti nevienlīdzīgi izdalīti, un ciešāka sadarbība to apgūvē un lietošanā, kā arī koordinēšanā, palīdzētu mazināt Krievijas nepieciešamību reģionā būt ne tikai par fiziskās drošības garantu, bet arī par arbitru valstu strīdu gadījumā.

Tiekoties Uzbekistānas ierosinātajā tikšanās reizē, Centrālāzijas valstis parādīja, ka tās ir ne tikai gatavas gaidīt ārējos investorus, kas valstīs pludinās naudu, jaunas darbavietas un uzcelt ekonomiku, bet arī, ka tās pašas jūtas gatavas strādāt savā labā.

7.1. Centrālāzijas valstu, Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas ekonomiskās saites

Centrālāzijas valstu vēsture un mūsdienu valstu attīstība ir cieši saistīta ar ekonomiskajiem jautājumiem. Esot iekļautām Padomju Savienības sastāvā, attiecīgi visa industrijas, infrastruktūras un ekonomiskā plānošana tika veikta centralizēti, neņemot vērā individuālo valstu īpatnības un vajadzības. Kā savā pētījumā par Centrālāzijas valstu ekonomiku norāda Sebastjans Peirouzs (*Sebastien Peyrouse*) un Gaels Rabalands (*Gaël Raballand*), Centrālāzijas valstu infrastruktūra (šosejas, dzelzceļa sliedes, lidostas) ir izveidotas pamatā, lai saistītu tās ar Krieviju un pēc Padomju Savienības sabrukuma šīs ekonomikas dzīslas palika nemainīgas, attiecīgi neļaujot Centrālāzijas valstīm ātri diversificēt savus ekonomiskos partnerus un mazināt ekonomisko atkarību no Krievijas.

Līdz ar Ķīnas Tautas Republikas ekonomisko izaugsmi, ir pieaugusi arī Centrālāzijas valstu saikne ar Ķīnu, un tām šobrīd draud otrs grāvis, piemēram, Turkmenistānas ārējā tirdzniecība ar Ķīnu jau pašlaik sasniedz 78% no tās kopējā eksporta.¹⁴² Šāda paļaušanās uz vienu tirdzniecības partneri ir nedroša divos aspektos, pirmkārt, tas paaugstina risku valstij, ja Ķīnas Tautas Republikas iekšpolitikā notiek izmaiņas un tā nolemj slēgt tirdzniecību, otrkārt, paaugstinās risks, ka Ķīnas Tautas Republika varētu sākt ietekmēt valsts iekšpolitiku sev vēlamā virzienā.¹⁴³ Pirmais gadījums ir kļuvis redzams jau pēc pēdējo gadu Ķīnas Tautas Republikas politiskajiem paziņojumiem par ceļu uz zaļāku industriju¹⁴⁴, kas ievērojami palielinās Ķīnas Tautas Republikas pieprasījumu pēc dabasgāzes un spēlē Centrālāzijas valstu labā, savukārt, vienlaicīgi samazinās Ķīnas Tautas Republikas pieprasījumu pēc akmeņoglēm, kas ietekmēs pašmāju un Indijas ogļu raktuvju darbu. Nenoliedzami, arī Ķīnas Tautas Republikas lētā produkcija zemo ienākumu iedzīvotāju vidū ir pieprasīta visos Centrālāzijas tirgos, jo pat citās Neatkarīgo Valstu Sadraudzības valstīs ražotās preces tiem ir par dārgu, savukārt, vidējā un augstāka līmeņa ienākumu iedzīvotājiem Ķīnas Tautas Republika mūsdienās jau ir spējīga piedāvāt avancētas tehnoloģijas un kvalitatīvākas preces¹⁴⁵. Tas, savukārt, vēl vairāk samazina Centrālāzijas valstu vēlmi un vajadzību diversificēties uz citiem tirgiem.

¹⁴² *Turkmenistan data*, izgūts no: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tkm/>

¹⁴³ Peyrouse, S., Raballand, G., (2015). *Central Asia: The New Silk Road Initiative's Questionable Economic Rationality*, izgūts no: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15387216.2015.1114424>

¹⁴⁴ Song, S., (2018). *Here's how China is going green*, izgūts no: <https://www.weforum.org/agenda/2018/04/china-is-going-green-here-s-how>

¹⁴⁵ Turpat, 4.lpp.

7.2. Jaunie Zīda ceļi

Gan Ķīnas Tautas Republika, gan Amerikas Savienotās Valstis ir katra savā laikā nākušas klajā ar iniciatīvu par jauna Zīda ceļa izveidi, kas sevī iekļautu grandiozus infrastruktūras atjaunošanas un uzlabošanas darbus Centrālāzijā, nodrošinot gan šo valstu pieeju atvērtajiem ūdeņiem, gan Eiropas un Amerikas tirgiem. No sabiedroto puses šie plāni savā laikā tika saistīti kopā ar Afganistānas atjaunošanu un iekļaušanu starptautiskajās sistēmās (2010.-2015. gados), kur tai bija paredzēts kļūt par Centrālāzijas jauno ceļu, dzelzceļu, cauruļvadu un elektrības līniju viduspunktu.¹⁴⁶ Speciālisti gan ir secinājuši, ka aiz reģionālās ekonomikas integrēšanas, šis plāns ir vērsts uz to, lai Centrālāzijas valstis kļūtu pēc iespējas neatkarīgākas no Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas politiskās un ekonomiskās ietekmes, attiecīgi iniciatīvu ģeopolitizējot, kā uz to norāda Aleksandrs Kūlejs (*Alexander Cooley*) – “Šī politika ir apzināti radīta neiekļaujot Krieviju, Ķīnu un Irānu.”¹⁴⁷ S. Peirouzs un G. Rabalands uzsver, ka Amerikas Savienoto Valstu piedāvājumam šī jaunā ceļa radīšanā nav ekonomiska pamatojuma, jo dati, ar kuriem analītiķi ir strādājuši, kas pierāda pieaugošo importu un eksportu no Centrālāzijas uz Eiropu un Ameriku, pārsvarā ir balstīti uz militārā ekipējuma pārvietošanu caur Centrālāzijas valstīm uz Afganistānu.¹⁴⁸ 2012. gadā tās bija vidēji 30 smagās militārā ekipējuma automašīnas dienā, kas šķērsoja robežpunktus, taču priekš komerciāli attaisnojamiem ieguldījumiem, šim skaitam vajadzētu būt vismaz 150 mašīnām dienā, kas pie tam pārvietotu civilajiem mērķiem un tirgiem domātus produktus un izejmateriālus.¹⁴⁹ Šī pieeja ir kļūdaina arī divos citos pieņēmumos: 1) investīcijas transporta infrastruktūrā vienmēr ģenerē lielāku satiksmes pieaugumu; 2) transporta ceļi labā stāvoklī vienmēr rada ekonomikai pievienoto vērtību.¹⁵⁰

Citu pieeju jauna Zīda ceļam jeb “Jostas un Ceļa iniciatīvai (*Belt and Road Initiative*)” - ekonomiskās jostas radīšanu 2013. gadā piedāvāja Ķīnas Tautas Republika, kas Centrālāzijas valstis redz kā durvis uz Krievijas, Irānas un Turcijas tirgiem, tālāk – arī Eiropas tirgiem. Šajā projektā “jostas” daļa ir attiecināma uz sauszemē izbūvejamajām transporta komunikācijām, savukārt, “ceļš” ir attiecināms uz jauna jūras ceļa radīšanu starp Ķīnu, Āfriku un Vidusjūru. Pēc izziņotās iniciatīvas, Ķīnas Tautas Republika ir veltījusi resursus vairākām ar projektu saistītām organizācijām: 40 miljardus ASV\$ Zīda ceļa infrastruktūras fondam (*Silk Road Infrastructure*

¹⁴⁶ Song, S., (2018). *Here's how China is going green*, p.3

¹⁴⁷ Turpat, p.2

¹⁴⁸ Turpat, p.8

Peyrouse, S., Raballand, G., (2015). *Central Asia: The New Silk Road Initiative's Questionable Economic Rationality*, 9.lpp.

¹⁵⁰ Turpat.

Fund, 2014.), 100 miljardus ASV\$ Āzijas Infrastruktūras Investīciju bankai (*Asian Infrastructure Investment Bank*, 2014.) un 100 miljardus ASV\$ Jaunajai Attīstības bankai (*New Development Bank*, 2014.).¹⁵¹ Šī iniciatīva Ķīnas Tautas Republikai sniedz vairākus labumus – pirmkārt, jau tagad Ķīnas Tautas Republika nostiprina savas ģeopolitiskās pozīcijas reģionā, radot labvēlīgu kaimiņvalstu attiecību vidi, kas samazina iespējamus saspīlējumus. Otrkārt, Ķīnas Tautas Republikas ekonomiskā paplašināšanās uz austrumiem, ekonomiskās situācijas uzlabošana reģionā un industrijas attīstība arī tuvākajās kaimiņvalstīs ļautu attīstīt arī Ķīnas Tautas Republikas austrumu reģionus un samazināt rietumos esošo pārpalīdzību, celt vispārējo iedzīvotāju dzīves līmeni un samazināt konfliktu vai iekšpolitiskās nestabilitātes iespējamību. Zīmīgi, ka šajā projektā Ķīnas Tautas Republika ir iesaistījusi arī Krieviju, kas būs arī viena no investīciju saņēmējvalstīm, izbūvējot abas valstis savienojošas dzelzceļa līnijas. Norādītā iniciatīva tiek jau saukta par jauno Māršala plānu, kas pēc Otrā Pasaules kara atjaunoja sagrauto Eiropu.¹⁵² Kaut arī jau tagad ir skaidrs, ka Ķīnas Tautas Republika ar saviem ekonomiskajiem resursiem faktiski kļūs par svarīgāko reģionālo spēlētāju, jāatzīmē tās vēlme saglabāt arī turpmāk sadarbību ar Krieviju.

7.3. Militārie spēki un drošība Centrālāzijas reģionā

Drošības jautājumus reģionā var iedalīt divās daļās, kurām ir dažādi ietekmes faktori – pirmajai daļai iekšējie faktori, otrajai ārējie faktori. Kaut arī tie savā starpā ir saistīti un nav vienpusēji izslēdzami no analīzes, šī maģistra darba ietvaros tie tiks apskatīti atdalīti viens no otra.

Par vienu no galvenajiem iekšējās drošības jautājumiem Centrālāzijas valstis uzskata iespējamus apvērsumus, kas, līdzīgi kā Kirgizstānas 2005. un 2010. gadu revolūcijas, varētu notikt arī pārējās Centrālāzijas valstīs.¹⁵³ To rašanās faktori: sliktie ekonomiskie apstākļi, jauniešu bezdarbs un autoratīvie, apspiedošie režīmi. Tā, piemēram, 2005. gada maijā Uzbekistānā notikušie masu protesti tika vardarbīgi apspiesti, lai izvairītos no krāsaino revolūciju scenārija, kas skāra Kirgizstānu. Iekšpolitiski Uzbekistāna baidās no iespējamām satricinājumiem, kas varētu sekot varas maiņai pēc prezidenta nāves 2016. gada beigās, taču pašlaik vēl nekas neliecina par to, ka valsts tuvotos krīzes situācijai. Gan Uzbekistānā, gan

¹⁵¹ Bruce-Lockhart, A. (2017) *China's \$900 billion New Silk Road. What you need to know*, izgūts no: <https://www.weforum.org/agenda/2017/06/china-new-silk-road-explainer/>

¹⁵² Bruce-Lockhart, A. (2017) *China's \$900 billion New Silk Road. What you need to know*

¹⁵³ Gorenburg, D. (2014). *External Support for Central Asian Military and Security Forces*, SIPRI, izgūts no: <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-OSFno1WP.pdf>, 8.lpp.

Tadžikistānā ir aktīvas opozīcijas grupas, kas saistītas ar radikālo islāmu un ir grūti notveramas, jo lielākajā daļā gadījumu tās par patvērumu izmanto kalnainās reģiona teritorijas.

Iekšējā drošība ir saistīta arī ar lielo narkotisko vielu tranzītu caur Centrālāzijas valstīm uz Krieviju un Eiropas valstīm. 25% no visām Afganistānā saražotajām narkotiskajām vielām tiek nogādātas attīstītajās valstīs caur Centrālāzijas valstīm¹⁵⁴, attiecīgi, daļa no šiem pārvedumiem paliek arī pie pārvadātājiem izplatīšanai vietējā tirgū. Pēdējos gados tirgus lūkojas arī pēc iespējām izplatīties Ķīnas Tautas Republikas virzienā.¹⁵⁵ Šim biznesam palīdz, protams, Centrālāzijas valstu ģeogrāfiskais novietojums – tās robežojas ar Afganistānu, kur par spīti pūliņiem apkarot opija magoņu audzēšanu tā joprojām ir viens no ienesīgākajiem biznesiem. Kalnu pārejas, kas savieno Afganistānu ar Centrālāzijas valstīm, ir daudzas un tām nav iespējams nodrošināt pastāvīgu robežsargu vai policijas spēku uzraudzību, tāpēc narkotiskās vielas vai to izejvielas var viegli transportēt. Afganistāna ar Centrālāzijas valstīm dala ap 2400km garu robežu, kas lielā daļā sniedzas pār kalniem. Ir aprēķināts, ka robežsardze izņem aptuveni 3% no kopējā narkotisko vielu daudzuma, kas virzas pāri robežām.¹⁵⁶ Uz Afganistānas-Tadžikistānas robežas vien atrodas ap 30 opija pārstrādes laboratorijām, kas spēj saražot ap 20kg heroīna dienā.¹⁵⁷ Kirgizstānā, savukārt, šīs laboratorijas ir galvenokārt izvietotas Issyk-Kul reģionā, kur Ķīnas Tautas Republikas robežas tuvums ļauj apgādāt laboratorijas ar tām nepieciešamajām ķīmikālijām heroīna ražošanā.¹⁵⁸ No pašām valstīm visvairāk skartas ir Kirgizstāna un Tadžikistāna, ar ļoti lielu narkotiku lietotāju īpatsvaru. Pēdējie pētījumi, ko veica Apvienoto Nāciju Organizācijas Narkotiku un Noziedzības birojs (*United Nations Office on Drugs and Crime*) attiecīgi 2006. un 2009. gadā norāda šīrces lietojošo reģistrējušos narkomānu skaitu uz 25 000-26 000 cilvēku katrā no šīm valstīm, kas uz kopējā iedzīvotāju skaita (attiecīgi 6 un 8,7 miljoni) ir ļoti liels skaits (ja ņem vērā arī iespējamo neregistrēto lietotāju skaitu). Tā kā narkotiku tranzīts ienes naudu valsts budžetā (Tadžikistānā ir ticams, ka tas ienes ap 20-30% no iekšzemes kopprodukta¹⁵⁹), tad valsts pārvaldes institūcijas nav ieinteresētas mazināt narkotiku tranzītu, paturot prātā, ka oficiālie varas pārstāvji arī saņem savu ienākumu daļu kukuļu formā par “biznesu pasargāšanu”.

¹⁵⁴ Satke, R. (2016). *The social impact of Afghan drug trafficking in Central Asia*, izgūts no: <http://www.atimes.com/article/the-social-impact-of-afghan-drug-trafficking-in-central-asia/>

¹⁵⁵ Turpat.

¹⁵⁶ Turpat.

¹⁵⁷ Turpat, p.2

¹⁵⁸ Turpat, p.2

¹⁵⁹ Turpat.

Organizētā noziedzība Centrālāzijas valstīs ieņem paralēlu nišu valdības darbam, un attīstījās jau kopš Padomju Savienības sabrukuma, tāpat kā pārējās pēc-padomju republikās. Ja Rietumvalstu tuvumā esošās valstis, kas bija uzņēmušas stingru kursu uz rietumiem un integrāciju Rietumeiropas politiskajā un ekonomiskajā sistēmā varēja saņemt palīdzību no Rietumvalstīm ne tikai labās pārvaldības praksēs un padomos, bet arī starptautisko saišu nostiprināšanā, tad Centrālāzijas valstis, tāpat kā Krievija, Baltkrievija un Ukraina šo posmu izgāja smagāk, ar paliekošām sekām valsts politiskajā sistēmā, kur uz augšu “izsitās” gan jauni, gan jau Padomju laikos darbojošies bandīti un citi apšaubāmu kriminālu darbību veicēji. Attiecīgi, valstīs pastāvošās pārvaldes struktūras tika veidotas un attīstītas arī savu personīgo interešu nodrošināšanai un iepriekšējo “kolēģu” atbalstam. Tas ļāva gan attīstīties valstīs valdošajiem autokrātiskajiem režīmiem, gan attīstīt organizētās noziedzības tīklus, pret kuru apkarošanu valsts pašreizējās struktūras ir gan bezspēcīgas, gan neieinteresētas. Haotiskā privatizācija un valdības ierobežotā piekļuve lauku reģioniem, savukārt, ļāva attīstīties arī bagātu vidutāju klasei, kas darbojās kā viduspunkts starp vietējiem iedzīvotājiem un valdību, jo kriminālās personības spēja nodrošināt darbu vietējiem iedzīvotājiem, savukārt, tas nodrošināja viņu ievēlēšanu arī valsts pārvaldes līmenī, kur tālāk viņi jau realizēja savas personīgās intereses lielo uzņēmumu aizsardzībā un izmantošanā.¹⁶⁰

Cilvēku tirdzniecība un ar to saistītā cilvēku pārvietošana arī ir viens no organizētās noziedzības stūrakmeņiem Centrālāzijas valstīs.¹⁶¹ Arī šeit īpaši izceļas Tadžikistāna un Kirgizstāna kā galvenās “eksportētājvalstis”, caur kurām noris cilvēku tirdzniecības tranzīts, taču arī Uzbekistāna ir iesaistīta šajās darbībās. Mazāk skarta ir Turkmenistāna savas norobežojošanās politikas dēļ. Tirgoņi galvenokārt izmanto Uzbekistānas un Kirgizstānas pases, kas norāda uz “sadarbību” – kukuļošanu valsts iestādēs, lai saņemtu tukšas, bet ceļošanai derīgas pases.¹⁶² Cilvēku tirdzniecība tiek galvenokārt izmantota lētā darbaspēka un seksa pakalpojumu nodrošināšanai Krievijā un Kazahstānā, taču pieaugot Ķīnas Tautas Republikas labklājības līmenim un Krievijas 2016. gadā pieņemtajiem stingrajiem imigrācijas noteikumiem, aizvien vairāk iedzīvotāju no Centrālāzijas valstīm lūkojas arī Ķīnas Tautas Republikas virzienā. Pašlaik Krievijā vien strādā aptuveni 10-12 miljoni Centrālāzijas iedzīvotāju, no kuriem aptuveni 7

¹⁶⁰ Peyrouse, S., (2009). *Drug-trafficking in Central Asia*, Institute for Security and Development Policy, izgūts no: http://isd.dp.eu/content/uploads/publications/2009_peyrouse_drug-trafficking-in-central-asia.pdf, 65.lpp.

¹⁶¹ Turpat, 3.lpp.

¹⁶² Turpat, 64.lpp.

miljoni valstī uzturas nelegāli, taču nav zināms pat aptuvenš skaits, cik no viņiem varētu būt iesaistīti darbā caur cilvēktirdzniecības shēmām.¹⁶³

Iekšpolitiski, kas skar arī ārējās drošības jautājumus, Centrālāzijas valstīs savu patvērumu rod Uzbekistānas radikālās islāmistu opozīcijas grupas.¹⁶⁴ Uzbekistāna kopš neatkarības iegūšanas 1991. gadā ir pastāvīgi centusies sekularizēt valsti no reliģijas, kaut arī lielākā daļa iedzīvotāju ir musulmaņi, ieviešot daudzus dažādus ierobežojumus – piemēram, bārdas audzēšana vīriešiem jau liecina par reliģisku ekstrēmismu, kas valstī ir aizliegts, valsts ierēdņi sastāda sprediķus, kas bez izmaiņām tiek lasīti mošejās¹⁶⁵, reliģiskās skolas ir valsts pakļautībā un reliģiskās studijas ārvalstīs ir aizliegtas.¹⁶⁶ Visas šīs darbības tika veiktas, lai pēc iespējas ierobežotu “Uzbekistānas Islāmiskās kustības” izplatību, kas ir atzīta par džihādistu kustību (2014. gadā šī kustība oficiāli apliecināja savu turpmāko sadarbību ar ISIL). Šī aktīvā islāma ierobežošana ir izspiedusi radikāļus ārpus valsts, attiecīgi konfliktu ar viņiem paceļot jau starptautiskā līmenī, taču sakarā ar neefektīvajām kaimiņattiecībām starp valstīm šajos jautājumos, radikāļiem ir samērā plašas iespējas pārvietoties pa reģionu (ieskaitot uz un no Afganistānas) pēc nepieciešamības.

Protams, arī organizētās noziedzības ķēdes caurvij un savieno visas reģiona valstis, taču tās joprojām tiek uzskatītas par katras valsts iekšpolitisko problēmu un tikai dažas pasaules aģentūras (piemēram, ANO Narkotiku un noziedzības birojs, Interpols) šos jautājumus cenšas atrisināt starptautiskā līmenī, iesaistot visas valstis kopīgā cīņā pret šiem noziegumiem, kā arī uzlabojot valstu likumdošanu un audzējot kapacitāti tikt ar to galā.

Sākot pieskarties Centrālāzijas valstu ārējiem drošības faktoriem, par vienu no lielākajiem reģiona plusiem uzskatāms tas, ka Centrālāzijas valstīm, lai ar zināmām nesaskaņām savā starpā, kuras ir sākušas mazināties kopš 2016. gada beigām, nav citu pretenziju vienai pret otru, kuras varētu izvērsties militārā konfliktā, tāpēc to militārie spēki nav īpaši attīstīti, piemēram, Uzbekistānā ar tās 30 miljoniem iedzīvotāju, pēc skaita ir lielākais militārais personāls - 40

¹⁶³ Eke, S. (2016). *Russia: New rules hit foreign workers*, izgūts no:

http://www.bbc.co.uk/worldservice/specials/119_wag_climate/page9.shtml

¹⁶⁴ Marat, E., (2006). *The State-Crime Nexus in Central Asia*, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, izgūts no: http://isdpc.eu/content/uploads/publications/2006_marat_the-state-crime-nexus-in-central-asia.pdf, 125.lpp.

¹⁶⁵ Laruelle, M., (2017). *The Paradox of Uzbek Terror*, izgūts no:

<https://www.foreignaffairs.com/articles/uzbekistan/2017-11-01/paradox-uzbek-terror>

Ioffe, J., *Why does Uzbekistan export so many terrorists?*, 2017.,

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/11/uzbekistan-terrorism-new-york-sayfullo-saipov/544649/>

tūkstoši, mazākais Tadžikistānai – 7 tūkstoši.¹⁶⁷ Militārā tehnika reģionā ir dažāda – gan jaunāka, gan vecāka, taču vienojošā iezīme ir tā, ka lielākā daļa no militārās tehnikas ir iepirkta no Krievijas vai saglabājusies joprojām no Padomju Savienības laikiem. Tadžikistāna un Kirgizstāna Kolektīvās Drošības Līguma Organizācijas un Šanhajas Sadarbības Organizācijas ietvaros izteikti paļaujas uz Krievijas atbalstu armijai, kā piemēram, kopīgām mācībām, robežapsardzību un informācijas apmaiņu. Apmaiņā pret to, Krievijai šajās valstīs atrodas pastāvīgās militārās bāzes – Kantas gaisa spēku bāze, Karakolas izmēģinājumu poligons, jūras spēku komunikācijas stacija, seismiskā stacija, kosmosa optiski-elektroniskā kontroles sistēma un 201. motorizētā brigāde netālu no Dušanbes.¹⁶⁸

Afganistānas kara laikā no 2001.-2014. gadam Centrālāzijas valstis tika izmantotas par “loģistikas centriem” sava ģeogrāfiskā novietojuma dēļ. Loģistikas ceļi, kas piegādāja sabiedrotajiem nepieciešamās mantas un aprīkojumu, tika iekļauti tā saucamajā “Ziemeļu izdales tīklā (*Northern Distribution Network*)”. Šis tīkls tika izveidots kā alternatīva sabiedroto piegādēm caur Pakistānu, ar kuru Amerikas Savienotajām Valstīm pasliktinājās divpusējās attiecības pēc to veiktās operācijas, kuras laikā Pakistānas teritorijā tika nogalināts Osama bin Ladens.¹⁶⁹ 2011. gada beigās aptuveni 75% no visām piegādēm bija paredzēts nodrošināt caur Ziemeļu izdales tīklu, jo tas, lai arī lēnāks, ir daudzkārt uzticamāks un drošāks par transporta ceļiem caur Pakistānu un Kiberas pāreju¹⁷⁰. Tā kā sabiedrotajiem nebija nepieciešama jaunu bāžu izbūve Centrālāzijas valstu teritorijās, tās piekrita tranzītam, ņemot vērā to, ka piegādes nesaturēja ieročus un citas specifiskās tehnoloģijas.

No visām Centrālāzijas valstīm militārajā jomā vislabākā situācija ir Uzbekistānā, kura iespēju robežās ir veikusi modernizāciju un karavīru apmācību. Parējās maģistra darbā apskatāmās valstis – Turkmenistāna, Kirgizstāna un Tadžikistāna – ir ievērojami sliktākā stāvoklī ne tikai trūkstošo resursu dēļ (kas nebūtu Turkmenistānas gadījums)¹⁷¹, bet arī politisko prioritāšu dēļ. Vērtējot nesaskaņas šo valstu starpā kā mazas, Centrālāzijas valstīm nav iniciatīvas modernizēt armiju uz citu, sabiedrībā svarīgāku jautājumu risināšanas rēķina. Lielākā daļa

¹⁶⁷ Gorenburg, D. (2015), *Central Asian military capabilities*, izgūts no: <https://russiamil.wordpress.com/2015/06/28/central-asian-military-capabilities/>

¹⁶⁸ Mussin, A., (2017). *Russia's Military Bases in Central Asia*, izgūts no: <https://nupsreview.wordpress.com/2017/01/11/russias-military-bases-in-central-asia/>

¹⁶⁹ Whitlock, C., (2011) U.S. turns to other routes to supply Afghan war as relations with Pakistan fray, The Washington Post, izgūts no: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-turns-to-other-routes-to-supply-afghan-war-as-relations-with-pakistan-fray/2011/06/30/AGfflYvH_story.html?noredirect=on&utm_term=.e3ecc508dccc

¹⁷⁰ Shanker, T., Oppel, R., (2008). *U.S. to Widen Supply Routes in Afghan War*, izgūts no: <https://www.nytimes.com/2008/12/31/world/asia/31military.html>

¹⁷¹ Gorenburg, D., (2014). *External Support for Central Asian Military and Security Forces*.

tehnikas ir novecojusi Padomju laiku tehnika, jaunāki iepirkumi, kas ir veikti, ir no Krievijas militārās industrijas ražojumiem, lai tehnika būtu savietojama gan ar esošo, gan nodrošinātu savietojamību Kolektīvās Drošības Līguma Organizācijas ietvaros un atvieglotu savstarpējās mācības. Turkmenistānai ir vienīgie reģiona jūras spēki, par cik tai ir izeja uz Kaspijas jūru. Visās Centrālāzijas valstīs ir ļoti attīstīti iekšējās drošības spēki, paredzēti tam, lai ātri tiktu galā ar iespējamajām revolūcijām, narkotiku tranzīta apkarošanu un vispārējās kārtības nodrošināšanu.¹⁷²

Krievijas intereses iesaistīties reģiona drošības politikā šajā gadījumā ir divējādas. Pirmkārt, iesaistoties ar savām militārajām spējām (personālu, tehnoloģijām, tehniku un pieredzi), Krievija nodrošina pati savu iekšējo drošību tādos jautājumos, kā narkotiku apkarošana un imigrācijas kontrolēšana. Kā autore rakstīja iepriekš, Centrālāzijas valstīm ir maz pašiniciatīvas tikt galā ar šiem diviem jautājumiem, jo, lai arī tās saņem naudu no starptautiskajām organizācijām un tādiem donoriem kā Eiropas Savienība un Amerikas Savienotās Valstis, lai apkarotu, piemēram, narkotiku tirdzniecību, jāatceras, ka narkotikas nodrošina arī lielu procentu no kopējiem IKP ieņēmumiem valstu budžetā. Otrkārt, pēc M. Larueles un S. Peiroza, Krievijai reģionā ir sastopami gan netradicionālie drošības apdraudējumi (terorisms un islāma radikāļu virzība uz Krieviju), gan “stratēģiskās neskaidrības” (*strategic uncertainties*), kas izriet no iespējamām turpmākām krāsu revolūcijām Centrālāzijas valstīs un kaimiņos esošo Irānas un Afganistānas neparedzamām politiskām darbībām.¹⁷³ Krievija kopš 1991. gada regulāri sadarbojas ar Centrālāzijas valstīm militāro tehnoloģiju piegādē – kā autore rakstīja iepriekš, Padomju Savienības atstātais militārais mantojums ir savietojams ar jaunākajām Krievijas tehnoloģijām, tāpēc tām ir izdevīgāk iegādāties Krievijā ražotās militārās tehnoloģijas. Krievija, lai nodrošinātu drošību reģionā, bieži sniedz militāro palīdzību apmaiņā pret politisko atbalstu – tā, piemēram, 2013. gadā Tadžikistāna vilcinājās parakstīt atļauju turpmākas bāzes izvietojumam savā teritorijā, par kuru bija paredzēts saņemt 200 miljonus ASV\$ militārajās tehnoloģijās kā kompensāciju, līdz tā saņēma Krievijas piekrišanu mīkstināt imigrācijas noteikumus tadžiku viesstrādniekiem Krievijā.¹⁷⁴ Kolektīvās Drošības Līguma Organizācijas ietvaros Krievija veic kopīgas militārās mācības ar Centrālāzijas valstīm, kas ir praktiski vienīgā iespēja tām apgūt jaunākās zināšanas militārajā jomā. Neskaitot to, ka aptuveni 3000 virsnieku

¹⁷² Turpat

¹⁷³ Mussin, A., (2017). Russia's Military Bases in Central Asia, izgūts no:

<https://nupsreview.wordpress.com/2017/01/11/russias-military-bases-in-central-asia/>

¹⁷⁴ Gorenburg, D., (2014). *External Support for Central Asian Military and Security Forces*

mācās Krievijas augstākajās militārās izglītības iestādēs, organizācijas ietvaros notiek arī regulāras pārējo armijas daļu mācības.¹⁷⁵

Ķīnas Tautas Republikas militārās intereses reģionā arī ir divpusējas. Pirmkārt, tā ir narkotiku ceļu apkarošana sakne, vēl pirms to nostabilizēšanās un stabilas attīstības austrumu virzienā. Otrkārt, ņemot vērā to, ka Ķīnas Tautas Republika caur savu “Vienas jostas, viena ceļa” projektu vēlas ieguldīt milzīgus resursus un līdzekļus Centrālāzijas valstu attīstībā, tā ir arī norūpējusies par savu ieguldījumu drošību, tajā pašā laikā, tās sniegtie ziedojumi Centrālāzijas valstīm ir samērā maznozīmīgi, piemēram Uzbekistānai – lielizmēra skeneri robežsargu ikdienas pienākumu nodrošināšanai, Kirgizstānai – 52 autobusus un orķestra mūzikas instrumentu komplektu un tamlīdzīgi.¹⁷⁶ Tajā pašā laikā, zem Šanhajas Sadarbības Organizācijas lietussarga, lai neradītu asu reakciju no Krievijas par ne tikai ekonomisku, bet arī militāru dominanci Centrālāzijā, Ķīnas Tautas Republika bieži veic kopīgas bilaterālās mācības ar reģiona valstīm.¹⁷⁷ 2016. gadā Ķīnas Tautas Republika veica kopīgas mācības ar Tadžikistānu ne Šanhajas Sadarbības Organizācijas ietvaros, taču līdz šim tās ir bijušas arī vienīgās.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Skatīt tabulu 3.1., Gorenburg, D., (2014). *External Support for Central Asian Military and Security Forces* 37.lpp.

¹⁷⁶Gorenburg, D., (2014). *External Support for Central Asian Military and Security Forces*, 76.lpp.

¹⁷⁷ Turpat.

¹⁷⁸ Turpat.

8. SECINĀJUMI

Apkopojot visu iepriekš minēto informāciju un analīzi par Ķīnas Tautas Republikas un Krievijas attiecību saspēli Centrālāzijas mazajās valstīs, autore izdarīja sekojošus secinājumus un guva atbildes uz maģistra darba sākumā uzdotajiem izpētes jautājumiem.

Kaut arī gan Krievija, gan Ķīnas Tautas Republika pēc reālisma skolas uzskaitītajiem pieciem punktiem ir uzskatāmas par lielvalstīm (liels iedzīvotāju skaits, liela teritorija, lieli militārie un ekonomiskie resursi, kā arī pietiekami spēcīga to pārvaldība un iekšpolitiskā stabilitāte), tās darbojas pretrunā ar reālisma skolas tālākizvirzīto konceptu, ka starptautiskajā vidē valda anarhija, kuras dēļ lielvalstis sacenšas viena ar otru par varu un labākām pozīcijām vai nosacījumiem. Tā vietā Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas attiecībās valda piesardzīgas konstruktīvisma vēsmas, kas izpaužas gan neoficiālā lomu sadalījumā Centrālāzijas mazajās valstīs, gan spēku apvienošanā pret “ārējiem ienaidniekiem” – šajā gadījumā Eiropas Savienību un Amerikas Savienotajām Valstīm, jo neviena no lielvalstīm nevēlas reģionā redzēt attīstāties šīs savienības un valsts ietekmi. Attiecīgi, Krievija un Ķīnas Tautas Republika nevis līdzsvaro viena otru globālajā pasaules politikā, bet gan konkrētos gadījumos kopīgi līdzsvaro starptautisko sistēmu pret jau minētajām Rietumeiropas valstīm. Savstarpējās attiecībās gan Krievija, gan Ķīnas Tautas Republika labi saprot un spēj loģiski izsecināt, kura atrodas viena pret otru labākā stāvoklī, taču savstarpējā cieņa un izpratne par to, ka situācija ir mainīga un vairākus gadus vēlāk tās var būt mainījušās ar lomām, liek tām tomēr apdomīgi pievērsties jautājumiem, kas var otru pazemot vai nostādīt nelabvēlīgā gaismā.

Centrālāzijas mazās valstis, savukārt, atrodas neizdevīgā pozīcijā pret Krieviju un Ķīnu, jo savstarpējo nesaskaņu dēļ pēdējās desmitgadēs bija izslēgta viņu pozicionēšana sevi kā reģionam, kas daudzos gadījumos sniegtu tām spēcīgāku balsi sarunās ar abās pusēs esošajām lielvarām. Situācija ir mainījies ar Uzbekistānas prezidenta nomainīšanu 2016. gadā, kas liek cerēt uz plašāku reģionālo sadarbību starp pašām mazajām valstīm. Šāds formāts būtu pieņemams arī Turkmenistānai, kas, kaut arī vienmēr uzsver savu neitralitātes politiku kā attaisnojumu nepiedalīties dažādās organizācijās, kas varētu būt ar politisku vai militāru novirzienu, Centrālāzijas mazo valstu ekonomiskās, kulturālās un reģionālo lēmumu pieņemšanas sadarbības formāts tai varētu būt pieņemams. Kaut arī šīs valstis ir iestājušās visās reģionālajās organizācijās, tās nav spējīgas caur tām pilnvērtīgi realizēt mazo valstu iespējas tikt sadzirdētām, mainīt likumdošanu, mainīt notikumu gaitu. Iespējams, ka šāda pasīva attieksme tām ir

mantojums no Padomju Savienības laika, kad visus jautājumus izlēma Maskavā un tās vēl nav aptvērušas šādu iespēju izmantošanu.

Analizējot literatūru, autore secināja, ka Krievija un Ķīnas Tautas Republika ir nosacīti sadalījušas savas ietekmes sfēras Centrālāzijas mazo valstu reģionā. Tā, piemēram, kaut arī reģionā strauji palielinās Ķīnas Tautas Republikas ekonomiskā ietekme, veikali ir pilni ar Ķīnā ražotām precēm, kas spēj nodrošināt ne tikai zemākā līmeņa ienākumu iedzīvotāju prasības, bet arī vidusslāņa prasības pēc augstajām tehnoloģijām (viedie telefoni, planšetdatori un pārnēsājamo datori), viesstrādnieki joprojām dodas peļņā uz Krieviju, kura tiem spēj nodrošināt augstāku algu izmaksu. Krievija neiebilst pret jauno Ķīnas Tautas Republikas “Jostas un Ceļa” iniciatīvu, kā arī ķīniešu investīcijām reģionā. Krievijas interešu sfērā ir palicis Centrālāzijas mazo valstu politiskais atbalsts tās darbībām (jo Ķīnas Tautas Republikai, kas sevi pozicionē kā ārpus sistēmas esošu *Group of One* tāds mazo valstu atbalsts nav nepieciešams savas politikas īstenošanai) un drošības nodrošināšana reģionā, jo, kaut arī Ķīnas Tautas Republika tika veikusi mēģinājumus organizēt kopīgas mācības, tas vairāk ir uzskatāms par mācībām, lai mazinātu noziedzīgo grupējumu iespējas kaitēt ķīniešu veiktajiem investīciju objektiem reģionā un apturētu narkotiku plūsmu pār robežu Ķīnas Tautas Republikas virzienā, nevis pilnvērtīgi pārņemt drošības nodrošināšanu reģionā.

Tādējādi, atbildot uz maģistra darba ievadā uzdotajiem jautājumiem, autore atbild sekojoši:

Cik liela nozīme ir Centrālāzijas valstīm Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas cīņā par lielvaras statusu?

Centrālāzijas valstīm ir maza nozīme Krievijas un Ķīnas Tautas Republikas cīņā par lielvaras statusu, jo šāda cīņa nepastāv. Pēc reālisma teorijā noteiktajiem punktiem, gan Krievija, gan Ķīnas Tautas Republika ir atzīstamas par reģionālajām lielvarām, pie tam, Krievija ir publiski paziņojusi, ka šobrīd tā neplāno kļūt par pasaules līmeņa lielvaru. Līdzīga situācija ir arī ar Ķīnu, kura laika gaitā nav izrādījusi vēlmi ieņemt pasaules superlielvaras statusu un nav gaidāms, ka tās politika tuvākās piecgades laikā šajā jautājumā mainīsies. Attiecīgi, Centrālāzijas mazajām valstīm attiecībās starp Krieviju un Ķīnu nozīme ir tikai cīņā par energoresursu pārvaldi.

Kurai no valstīm ir lielākas ietekmes sviras/iespējas ietekmēt un regulēt Centrālāzijas mazās valstis?

Autore izpētes darba gaitā secināja, ka pašlaik lielākas ietekmes sviras un iespējas ietekmēt un regulēt Centrālāzijas mazās valstis piemīt Krievijai, jo tā ir ciešāk saistīta ar šo valstu politiskajiem līderiem un tā atbild par drošību reģionā, kas pašlaik nav simtprocentīgi stabila. Taču, pamatojoties uz to, ka Ķīnas Tautas Republika veic apbrīnojami lielu summu investīcijas šajās valstīs, autore prognozē, ka pēc kādiem pieciem gadiem lielākas ietekmes sviras būs Ķīnas Tautas Republikai, jo Centrālāzijas mazo valstu uzmanība būs vairāk pievērsta ekonomisko attiecību attīstībā, kā arī tām būs ievērojamāk vairāk resursu pašām celt savu kapacitāti drošības nodrošināšanā reģionā.

Vai Krievija un Ķīnas Tautas Republika ir pretinieki vai sabiedrotie Centrālāzijas mazo valstu jautājumā?

Autore uzskata, ka Krievija un Ķīnas Tautas Republika Centrālāzijas mazo valstu jautājumos šobrīd ir vērtējami kā sabiedrotie, kas viens otru atbalsta iepriekšminētā kopēja ārējā ienaidnieka dēļ. Stabilizējoties drošības situācijai reģionā un Centrālāzijas mazajām valstīm palielinot savu ražošanas jaudu Krievija un Ķīnas Tautas Republika kļūs nevis par pretiniekiem, bet drīzāk konkurentiem šī reģiona energoresursu apgūvē, pārstrādē un transportēšanā.

Pamatojoties uz šī maģistra darba ietvaros veikto empīrisko izpēti un analīzi, autore uzskata, ka darba sākumā izvirzītā hipotēze ir daļēji pierādīta. Autores darba hipotēze bija tāda, ka, lai arī bieži izskatās, ka starp Krieviju un Ķīnu notiek atklāta cīņa par ietekmi Centrālāzijas valstīs, katrai no tām patiesībā ir savas intereses kā šīs valstis izmantot savu politisko mērķu sasniegšanā, par ko pretī tās ir gatavas sniegt šīm valstīm tām nepieciešamo politisko un ekonomisko atbalstu. Pēc veiktās analīzes secināms, ka pirmkārt, atklātas cīņas par ietekmi šajās valstīs nav – tā ir neuzkrītoši sadalīta, kur Krievija nodarbojas ar Centrālāzijas mazo valstu politiskā atbalsta un reģionālās drošības jautājumiem, savukārt Ķīnas Tautas Republika pievēršas reģiona ekonomiskajai stimulācijai, attiecīgi, šī hipotēzes daļa uzskatāma par pierādītu. Otrkārt, autore secina, ka Krievijai ir politiski mērķi tās ieinteresētībā Centrālāzijas mazajās valstīs, jo tās var atbalstīt Krievijas veikto iekšpolitiku un ārpolitiku dažādās starptautiskās institūcijās, kā arī palīdzēt pieņemt nepieciešamos balsojumus. Krievijas politiskajās interesēs ir arī ietekmes saglabāšana pār Centrālāziju kā bufera teritoriju starp Afganistānu un iespējamām Ziemeļatlantijas līguma organizācijas bāzēm reģionā. Ķīnas Tautas Republikai šādi politiski mērķi ietekmes iegūšanai un saglabāšanai reģionā, savukārt, netika identificēti, taču tā ir gatava

ieguldīt naudu reģiona attīstībā, lai nodrošinātu sev stabilu un lētu derīgo izrakteņu, to skaitā naftas un dabasgāzes piegādi.

Tajā pašā laikā, ņemot vērā to, ka Centrālāzijas valstis (ar Turkmēnistānu kā izņēmumu) ir diezgan ekonomiski un politiski novārdzinātas, jo pēc-padomju civilie kari tām ir prasījuši daudz spēku, tās šobrīd ar lielāku prieku un interesi skatās uz to, ko tām varēs piedāvāt Ķīna ar saviem attīstības projektiem. Kaut arī ir saprotams, ka pret daudziem projektiem tās tielējas, tikpat saprotams ir arī tas, ka šobrīd to finansiālā situācija neļauj tām būt izvēlīgām un ir jāņem tas, ko dod. “Viena ceļa, vienas jostas” iniciatīva nostādītu Centrālāzijas valstis ceļu uzturētāju lomā, jo pašlaik Ķīna nerunā atklāti par ražotņu pārceļšanu uz šīm valstīm, kas radītu to veiktajam darbam papildus vērtību, bet gan par ekonomiski brīvo zonu izveidi – faktiski, padarot tās par savu noliktavu, no kurienes preces ceļos tālāk uz visu pasauli.

Ja šīs maģistra darbā minētās četras Centrālāzijas valstis apvienotos kopīgai reģiona labklājības uzlabošanai, gan tā, gan arī Ķīnai un Krievijai būtu vieglāk vest sarunas par reģionu ietekmējošas infrastruktūras izbūvi, militārās drošības odrošināšanu. Šīs valstis ir pietiekami līdzīgas, lai atrastu kopīgu valodu un apvientu resursus konkrētu sektoru attīstībā un izbeigtu eksportēt zemas pievienotās vērtības produktus, kā piemēram, neapstrādātu kokvilnu.

9. IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

- Abrahamsson, C., (2013), *On the genealogy of Lebensraum*, izgūts no: <https://www.geogr-helv.net/68/37/2013/gh-68-37-2013.pdf>
- Agence France-Presse (2016), *Tajikistan votes to allow president to rule indefinitely*, izgūts no: <https://www.theguardian.com/world/2016/may/23/tajikistan-votes-to-allow-president-emomali-rahmon-to-rule-indefinitely>
- Aggarwal, M. (datums nav norādīts). *History of Russia Between the Wars*, izgūts no: <http://www.historydiscussion.net/history/history-of-russia/history-of-russia-between-the-wars/1766>
- Ambler, P., (2017). *Where young Chinese billionaires are making their wealth and spending it?*, izgūts no: <https://www.forbes.com/sites/pamelaambler/2017/10/30/where-young-chinese-billionaires-are-making-their-wealth-and-spending-it/#cb346207fb6c>
- AZoMining (2012). *Tajikistan: Mining, Minerals and Fuel Resources*, izgūts no: <https://www.azomining.com/Article.aspx?ArticleID=177>
- Bajoria, J. (2009). *China's Military Power*, izgūts no: <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-military-power>
- Bardoloi, Y. (2017). *With both economic and political stability, China proves the doubters wrong*, izgūts no: <http://yp.scmp.com/over-to-you/columns/article/108180/both-economic-and-political-stability-china-proves-doubters-wrong>
- BBC ziņas (2018). *Turkmenistan country profile*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/world-asia-16094646>
- BBC ziņas (2018). *Uzbekistan country profile*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/world-asia-16218112>
- BBC ziņas, (2013). *China overtakes US as the biggest importer of oil*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/business-24475934>
- Beitāne, A. (2013). *Understanding Russia's Foreign Policy Rationale*, izgūts no <http://liia.lv/en/analyses/understanding-russias-foreign-policy-rationale-340>
- Benton Cooney, J. (2016). *Human Trafficking and Migration in Central Asia: Two Tales of Ordeal*, USAid, izgūts no: <https://medium.com/usaid-2030/human-trafficking-and-migration-in-central-asia-two-tales-of-ordeal-acf9a87454d0>
- Blank., S. (2017). *New signs of Chinese military interest in Central Asia*, izgūts no: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13421-new-signs-of-chinese-military-interest-in-central-asia.html>
- Brandt, L., Ma, D., Rawski, T. (2016). *Industrialization in China*, izgūts no: <http://ftp.iza.org/dp10096.pdf>

- Bruce-Lockhart, A. (2017) *China's \$900 billion New Silk Road. What you need to know*, izgūts no: <https://www.weforum.org/agenda/2017/06/china-new-silk-road-explainer/>
- Buks, A. (datums nav norādīts) *Brestas miers (šķirkļis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/Brestas_miers
- Buks, A. (datums nav norādīts) *Krimas karš (šķirkļis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/Krimas_kar%C5%A1
- Buks, A. (datums nav norādīts) *Svētā savienība (šķirkļis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/Sv%C4%93t%C4%81_savien%C4%ABba
- Buks, A. (datums nav norādīts) *Vīnes sistēma (šķirkļis)*, izgūts no: http://vesture.eu/index.php/V%C4%ABnes_sist%C4%93ma
- Chakhoyan, A. (2015). *5 things to know about the New Silk Road*, 2015, izgūts no: <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/5-things-to-know-about-the-new-silk-road>
- Charap, S, Drennan, J, Noel, P., *Russia and China: A New Model of Great-Power Relations*, izgūts no: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338.2017.1282670>
- China Highlights. *The Qing Dynasty — China's Last Dynasty*, izgūts no: <https://www.chinahighlights.com/travelguide/china-history/the-qing-dynasty.htm>
- China Population live data, izgūts no: <http://www.worldometers.info/world-population/china-population/>
- Crisis Group, Report Nr. 233, Europe & Central Asia, (2014). *Water Pressures in Central Asia*, izgūts no: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/233-water-pressures-central-asia>
- Cronk, T., (2016). *DoD Report: China's Military Investments Continue*, izgūts no: <https://www.defense.gov/News/Article/Article/759522/dod-report-chinas-military-investments-continue/>
- Dalby, S., (2015). *Realism and Geopolitics*, izgūts no: https://www.researchgate.net/publication/285830953_Realism_and_geopolitics
- Daniyarov, H., Coleman, A., (2018). *Tajikistan ministry's book tells women how to dress*, izgūts no: <http://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-43488511>
- Dasgupta, S. (2016). *What makes a Great Power?*, izgūts no: <http://icmu.nyc.gr/What-Makes-a-Great-Power%3F>
- DePersio, G. (2018). *How does the price of oil affect Russia's economy?*, izgūts no: <https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/how-does-price-oil-affect-russias-economy.asp>
- Eder, T., *China-Russia relations in Central Asia Energy Policy, Beijing's New Assertiveness and 21st Century Geopolitics*, izgūts no:

- Eke, S. (2016). *Russia: New rules hit foreign workers*, izgūts no:
http://www.bbc.co.uk/worldservice/specials/119_wag_climate/page9.shtml
- Encyclopaedia Britannica, *Reconstruction and consolidation, 1949–52*, izgūts no:
<https://www.britannica.com/place/China/Reconstruction-and-consolidation-1949-52>
- Encyclopaedia Britannica, *Total Cold War and the diffusion of power*, izgūts no:
<https://www.britannica.com/topic/20th-century-international-relations-2085155/Total-Cold-War-and-the-diffusion-of-power-1957-72#ref304722>
- Encyclopaedia Britannica, *Treaty of Friendship and Mutual Assistance*, izgūts no:
<https://www.britannica.com/topic/Treaty-of-Friendship-Alliance-and-Mutual-Assistance>
- Farley, R. (2016). *Beijing 'Lost' the Sino-Soviet Split, But That Didn't Matter in the End*, izgūts no:
<https://thediplomat.com/2016/01/beijing-lost-the-sino-soviet-split-but-that-didnt-matter-in-the-end/>
- Financial Times. *Russia's economy: challenges facing Vladimir Putin*, izgūts no:
<https://www.ft.com/content/3aac3faa-1bb6-11e8-aaca-4574d7dabfb6>
- Flikke, G., Sino-Russian Relationship Status Exchange or Imbalanced Relationship?, izgūts no:
- Gizitdinov, N. (2017). *Jeenbekov Wins Kyrgyzstan's Presidential Election*, izgūts no:
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-15/jeenbekov-on-course-to-win-kyrgyzstan-presidential-election>
- Gleason, G., (2008). *Realism and the Small State: Evidence from Kyrgyzstan*, izgūts no:
<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=575102124071071093019096069085029068037049004006005030120090025096075113118119031071106098051029018032002066003096102004090096122026094048065075104121085015094071032081000116076002024119015086092030123001087005096125022103007092083125094111114101068&EXT=pdf>
- Goldman, M., (2017). *Are decades of political repression making way for an 'Uzbek spring'?*, izgūts no:
<https://www.theguardian.com/world/2017/oct/03/are-decades-of-political-repression-making-way-for-an-uzbek-spring>
- Gorenburg, D. (2014). *External Support for Central Asian Military and Security Forces*, SIPRI, izgūts no:
<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-OSFno1WP.pdf>
- Gorenburg, D. (2015). *Central Asian military capabilities*, izgūts no:
<https://russiamil.wordpress.com/2015/06/28/central-asian-military-capabilities/>
- Gunasekara, S. (2015). *Bandwagoning, Balancing, and Small States: A Case of Sri Lanka*, izgūts no:
<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/download/52022/29517>
- Hayes, J. (datums nav norādīts). *Natural resources in China*, izgūts no:
<http://factsanddetails.com/china/cat9/sub63/item341.html>
- Hey, J. (2003). *Introducing Small State Foreign Policy*, izgūts no:
<http://resourcelists.st-andrews.ac.uk/items/5EB01ADC-4F5C-383A-2DF9-9E823BD77084.html>

- Human Rights Watch, (2016). *Tajikistan: Severe Crackdown on Political Opposition: US, EU Should Urgently Raise Abuses*, izgūts no:
<https://www.hrw.org/news/2016/02/17/tajikistan-severe-crackdown-political-opposition>
- International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, (2017). *Nuclear arsenals*, izgūts no:
<http://www.icanw.org/the-facts/nuclear-arsenals/>
- Ioffe, J., *Why does Uzbekistan export so many terrorists?*, 2017.,
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/11/uzbekistan-terrorism-new-york-sayfullo-saipov/544649/>
- Ismailov, E., Papava, V., (datums nav norādīts). *The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia*, izgūts no:
<https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/1006Rethinking-4.pdf>,
- Jakobsen, J. (2013). *Neorealism in International Relations – Kenneth Waltz*, izgūts no:
<http://www.popularsocialscience.com/2013/11/06/neorealism-in-international-relations-kenneth-waltz/>
- Kevlihan, R. (datums nav norādīts). *Small states in the International System: What theories of international relations have to say*, izgūts no:
http://www.academia.edu/7485155/Small_states_in_the_International_System_What_theories_of_international_relations_have_to_say
- Kramer, A., (2017). *Once Closed and Repressive, Uzbekistan Is Opening Up*, izgūts no:
<https://www.nytimes.com/2017/10/25/world/asia/uzbekistan-politics.html>
- Ķīnas Tautas Republikas Tautas Republikas Ārlietu ministrija (2001.) *Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation*, izgūts no:
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml
- Lacoste, Y. (2012), *Geography, Geopolitics, and Geographical Reasoning*, izgūts no:
https://www.cairn-int.info/article-E_HER_146_0014--geography-geopolitics-and-geographical.htm
- Laruelle, M., (2017). *The Paradox of Uzbek Terror*, izgūts no:
<https://www.foreignaffairs.com/articles/uzbekistan/2017-11-01/paradox-uzbek-terror>
- Marat, E., (2006). *The State-Crime Nexus in Central Asia*, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, izgūts no:
http://isdpc.eu/content/uploads/publications/2006_marat_the-state-crime-nexus-in-central-asia.pdf
- Martin, T., (2001). *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923.-1939.*, Cornell University Press, izgūts no: <https://muse.jhu.edu/book/52766>
- Mead, W., Keeley, S. (2017). *The Eight Great Powers of 2017*, izgūts no:
<https://www.hudson.org/research/13270-the-eight-great-powers-of-2017>

- Mearsheimer, J., (2011) *The Tragedy of Great Power Politics*, izgūts no:
<https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>
- Mussin, A., (2017). *Russia's Military Bases in Central Asia*, izgūts no:
<https://nupsreview.wordpress.com/2017/01/11/russias-military-bases-in-central-asia/>
- Myers, S., Schmitt, E., (2015). *Russian Military Uses Syria as Proving Ground, and West Takes Notice*, izgūts no: <https://www.nytimes.com/2015/10/15/world/middleeast/russian-military-uses-syria-as-proving-ground-and-west-takes-notice.html>
- Oliphant, C., (2013) *Russia's role and interests in Central Asia*, Saferworld, izgūts no:
<https://www.saferworld.org.uk/downloads/.../russias-role-and-interests-in-central-asia.pdf>
- Pantucci, R. (2016). *China's place in Central Asia*, izgūts no:
<http://chinaincentralasia.com/2016/07/01/chinas-place-in-central-asia/>
- Pasaules Banka. *Dati par Kirgizstānu*, izgūts no: <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic>
- Pasaules Banka. *Tajikistan: Heightened Vulnerabilities, Despite Sustained Growth*, izgūts no:
<http://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/publication/economic-update-fall-2017>
- Pasaules Banka. *The World Bank In China*, izgūts no:
<http://www.worldbank.org/en/country/china/overview#3>
- Pasaules Banka. *The World Bank In Small States*, izgūts no:
<http://www.worldbank.org/en/country/smallstates/overview>
- Pasaules Banka. *The World Bank in the Kyrgyz Republic*, izgūts no:
<http://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview>
- Pasaules Banka. *The World Bank In Turkmenistan*, izgūts no:
<http://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview>
- Peck, M. (2015). *Shock and Awe: Yes, Russia can still fight a war*, izgūts no:
<http://nationalinterest.org/feature/shock-awed-yes-russia-can-still-fight-war-14247>
- Perry, L., (1995). *The Chinese Case: Was It Genocide or Poor Policy?*, izgūts no:
<https://www.usmmm.org/confront-genocide/speakers-and-events/all-speakers-and-events/genocide-and-mass-murder-in-the-twentieth-century-a-historical-perspective/the-chinese-case-was-it-genocide-or-poor-policy>
- Peyrouse, S., (2009). *Drug-trafficking in Central Asia*, Institute for Security and Development Policy, izgūts no: http://isdpeu.org/content/uploads/publications/2009_peyrouse_drug-trafficking-in-central-asia.pdf
- Peyrouse, S., Raballand, G., (2015). *Central Asia: The New Silk Road Initiative's Questionable Economic Rationality*, izgūts no:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15387216.2015.1114424>

- Phillips, T., (2017). *The \$900bn question: What is the Belt and Road initiative?* izgūts no:
<https://www.theguardian.com/world/2017/may/12/the-900bn-question-what-is-the-belt-and-road-initiative>
- Pillalamarri, A., (2014). *The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia*, izgūts no:
<https://thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/>
- Radio Free Europe, (2003). *Two more Tajiks killed by landmines on Uzbek border*, izgūts no:
<https://reliefweb.int/report/tajikistan/two-more-tajiks-killed-landmines-uzbek-border>
- Radyuhin, V. (2004). *Tajikistan: Russia scores over U.S.*, izgūts no:
<http://www.thehindu.com/2004/06/06/stories/2004060601451200.htm>
- Rumer, B., Zhukov, S., *Central Asia: The Challenges of Independence*, izgūts no:
https://books.google.lv/books?id=BrikOkegWZIC&pg=104&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Rummel, B. (1991) *China's Bloody Century*, izgūts no:
<http://www.hawaii.edu/powerkills/NOTE2.HTM>
- Rutland, P. (2009). *Post socialist states and the evolution of a new development model: Russia and China compared*, izgūts no:
<http://prutland.faculty.wesleyan.edu/files/2015/07/Rutland-China-Russia-Compared.pdf>,
- Rynn, J., *Economic Reconstruction*,
<http://economicreconstruction.org/sites/economicreconstruction.com/static/JonRynn/FirstChapterDissertation.pdf>
- Satke, R. (2016). *The social impact of Afghan drug trafficking in Central Asia*, izgūts no:
<http://www.atimes.com/article/the-social-impact-of-afghan-drug-trafficking-in-central-asia/>
- Sempa, F. (2017). *Mahan's Naval Strategy and the Geopolitics of the 21st Century*, izgūts no:
https://www.realcleardefense.com/articles/2017/08/01/mahans_naval_strategy_and_the_geopolitics_of_the_21st_century_111938.html
- Shanker, T., Opiel, R., (2008). *U.S. to Widen Supply Routes in Afghan War*, izgūts no:
<https://www.nytimes.com/2008/12/31/world/asia/31military.html>
- Song, S., (2018). *Here's how China is going green*, izgūts no:
<https://www.weforum.org/agenda/2018/04/china-is-going-green-here-s-how>
- Spencer, D., (2007) *A Short History of Geopolitics*, izgūts no:
- Starptautiskais Valūtu fonds (2017). *Russian Federation*, izgūts no:
<http://www.imf.org/en/Countries/RUS>
- Stobdan, P. (2008). *Shanghai Cooperation Organization: Challenges to China's Leadership*, izgūts no: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09700160802214318>
- Szczepanski, K., (2018). *What is China's Mandate of Heaven?*, izgūts no:
<https://www.thoughtco.com/the-mandate-of-heaven-195113>

- The World Factbook , *Tajikistan*, izgūts no: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>
- The World Factbook, *Uzbekistan (exports)*, izgūts no:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2050.html#tx>
- Tolipov, F. (2018), *New Central Asia But Old Great Game? Ramifications of the Consultative Meeting in Astana*, izgūts no: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13506-new-central-asia-but-old-great-game?-ramifications-of-the-consultative-meeting-in-astana.html>
- Turkmenistan data*, izgūts no: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tkm/>
Uzbekistan data, izgūts no: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/uzb/>
- Walt, S. (2017). *Who's Afraid of a Balance of Power?*, izgūts no:
<http://foreignpolicy.com/2017/12/08/whos-afraid-of-a-balance-of-power/>
- Waltz K.(1979). *Theory of International Politics*; Boston: McGraw-Hill, izgūts no:
<http://www.popularsocialscience.com/2013/11/06/neorealism-in-international-relations-kenneth-waltz/>
- Whitlock, C., (2011) U.S. turns to other routes to supply Afghan war as relations with Pakistan fray, The Washington Post, izgūts no: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-turns-to-other-routes-to-supply-afghan-war-as-relations-with-pakistan-fray/2011/06/30/AGfflYvH_story.html?noredirect=on&utm_term=.e3ecc508dccc
- Worland, J. (2017). *How China could shape the future of energy*, izgūts no:
<http://time.com/5022606/china-coal-solar-energy/>
- Wu, Z., (2017) *Classical geopolitics, realism and the balance of power theory*, izgūts no:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390.2017.1379398>
- Ziņu aģentūra Fergana, (2017) *Does Turkmenistan possess military might to counter influx of militants?*, izgūts no: <http://enews.fergananews.com/articles/3059>
- Смирнов, С., (2013). *Путин: Россия не претендует на статус сверхдержавы*, izgūts no:
<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2013/12/12/putin-rossiya-ne-pretenduet-na-status-sverhderzhavy>

Maģistra darbs „KRIEVIJAS UN ĶĪNAS CĪŅA PAR IETEKMI CENTRĀLĀZIJAS VALSTĪS”
izstrādāts LU Sociālo zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Darba apjoms (no ievada līdz secinājumiem ieskaitot) ir 150,997 rakstzīmes (ieskaitot intervālus, bet neieskaitot zemspvītras atsauces).

Autors: _____ Valērija Virko

(paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Vadītājs: asociētais profesors Dr.sc.pol Ivars Ijabs _____

(paraksts)

29.05.2018

Recenzents: pasniedzēja Dr.sc. pol. Nora Vanaga _____

(paraksts)

Darbs iesniegts Politikas zinātnes nodaļā 30.05.2018

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Inga Poļaka _____

(paraksts)

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

14.06.2018. prot. Nr. _____

Komisijas sekretāre: _____

(paraksts)